

1. Και οι αδύναμοι παθαίνουν όσα τους πρέπει

«Η φιλοσοφία μου είναι πως όλοι οι ξένοι θέλουν να μας τη φέρουν και δουλειά μας είναι να τους τη φέρουμε εμείς πρώτοι.» Τζον Κόναλλυ¹

Ήταν μεσοκαλόκαιρο στο Καμπ Ντέιβιντ, την εξοχική κατοικία του προέδρου των ΗΠΑ, όταν ο υπουργός Οικονομικών τού Ρίτσαρντ Νίξον και πρώην κυβερνήτης του Τέξας Τζον Κόναλλυ έπεισε τον πρόεδρό του να εξαπολύσει το διαβόητο «Σοκ του Νίξον» εναντίον των ανυποψίαστων πολιτικών ηγετών της Ευρώπης. Στο τέλος ενός κρίσιμου Σαββατοκύριακου διαβουλεύσεων με βασικούς συμβούλους του, ο πρόεδρος Νίξον αποφάσισε να προβεί σε ζωντανή σύνδεση τηλεοπτική αναγγελία που ξάφνιασε. Το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα, το οποίο είχαν σχεδιάσει και στήριζαν οι Ηνωμένες Πολιτείες από το τέλος του πολέμου, θα διαλυόταν μονομιάς.² Το ημερολόγιο έγραφε Κυριακή 15 Αυγούστου 1971.

Λίγες ώρες μετά το προεδρικό τηλεοπτικό διάγγελμα, μεσάνυχτα ακριβώς, στρατιωτικό αεροπλάνο απογειώθηκε από τη αεροπορική βάση Άντριους με κατεύθυνση την Ευρώπη. Σε αυτό επέβαινε ο Πολ Βόλκερ, υφυπουργός του Κόναλλυ, με στόχο να αντιμετωπίσει τους Ευρωπαίους υπουργούς Οικονομικών, οι οποίοι ήταν ήδη στα πρόθυρα συλλογικού νευρικού κλονισμού.³ Στο μεταξύ ο Κόναλλυ προετοίμαζε δικό του διάγγελμα προς τον αμερικανικό λαό προτού πετάξει κι αυτός για την Ευρώπη. Εκεί σκόπευε για να δει Ευρωπαίους υπουργούς, καγκελάριους και προέδρους, να τους κοιτάξει στα μάτια, και να τους πει πως το παιχνίδι είχε τελειώσει: Η Ουάσινγκτον σκόπευε να βγάλει από την πρίζα το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα που οι ΗΠΑ είχαν σχεδιάσει το 1944 και το οποίο στήριζαν από τότε στοργικά.

Ενώ ο Βόλκερ συσκεπτόταν με Ευρωπαίους υπουργούς Οικονομικών και τραπεζίτες στο Λονδίνο και στο Παρίσι, προσπαθώντας να τους καλμάρει, ο Κόναλλυ {14} μετέφερε αυτοπροσώπως και διά ζώσης στα αφεντικά τους το μήνυμα με πιο απερίφραστη διατύπωση. Τους έλεγε πάνω-κάτω το εξής: Κύριοι, για χρόνια κακολογούσατε τον τρόπο με τον οποίο εμείς οι αμερικανοί διαχειριζόμαστε το μεταπολεμικό παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, το σύστημα που κατασκευάσαμε για να σας βοηθήσουμε να αναγεννηθείτε από τις στάχτες που οι ίδιοι δημιουργήσατε. Θεωρούσατε πως ήσαστε ελεύθεροι να παραβιάζετε το πνεύμα και τους κανόνες του. Νομίζατε πως θα συνεχίζαμε σαν τον Άτλαντα να στηρίζουμε αυτό το σύστημα, όποιο και αν ήταν το κόστος και παρά τις προσβολές και τα σαμποτάζ σας. Όμως κάνατε λάθος! Την Κυριακή ο πρόεδρος Νίξον έκοψε τον ομφάλιο λώρο που συνέδεε τα νομίσματά σας με το δολάριο μας.⁴ Θα δούμε τώρα τι συνέπειες θα έχει αυτό για εσάς! Το προαίσθημά μου είναι ότι τα νομίσματά σας θα θυμίζουν σωσίβιες λέμβους που έπεσαν στη θάλασσα από το καλό πλοίο *USS Dollar* και παλεύουν με την αγριεμένη θάλασσα, χωρίς να διαθέτουν τα κατάλληλα μέσα, πέφτοντας ή μια πάνω στην άλλη και γενικά αποτυγχάνοντας να βρουν την πορεία τους.⁵

Και σε μια πρόταση, που ακόμη αντηχεί σε όλη την Ευρώπη, ο Κόναλλυ τα συνόψισε όλα αυτά περιεκτικά, δηκτικά, ωμά:

«Κύριοι, το δολάριο είναι το νόμισμά μας. Αλλά από εδώ και πέρα είναι το πρόβλημά σας!»⁶

Οι ηγέτες της Ευρώπης αντιλήφθηκαν αμέσως τη σοβαρότητα της κατάστασής τους, αλλά απάντησαν με μια σειρά σπασμωδικών αντιδράσεων, που τους οδήγησαν από το ένα λάθος στο άλλο. Σαράντα χρόνια αργότερα η ακολουθεία αυτών των λαθών διαμορφώνει την σημερινή κατάσταση της Ευρώπης. Το 2010 η Ευρώπη βρέθηκε αντιμέτωπη με τις συνέπειες αυτών των συσσωρευμένων επί σαράντα χρόνια λαθών (βλ. κεφάλαια 2, 3 και 4). Η κρίση του κοινού νομίσματός μας οφείλεται σε αποτυχίες που ανάγονται στα γεγονότα του 1971, όταν ο Νίξον, ο Κόναλλυ και ο Βόλκερ πέταξαν την Ευρώπη έξω από την αποκαλούμενη ζώνη του δολαρίου.⁷ Τα κωμικά λάθη με τα οποία οι Ευρωπαίοι ηγέτες αντέδρασαν στην κρίση του ευρώ μετά το 2010 (βλ. κεφάλαια 5 και 6) μπορούν επίσης να αποδοθούν στη σπασμωδική αντίδραση της Ευρώπης στο «Σοκ του Νίξον», σε εκείνο το Eurexit του 1971.

Το παρόν κεφάλαιο αφιερώνεται στο κρίσιμο αλλά κάπως ξεχασμένο ιστορικό συμβάν εκείνου του καλοκαιριού.

Το αναπόφευκτο Eurexit

Ο Νίξον δεν αποδέχθηκε ελαφρά τη καρδιά την ωμή φιλοσοφία του Κόναλλυ. Ούτε η φιλοσοφία του Κόναλλυ ήταν τόσο ωμή όσο του άρεσε να την παρουσιάζει. Το μεταπολεμικό παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα, που η αναγγελία του Νίξον στα μέσα του καλοκαιριού πέταξε στον σκουπιδοτενεκέ της ιστορίας, έτριζε σαν καταδικασμένο σκαρί σε επική τρικυμία και η αναπόφευκτη βύθισή του απειλούσε να ανατρέψει τη μεταπολεμική ηγεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών. {15}

Ο Λύντον Μπ. Τζόνσον, ο προκάτοχος του Νίξον και Τεξανός φίλος και πολιτικός μέντορας του Κόναλλυ, είχε από νωρίς καταλάβει ότι το σχεδιασμένο από τους Αμερικανούς μεταπολεμικό νομισματικό σύστημα ήταν στα τελευταία του.⁸ Σε συζήτηση την οποία είχε το 1966 με τον Φράνσις Μπάτορ, τον αναπληρωτή σύμβουλό του για θέματα εθνικής ασφάλειας, ο πρόεδρος Τζόνσον επέμενε ότι ήταν έτοιμος ναβάλει τέλος σε αυτό το σύστημα θέτοντας τέλος στην σταθερή τιμή μιάς ουγγιάς χρυσού σε δολάρια – μια σταθερή τιμή που εγγυόταν το αμερικανικό κράτος και από την οποία εξαρτιόταν το μεταπολεμικό παγκόσμιο σύστημα που σχεδιάστηκε, αρχικά, στο Μπρέτον Γουντς. Γλαφυρότατα, και κάπως θυμωμένα, ο Τζόνσον δήλωσε κάποια στιγμή στον Μπάτορ:

«Δε θα οδηγήσω σε αποπληθωρισμό την αμερικανική οικονομία, δε θα τινάξω στον αέρα την εξωτερική πολιτική μου διαλύοντας τη βοήθεια προς τρίτες χώρες ή αποσύροντας στρατεύματα ή υιοθετώντας προστατευτική πολιτική, απλώς και μόνον για να μπορούμε να συνεχίσουμε να δίνουμε τον χρυσό μας στους Γάλλους με 35 δολάρια την ουγκιά.»⁹

Ωστόσο, λόγω της αφοσίωσής του στα κοινωνικά προγράμματά του για τη Μεγάλη Κοινωνία, λόγω της εντατικοποίησης του πολέμου στο Βιετνάμ, και λόγω της απροθυμίας του να καταστρέψει ένα παγκόσμιο σύστημα που είχε δημιουργήσει δύο δεκαετίες νωρίτερα η κυβέρνηση του προέδρου Φράνκλιν Ρούζβελτ (οι αποκαλούμενοι αρχιτέκτονες του Νιου Ντιλ ή Νιου Ντίλερς), ο Τζόνσον άφησε αυτή την κατάσταση να σέρνεται.¹⁰

Όταν τον διαδέχθηκε ο Νίξον στον Λευκό Οίκο, προσπάθησε και αυτός να καθυστερήσει το αναπόφευκτο. Παρότι η βασική ομάδα των συμβούλων του νέου προέδρου, ξεπερνώντας τις εσωτερικές διαφωνίες της, κατέληγε όλο και περισσότερο στην άποψη ότι το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα δεν ήταν πλέον βιώσιμο, οι προειδοποιήσεις τους δεν αρκούσαν από μόνες τους προκειμένου να πείσουν τον Νίξον να εξαπολύσει το Σοκ του (και τον... Τζον Κόναλλυ) εναντίον των σαστισμένων Ευρωπαίων. Όπως θα δούμε, χρειάστηκαν αρκετές επιθετικές κινήσεις των Γάλλων, των Γερμανών και των Βρετανών από το 1968 έως το καλοκαίρι του 1971 για να ελευθερωθούν τα χέρια του Νίξον. Επρόκειτο για απερίσκεπτες προκλήσεις απέναντι στη διαχείριση του παγκόσμιου καπιταλισμού από τις Ηνωμένες Πολιτείες, προκλήσεις που έδωσαν στον Κόναλλυ και σε «εκείνον τον αναθεματισμένο τον Βόλκερ»¹¹ την ευκαιρία να πείσουν τον πρόεδρο ότι δεν υπήρχε εναλλακτική λύση: Έπρεπε να θάψει το διεθνές νομισματικό σύστημα, γνωστό ως σύστημα του Μπρέττον Γουντς, και μαζί του έπρεπε να αποβάλει την Ευρώπη από τη ζώνη του δολαρίου.

Θα μπορούσαν τα πράγματα να γίνουν διαφορετικά; Το 1971 οι πάντες ήξεραν ότι το μεταπολεμικό νομισματικό σύστημα του Μπρέττον Γουντς είχε υπονομευτεί από ισχυρές οικονομικές δυνάμεις που δε βρίσκονταν υπό τον έλεγχο ούτε των Ηνωμένων Πολιτειών ούτε της Ευρώπης. Όμως αντί να επιδιώξουν να μεταρρυθμίσουν μέσω διαπραγματεύσεων ένα παραπαίον σύστημα, οι ηγέτες της Ευρώπης ποντάρισαν σ' ένα αδύναμο χαρτί εναντίον ενός τολμηρού ηγεμόνα. Τώρα ήταν υποχρεωμένοι να υποστούν τις συνέπειες. Και τις συνέπειες τις υπέστη η Ευρώπη. Και τις υφίσταται έως σήμερα, από το Δουβλίνο μέχρι την Αθήνα και από τη Λισαβόνα μέχρι το Ελσίνκι. {16}

Μια απλή ιδέα για μια κατεστραμμένη Ευρώπη

Το νομισματικό σύστημα στο οποίο ο πρόεδρος Νίξον έβαλε τέλος το 1971 είχε γεννηθεί τον Ιούλιο του 1944 στις αίθουσες συνεδριάσεων του ξενοδοχείου Mount Washington στην πόλη Μπρέττον Γουντς του Νιου Χαμσάιρ. Το ωραίο περιβάλλον ερχόταν σε απόλυτη αντίθεση με τις σφυρηλατημένες με αίμα και ατσάλι εξελίξεις στην Ευρώπη και στον Ειρηνικό.

Η D-Day, η συμμαχική απόβαση στην Νορμανδία, είχε προηγηθεί της έναρξης των συνεδριάσεων μόλις τρεις εβδομάδες. Την ώρα που οι σύνεδροι συζητούσαν για το μεταπολεμικό νομισματικό σύστημα, χιλιάδες οικογένειες, οι περισσότερες αμερικανικές, πενθούσαν χωρίς να έχουν ακόμα αποδεχθεί τον τρομερό φόρο αίματος στις ακτές της βόρειας Γαλλίας. Όσο εξελισσόταν η συνδιάσκεψη ο Κόκκινος Στρατός απελευθέρωνε το Μινσκ με νέο μεγάλο κόστος ανθρώπινων ζωών, η αμερικανική αεροπορία βομβάρδιζε σφοδρά το Τόκιο για πρώτη φορά μετά το 1942, η Σιένα έπεφτε

στα χέρια Αλγερινών στρατιωτών υπό τη διοίκηση του στρατηγού Σαρλ ντε Γκωλ, και οι πύραυλοι V-1 έπλητταν ανελέητα το Λονδίνο.

Στις 20 Ιουλίου, μία ημέρα πριν από την επιτυχή ολοκλήρωση της συνδιάσκεψης, ο Κλάους φον Στάουφενμπεργκ ηγήθηκε της συνωμοσίας για τη δολοφονία του Αδόλφου Χίτλερ στο καταφύγιό του στο Ράστενμπουργκ. Παρότι οι συνωμότες απέτυχαν, ήταν ξεκάθαρο πως πλησίαζε το τέλος του ναζιστικού καθεστώτος. Ο Ιούλιος του 1944 ήταν αναμφίβολα ο κατάλληλος χρόνος για να αρχίσουν οι Σύμμαχοι να σχεδιάζουν τη μεταπολεμική τάξη πραγμάτων.

Με τη σκέψη τους στραμμένη στην πολεμική σύγκρουση και νιώθοντας μεγάλη αβεβαιότητα για τη θέση τους στο μεταπολεμικό στερέωμα, οι αντιπρόσωποι από τα σαράντα συμμαχικά έθνη που συμμετείχαν στη συνδιάσκεψη (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας) κατέληξαν μέσα σε τρεις εβδομάδες σε εντυπωσιακή συμφωνία που θα καθόριζε τα παγκόσμια νομισματικά και οικονομικά δεδομένα για πολλά χρόνια. Προβλέποντας ότι τα όπλα θα σιγούσαν στην Ευρώπη, και προτού αρχίσουν να θωρούν την Σοβιετική Ένωση ως τον δράκο που έπρεπε να σφαγιαστεί, οι Νιου Ντίλερς του προέδρου Ρούσβελτ κατανόησαν πως στις Ηνωμένες Πολιτείες έπεφτε ο ιστορικός ρόλος να αναδιαμορφώσουν τον παγκόσμιο καπιταλισμό κατ' εικόνα τους.

Την 1η Ιουλίου 1944, στην εναρκτήρια τελετή της συνδιάσκεψης, ο πρόεδρος Ρούσβελτ δήλωνε ότι η κυβέρνησή του άφηνε πίσω της τα απομεινάρια του αμερικανικού απομονωτισμού. «Η οικονομική υγεία της κάθε χώρας», ανήγγειλε ο Ρούσβελτ, «είναι ζήτημα που μας ενδιαφέρει όπως ενδιαφερόμαστε για όλους τους γείτονές μας, κοντινούς και μακρινούς.» Ήταν ξεκάθαρο πως οι Ηνωμένες Πολιτείες, η μοναδική χώρα που βγήκε από τον πόλεμο (με εξαίρεση ίσως την ασήμαντη Ελβετία) με αλώβητο νομισματικό σύστημα, ανθούσα βιομηχανία και υγιές εμπορικό πλεόνασμα, είχαν την πρόθεση να βάλουν υπό την σκέπη τους τον διαλυμένο από τον πόλεμο κόσμο.

Το χρήμα ήταν ένα από τα θύματα του ευρωπαϊκού πολέμου. Τα συνεργαζόμενα με τους ναζί καθεστώτα στις κατεχόμενες χώρες είχαν τυπώσει τόσο μεγάλες {17} ποσότητες εγχώριου νομίσματος, προκειμένου να στηρίξουν την πολεμική προσπάθεια του Άξονα, ώστε τα χρήματα τα οποία είχαν οι Ευρωπαίοι στην τσέπη τους δεν άξιζαν ούτε όσο το χαρτί στο οποίο ήταν τυπωμένα. Ακόμη και σε χώρες που είχαν γλιτώσει από την Κατοχή, όπως η Βρετανία, το κόστος του πολέμου και η κατάρρευση του εμπορίου είχαν οδηγήσει σε συνδυασμό διόγκωσης δημόσιου χρέους και καταστροφής πλούτου, γεγονός που απαξίωνε το νόμισμα. Με λίγα λόγια, το δολάριο ήταν το μόνο νόμισμα που στεκόταν όρθιο και μπορούσε να γρασάρει τη μηχανή του παγκόσμιου εμπορίου.

Η Ουάσινγκτον κατάλαβε ότι, αμέσως μετά την ήττα των γερμανικών στρατευμάτων, πρώτο της καθήκον ήταν να «εγχρηματίσει» ξανά την Ευρώπη, να της εμφυσήσει νέο, φερέγγυο χρήμα. Φυσικά αυτό ήταν ευκολότερο να το πεις παρά να το κάνεις. Με τα αποθέματα χρυσού της Ευρώπης να έχουν εξαντληθεί ή να έχουν κλαπεί, τα εργοστάσια και τις υποδομές της ερείπια, με ορδές προσφύγων να περιφέρονται στους δρόμους, με την οσμή της ανείπωτης ωμότητας να βγαίνει ακόμη από τα στρατόπεδα

συγκέντρωσης, η Ευρώπη χρειαζόταν πολύ περισσότερα από φρεσκοτυπωμένο χρήμα. Κάτι έπρεπε να δίνει αξία στα νέα χαρτονομίσματα.

Αυτό το «κάτι» που θα έδινε αξία στα νέα ευρωπαϊκά χαρτονομίσματα, αποφάσισαν οι Νιου Ντίλερς, θα ήταν το δολάριό τους. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μοιράζονταν το δολάριό τους με τις ευρωπαϊκές χώρες που στο τέλος του πολέμου θα έβρισκαν καταφύγιο κάτω από την αμερικανική γεωπολιτική ομπρέλα. Στην πράξη αυτό συνεπαγόταν νέα ευρωπαϊκά νομίσματα σε σταθερή ισοτιμία με το δολάριο, πράγμα που σήμαινε ότι ένας συγκεκριμένος αριθμός γερμανικών μάρκων, γαλλικών φράγκων, λιρών Αγγλίας, ακόμη και ελληνικών δραχμών θα άξιζε όσο ένα δολάριο. Αυτή η εγγύηση σε δολάρια θα έδινε αυτοστιγμεί παγκόσμια αξία στα νέα νομίσματα της Ευρώπης.

Αν το δολάριο γινόταν η «άγκυρα» που δένει την αξία των νέων ευρωπαϊκών νομισμάτων, τι θα στήριζε την αξία του δολαρίου; Δεν υπήρχε κίνδυνος να υποτιμηθεί το δολάριο; Ναι, υπήρχε. Για αυτό χρειαζόταν και το δολάριο μια «άγκυρα» που θα εγγυόταν στην σταθερότητά του. Ποια θα ήταν αυτή η «άγκυρα»; Ο αμερικανικός χρυσός που θα φυλασσόταν σε θησαυροφυλάκιο κάτω από το κτίριο της New York Federal Reserve καθώς και στο Φορτ Νοξ. Επί της ουσίας, τα ευρωπαϊκά νομίσματα θα είχαν σταθερή ισοτιμία με το δολάριο το οποίο, με την σειρά του, θα είχε σταθερή ισοτιμία 35 δολαρίων προς μια ουγγιά χρυσού. Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών θα εγγυόταν ότι θα πρόσφερε μία ουγγιά χρυσό (γύρω στα 28 γραμμάρια) σε όποιον της έδινε 35 δολάρια. Και από την στιγμή που όποιος είχε, π.χ., 30 δραχμές είχε την εγγύηση πως άξιζαν 1 δολάριο (αυτή ήταν η ισοτιμία δραχμής-δολαρίου για πολλά χρόνια), χίλιες πεντήντα δραχμές (30X35) άξιζαν όσο 28 γραμμάρια αμερικανικού χρυσού. Το ίδιο και για τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά νομίσματα, αλλά και για το ιαπωνικό γιεν.

Ήταν μια απλή ιδέα για έναν απλό κόσμο. Ανεξάρτητα από την εθνικότητά του ή τον τόπο διαμονής του στην υδρόγειο, ο κάτοχος ενός συγκεκριμένου αριθμού δολαρίων θα είχε το δικαίωμα σε μια ουγκιά χρυσού ιδιοκτησίας της αμερικανικής κυβέρνησης. Επίσης ο κάτοχος ενός ποσού οποιουδήποτε από τα νέα ευρωπαϊκά νομίσματα θα είχε την εγγύηση ενός ορισμένου αριθμού δολαρίων, {18} που με τη σειρά τους θα εγγυώταν πρόσβαση στον χρυσό των Ηνωμένων Πολιτειών. Στην ουσία το δολάριο, υποβασταζόμενο από τον αμερικανικό χρυσό, ετοιμαζόταν να μετατραπεί στο κοινό νόμισμα της νέας παγκόσμιας νομισματικής αρχιτεκτονικής, εκείνης που έμεινε γνωστή στην ιστορία ως το σύστημα του Μπρέττον Γουντς.

Ο μαθητής που ακύρωσε τον δάσκαλο

Στις διαπραγματεύσεις του Μπρέττον Γουντς τον πρόεδρο Φράνκλιν Ντ. Ρούσβελτ εκπροσωπούσε ο Χάρρυ Ντέξτερ Γουάιτ, οικονομολόγος από εκείνους που είχαν συνδιαμορφώσει το πρόγραμμα Νιου Ντιλ του Ρούσβελτ.¹² Οι αρχιτέκτονες του Νιου Ντιλ, όπως ο Γουάιτ, διαμορφώθηκαν ως χαρακτήρες και πολιτικοί μέσα στην απόγνωση της δεκαετίας του 1930, μετά την κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Γουόλ Στρίτ το 1929, των τραπεζών αμέσως μετά, και και την επακόλουθη Μεγάλη Ύφεση. Έχοντας γευτεί τα «σταφύλια της οργής» που προκάλεσε η οικονομική κρίση, φιλοδόξησαν να αντιμετωπίσουν τις στερήσεις και την απόγνωση του κόσμου

βελτιώνοντας τους υπάρχοντες ομοσπονδιακούς θεσμούς, μετατρέποντας τον λιμνάζοντα πλούτο σε επενδύσεις, επενδύοντας σε δημόσια έργα και στο κοινωνικό κράτος, και δημιουργώντας νέους θεσμούς που θα καθιστούσαν αδύνατο ένα νέο 1929.

Το Μπρέττον Γουντς πρόσφερε στον Γουάιτ την ευκαιρία να επεκτείνει το Νιου Ντιλ από την Αμερική σε όλες τις χώρες που συμμετείχαν στο παγκόσμιο σύστημα που σχεδιάζαν. Βασικός στόχος του ήταν η συνδιάσκεψη να συμβάλει στην εκ του μηδενός δημιουργία ενός σταθερού, βιώσιμου, παγκόσμιου νομισματικού συστήματος για τη μεταπολεμική εποχή που θα ήταν εξοπλισμένο με αντιστάσεις εναντίον ενός νέου 1929. Παράλληλα, ο Γουάιτ έβλεπε με καχυποψία τις άρχουσες τάξεις της Ευρώπης, φοβούμενος ότι θα προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν το νέο σύστημα για να ξαναχτίσουν τις αποικιοκρατικές τους αυτοκρατορίες εις βάρος του νέου συστήματος αλλά και των λαών τους.

Η οικονομική αντίληψη του Γουάιτ είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό τη δεκαετία του 1930 από τα γραπτά του Τζον Μέυναρντ Κέυνς, του θρυλικού καθηγητή οικονομικών του πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ. Σε μια συγκλονιστική ειρωνεία της τύχης ο μόνος Ευρωπαίος τον οποίο έπρεπε να αντιμετωπίσει ο Γουάιτ στο Μπρέττον Γουντς δεν ήταν άλλος από τον Τζον Μέυναρντ Κέυνς, τον οποίο η κυβέρνηση εθνικής ενότητας του Γουίνστον Τσόρτσιλ (που κυβερνούσε τη Βρετανία στη διάρκεια του πολέμου) έστειλε στο Μπρέττον Γουντς για να εκπροσωπήσει την τελευταία, αλλά φθίνουσα, ευρωπαϊκή αυτοκρατορία.¹³

Ο Κέυνς τα είχε σχεδιάσει όλα πολύ προτού φθάσει στις Ηνωμένες Πολιτείες. Φτάνοντας στο Μπρέττον Γουντς ως μάγος στην νέα φάτνη του μεταπολεμικού καπιταλισμού που γεννιόταν, έφερε, μαζί με τις βαλίτσες του, τέσσερα «δώρα»: Μια μοναδικά οξυδερκή αντίληψη της ιδιοσυγκρασίας του παγκόσμιου καπιταλισμού. Την ορθότερη ανάλυση των οικονομικών δυνάμεων που είχαν προκαλέσει τη Μεγάλη Ύφεση. Ένα λαμπρό σχέδιο για τη διαμόρφωση του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού συστήματος μετά τον πόλεμο. Και τέλος, μία ικανότητα να χειρίζεται τον λόγο ως ποιητής και την αφήγηση ως μυθιστοριογράφος.¹⁴

Το μόνο πρόσωπο στη συνδιάσκεψη του Μπρέττον Γουντς που θα μπορούσε να σταματήσει τον Κέυνς, να τον ακυρώσει, να βάλει ο ίδιος αντί του Κέυνς την σφραγίδα του στο νέο παγκόσμιο σύστημα ήταν ο αμερικανός οπαδός του Κέυνς, ο Χάρρυ Ντέξτερ Γουάιτ. Και αυτό ακριβώς έκανε! {19}

- Η πρόταση του Κέυνς ξεχείλιζε από πνευματική και επιστημονική ισχύ. Η πρόταση του Γουάιτ ξεχείλιζε με την ισχύ της αναδυόμενης στρατιωτικής και οικονομικής υπερδύναμης, των Ηνωμένων Πολιτειών.
- Ο Κέυνς πρότεινε ένα παγκόσμιο σύστημα που θα μπορούσε να σταθεροποιήσει τον καπιταλισμό στο διηνεκές. Ο Γουάιτ ενδιαφερόταν μόνο για ένα παγκόσμιο σύστημα που ενίσχυε τη νεοαποκτηθείσα ισχύ των Ηνωμένων Πολιτειών, και το οποίο θα έπαυε να είναι βιώσιμο αν οι Ηνωμένες Πολιτείες έπευαν να είναι η κατεξοχήν πλεονασματική οικονομία.

Ήταν δεδομένο ότι οι δύο άνδρες θα συγκρούονταν. Όπως ήταν δεδομένο ότι θα επικρατούσε ο Γουάιτ, ακόμη και αν ο Κέυνς κατάφερνε να πείσει τον αντίπαλό του για όλα τα ανοικτά ζητήματα.

Έτσι τον Ιούλιο του 1944, στον απόηχο της D-Day, με τα συμμαχικά στρατεύματα να προωθούνται τόσο στην Ευρώπη όσο και στον Ειρηνικό, και με τον υπόλοιπο κόσμο υπερχρεωμένο στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Κέυνς επέστρεψε στο Λονδίνο ηττημένος και αρνούμενος να συζητήσει λεπτομερειακά είτε τη συμφωνία την οποία είχαν επιβάλει τελικά οι Αμερικανοί είτε το δικό του σχέδιο, το οποίο είχε κατατροπώσει ο Γουάιτ στο ξενοδοχείο Mount Washington.

Λίγο αργότερα ο Κέυνς χρησιμοποίησε όποια ενεργητικότητα του είχε απομείνει σε μια άλλη διαπραγμάτευση με τους Νιου Ντιλερς, στη συνδιάσκεψη στη Σαβάννα της Τζόρτζιας, αυτή τη φορά σε μια προσπάθεια να «κουρέψουν» το τεράστιο χρέος της Βρετανίας – το οποίο, ως επί το πλείστον, είχε δαπανηθεί για τις ανάγκες του πολέμου. Η διαπραγμάτευση δεν πήγε καλά. Στη διάρκεια της συνδιάσκεψης, την οποία ο Κέυνς περιέγραψε ως «κόλαση», υπέστη την πρώτη του καρδιακή προσβολή. Λίγο μετά την επιστροφή του στην Αγγλία μια άλλη καρδιακή προσβολή έβαλε τέλος στη ζωή του. Ήταν μόνο 62 ετών.

Η απάντηση των Μηλίων

Σαράντα χρόνια αργότερα, το 1988, ενώ περιεργαζόμουν τα χειρόγραφα και τα βιβλία του Κέυνς στο King's College του Κέιμπριτζ, έπεσε στα χέρια μου ένα παλαιό ντίγραφο της *Ιστορίας του Πελοποννησιακού Πολέμου* του Θουκυδίδη στο πρωτότυπο. Το πήρα και το ξεφύλλισα. Κι εκεί το είδα: ο Κέυνς είχε υπογαμμίσει με μολύβι το διάσημο απόσπασμα στο οποίο οι ισχυροί Αθηναίοι στρατηγοί εξηγούσαν στους αδύναμους Μηλίους (οι οποίοι τους παρακαλούσαν να μην προβούν σε άδικες πράξεις καταστροφής της πόλης τους) ότι η έννοια του δικαίου έχει αξία μόνο μεταξύ εκείνων που έχουν την ίδια ισχύ και ότι, αντίθετα, «δυνατά δε οι προύχοντες πράσσουν και οι ασθενείς ξυγχωρούσιν» - δηλαδή, οι ισχυροί κάνουν ό,τι τους επιτρέπει η ισχύς του ενώ οι ανίσχυροι υποφέρουν όσα δεν μπορούν να αποφύγουν.^{15*}

Αυτές οι λέξεις ηχούσαν στο μυαλό μου την άνοιξη του 2015, ενώ αντιμετώπιζα τους δανειστές της Ελλάδας και την ακλόνητη επιθυμία τους να συντρίψουν {20} την κυβέρνηση μας. Είμαι σίγουρος ότι αυτές οι λέξεις θα πρέπει να ηχούσαν και στο μυαλό του Κέυνς στο Μπρέττον Γουντς. Ωστόσο αναρωτιέμαι αν μπήκε κι εκείνος στον πειρασμό, να απευθύνει στους αντιπάλους του παραλλαγή του λόγου των Μηλίων, οι οποίοι, προσπαθώντας να σωθούν, επιχείρησαν να επικαλεστούν το ίδιο συμφέρον των Αθηναίων: {30}

«Εμείς, όμως, νομίζουμε ότι είναι χρήσιμο –και είναι ανάγκη να το πούμε αφού θέσατε βάση της συζήτησής μας το συμφέρον και όχι το δίκαιο- να μην παραβλεφθεί ένα στοιχείο που είναι κοινό αγαθό, δηλαδή το να μπορεί πάντα εκείνος που βρίσκεται σε κίνδυνο να επικαλείται τα ορθά και τα δίκαια και να ωφελείται πείθοντας τον αντίπαλό του με επιχειρήματα που ξεπερνούν τον αυστηρό υπολογισμό της ισχύος. Αυτό,

άλλωστε, δεν σας συμφέρει λιγότερο απ' όσο εμάς, καθώς αν ηττηθείτε, θα σας επιβληθεί η μέγιστη εκδίκηση υπό το βλέμμα του κόσμου όλου.»^{16 *}

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, μερικά χρόνια αργότερα, τα λόγια των Μηλίων αντήχησαν στα αυτιά των υπεροπτικών Αθηναίων, τότε που οι Σπαρτιάτες αναρρηχόντουσαν στα Αθηναϊκά τείχη έτοιμοι να την πορθήσουν. Αμέσως μετά το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου πολέμου ο Κέυνς επιχειρηματολόγησε υπέρ της ηττημένης Γερμανίας με τρόπο που θύμιζε την απάντηση των Μηλίων. Στόχος του Κέυνς ήταν να προειδοποιήσει τους νικητές Συμμάχους ότι οι εκδικητικοί όροι τους οποίους επέβαλαν στη Γερμανία με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών θα τους γυρνούσαν μπούμερανγκ πλήττοντας τα δικά τους συμφέροντα.¹⁷ Και αυτό φυσικά απεδείχθη προφητικό όταν η Συνθήκη των Βερσαλλιών έρριξε τη Γερμανία σε βαθειά οικονομική κρίση που οδήγησε τον Αδόλφο Χίτλερ στην εξουσία.

Ίσως τα λόγια των Μηλίων να αντανakλούν επίσης τα συναισθήματα των Νιου Ντίλερς στα μέσα της δεκαετίας του 1960, τότε που άρχισε να ξεφτίζει το σύστημα του Μπρέττον Γουντ το οποίο είχε επιβάλει ο Γουάιτ, στην βάση της αμερικανικής ισχύος, παραμερίζοντας το σχέδιο του Κέυνς. Όμως, ήταν πολύ αργά πια για να αλλάξει κάτι. Το Μπρέττον Γουντ είχε φτάσει στο έσχατο όριο της αντοχής του, και το Σοκ του Νίξον απλά δείχνει πόσο ανελέητα και «κλινικά» γκρεμίζουν οι αμερικανοί αξιωματούχοι ακόμα κι ένα δικό τους δημιούργημα όταν αυτό παραπαίει – αντίθετα με τους ευρωπαίους αξιωματούχους που προτιμούν να τελούν υπό άρνηση μέχρι το τέλος.

Αυτή η «κλινική» και ψυχρή κατεδάφιση του Μπρέττον Γουντς, που έφερε το Σοκ του Νίξον, έδειξε ακόμα ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν σε θέση να μετατρέψουν, αντίθετα με την αρχαία Αθήνα και την σύγχρονη Ευρώπη, μια κατάρρευση σε πηγή από την οποία άντλησαν ό,τι χρειαζόταν για να επεκτείνουν την παγκόσμια ηγεμονία τους, τουλάχιστον έως το 2008. Αυτό είχε προτείνει ουσιαστικά ο Τζον Κόνναλλυ στον πρόεδρό του: να τους τη φέρουμε πριν να μας τη φέρουν αυτοί! {21}

Πράγματι, ως απόρροια του Σοκ του Νίξον, Ευρώπη και Ιαπωνία την «έπαθαν» άσχημα.¹⁸ Βέβαια υπήρξε ένα κόστος για τους επίγονους του Νιου Ντιλ, του Γουάιτ και του Ρούσβελτ: μετά το 1965 οι Νιου Ντίλερς και οι διάδοχοί τους θα έχαναν όλες τις μάχες εναντίον των Ρεπουμπλικανών, που επανέρχονταν δυναμικά, αλλά και Δημοκρατικών που αποποιήθηκαν την φιλοσοφία του Νιου Ντιλ. Οι ρίζες της θλιβερής αποτυχίας τους να ξαναζωντανέψουν το πνεύμα του Νιου Ντιλ, ακόμη και υπό Δημοκρατικούς προέδρους που ίσως να ήθελαν να το αναστήσουν (όπως ο Τζίμμι Κάρτερ και ο Μπαράκ Ομπάμα), βρίσκονται στην απόρριψη των προτάσεων του Κέυνς το 1944.¹⁹

Ανακύκλωση του γλυκού νερού

Το σχέδιο του Κέυνς ήταν διεθνιστικό, δίκαιο και μακρόπνοο. Το είχαν γεννήσει οι ιστορικές εξελίξεις (π.χ. το κραχ της Γουόλ Στριτ του 1929) και στηριζόταν σε μια θεώρηση προφανή σε όλους (εκτός ίσως από τους επαγγελματίες... οικονομολόγους!). Η βασική του ιδέα ήταν ότι ο παγκόσμιος καπιταλισμός διαφέρει θεμελιωδώς από την

μοναχική οικονομία του Ροβινσώνα Κρούσου και, συνεπώς, ένα διεθνές νομισματικό σύστημα πρέπει να λάβει αυτή την διαφορά υπ' όψη του.

Στην οικονομία του μοναχικού Ροβινσώνα Κρούσου, ίσως και της σημερινής Βόρειας Κορέας, μπορεί να επικρατεί ένδεια αλλά τουλάχιστον δεν υπάρχει πρόβλημα εξωτερικών ελλειμμάτων. Ο Ροβινσώνας είναι φτωχός μεν αυτόρκης δε και, ως συνέπεια, δεν χρωστά σε κανέναν, δεν αντιμετωπίζει εμπορικό έλλειμμα, δεν αγωνιά για το πως θα επενδύσει τα εμπορικά του πλεονάσματα κ.ο.κ.²⁰ Αντιθέτως, όλες οι σύγχρονες οικονομίες αντιμετωπίζουν αυτό το πρόβλημα καθώς συναλλάσσονται με άλλες και οι συναλλαγές τους αυτές μόνο τυχαία είναι συμμετρικές.

Ας σκεφτούμε την Ελλάδα σε σχέση με τη Γερμανία, την Αριζόνα σε σχέση με τη γειτονική Καλιφόρνια, τη βόρεια Αγγλία και την Ουαλία σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου ή τις Ηνωμένες Πολιτείες σε σχέση με την Κίνα – όλες αυτές οι «σχέσεις» είναι ασύμμετρες με το ένα μέρος να είναι μόνιμα πλεονασματικό (να πουλάει εμπορεύματα μεγαλύτερης αξίας από αυτά που αγοράζει από το άλλο). Με λίγα λόγια, οι ανισορροπίες είναι ο κανόνας και όχι η εξαίρεση. Το ερώτημα είναι: Πως μπορεί ένα παγκόσμιο σύστημα να θέσει υπό έλεγχο αυτές τις αναπόφευκτες ανισορροπίες και να μην τις αφήνει να παράγουν την μία κρίση μετά την άλλη;

Το 1944 ο Κέυνς γνώριζε ότι, λόγω της δεινής κατάστασης στην οποία βρισκόταν η Ευρώπη, δεν υπήρχε εναλλακτική λύση από ένα καθεστώς σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών που θα στηριζόταν από την αναδύομενη υπερδύναμη, τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ωστόσο, ενώ η δολαριοποίηση της Ευρώπης θα έλυσε ένα πρόβλημα, ένα σύστημα βασισμένο στο δολάριο με σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες θα είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των εμπορικών ανισορροπιών, με τρομερές τελικά συνέπειες αρχικά για τις ελλειμματικές χώρες και κατόπιν για όλες τις άλλες. Η πρόγνωση αυτή του Κέυνς βασιζόταν στο λογικό συμπέρασμα ότι οι σταθερές ισοτιμίες οδηγούν νομοτελειακά σε ένα κραχ που φέρνει τις ελλειμματικές οικονομίες στα πρόθυρα της χρεοκοπίας. Και τότε οι πιο ισχνές, ελλειμματικές οικονομίες σηκώνουν το μεγαλύτερο βάρος, με αποτέλεσμα να χάσουν την δυνατότητα να αγοράζουν από τις πλεονασματικές, με αποτέλεσμα την μεταβίβαση της κρίσης και στις πλεονασματικές χώρες. Έτσι μια νέα Μεγάλη Ύφεση ήταν σίγουρη {22}.

Αυτό ήταν βέβαια κάτι που είχαν κατανοήσει, μαζί με τον Κέυνς, και ο Γουάιτ κι οι λοιποί Νιου Ντίλερς. Το κοινό τους σκεπτικό ήταν το εξής: Το χρέος του ενός είναι περιουσιακό στοιχείο κάποιου άλλου. Αντίστοιχα, το έλλειμμα ενός έθνους αποτελεί πλεόνασμα κάποιου άλλου έθνους. Σε έναν ασύμμετρο κόσμο, τα χρήματα τα οποία συγκεντρώνουν οι πλεονασματικές οικονομίες από την πώληση σε ελλειμματικές οικονομίες περισσότερων προϊόντων από τα προϊόντα τα οποία αγοράζουν από αυτές συσσωρεύονται στις τράπεζές τους. Τα χρήματα αυτά τείνουν να λιμνάζουν στις τράπεζες των πλεονασματικών χωρών καθώς ντόπιοι επιχειρηματίες και νοικοκυριά δεν ενδιαφέρονται να δανειστούν τόσο μεγάλα ποσά. Έτσι οι τραπεζίτες των πλεονασματικών χωρών μπαίνουν στον πειρασμό να δανείζουν μεγάλο μέρος αυτών των λιμνάζοντων κεφαλαίων στις ελλειμματικές χώρες, στις οποίες τα επιτόκια είναι πάντα υψηλότερα καθώς το χρήμα εκεί είναι σχετικά σπανιότερο. Δανείζοντας στις ελλειμματικές χώρες μέρος των χρημάτων που συσσωρεύονται στις τράπεζες των

πλεονασματικών χωρών το χρήμα ανακυκλώνεται διεθνώς και διατηρείται κάποια επίφαση ισορροπίας. Αυτό όμως συμβαίνει μόνο στις καλές εποχές.

Αν μάλιστα οι τραπεζίτες έχουν πειστεί ότι η ισοτιμία των νομισμάτων των δύο χωρών (της πλεονασματικής και της ελλειμματικής) θα παραμείνει σταθερή (όπως προάγγελε το σύστημα Μπρέτον Γουντς, αλλά και σήμερα η Ευρωζώνη), τότε εντείνεται η έφεση των τραπεζιτών των πλεονασματικών χωρών να δανείζουν περισσότερα χρήματα στην ελλειμματική χώρα. Γιατί; Επειδή δεν φοβούνται ότι το νόμισμα της ελλειμματικής χώρας θα υποτιμηθεί στερώνοντας έτσι από τους δανειζόμενους που ζουν σε αυτήν την δυνατότητα να αποπληρώνουν τα δάνειά τους στο νόμισμα της πλεονασματικής χώρας. Με αυτή την έννοια, στις καλές εποχές οι τραπεζίτες της πλεονασματικής χώρας ανακυκλώνουν τα πλεονάσματά της: Επωφελούνται παίρνοντας ένα κομμάτι του πλεονάζοντος χρήματος από τα πλεονασματικά έθνη και ανακυκλώνοντάς το στα ελλειμματικά έθνη.

Πρόσεξε όμως αναγνώστη πως αυτό γιγαντώνει τα ελλείμματα των ελλειμματικών και, ταυτόχρονα, τα πλεονάσματα των πλεονασματικών οικονομιών: Λαμβάνοντας ως σταθερή την συναλλαγματική ισοτιμία των δύο χωρών, οι τράπεζες της πλεονασματικής χώρας γίνονται ασύδοτες και μεταφέρουν σωρούς χρημάτων στην ελλειμματική χώρα. Οι δανειζόμενοι στην ελλειμματική χώρα χρησιμοποιούν αυτά τα χρήματα για δύο βασικούς σκοπούς:

- για να «επενδύουν» σε σπίτια, γραφεία, μετοχές κλπ στην δική τους χώρα. Αυτό αυξάνει την αξία τέτοιων περιουσιακών στοιχείων στην ελλειμματική χώρα δίνοντας στους κατοίκους της την ψευδαίσθηση ότι πλούτισαν. Έτσι, ανοίγονται σε νέα δάνεια τα οποία, και πάλι, οι τράπεζες της ελλειμματικής χώρας τα δανείζουν από τις τράπεζες της πλεονασματικής
- αγοράζουν με τα νέα και τα παλαιά δάνεια περισσότερα αγαθά από την πλεονασματική χώρα αυξάνοντας έτσι το έλλειμμα της χώρας τους.

Για όσο καιρό ο οικονομικός ουρανός είναι ασυννέφιαστος και η χρηματοπιστωτική θάλασσα γαλήνεια, η πιστωτική γραμμή των τραπεζών των πλεονασματικών τραπεζών επιτρέπει στις ελλειμματικές χώρες να αγοράζουν όλο και περισσότερα προϊόντα από τις πλεονασματικές οικονομίες, που ευημερούν χάρη στο ξεφάντωμα των εξαγωγών τους. Οι επιχειρήσεις εισαγωγών-εξαγωγών αναπτύσσονται παντού, τα εισοδήματα αυξάνονται τόσο στις πλεονασματικές όσο και στις ελλειμματικές χώρες, η εμπιστοσύνη στο χρηματοπιστωτικό σύστημα διογκώνεται, τα πλεονάσματα γίνονται μεγαλύτερα και τα ελλείμματα βαθύτερα.

Όσο δαιτηρείται ο καλός χρηματοπιστωτικός καιρός, η ανακύκλωση των πλεονασμάτων μέσω του τραπεζικού συστήματος καλά κρατεί. Μόνο που δεν μπορεί να κρατεί καλά για πάντα. Ακριβώς όπως είναι σίγουρο ότι ο αμμόλοφος που φτιάχνει ένα παιδί στην αμμουδιά θα καταρρεύσει απότομα {33} όταν προστεθεί ο κρίσιμος κόκκος άμμου στην κορυφή του, έτσι και το διεθνές εμπόριο που χρηματοδοτείται με ολοένα διογκούμενα δάνεια των εξαγωγικών προς τις εισαγωγικές χώρες οδεύει ολοταχώς προς ένα κραχ.

Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει πότε θα συμβεί το κραχ, αλλά μόνο οι ανόητοι αμφιβάλλουν ότι κάποια στιγμή θα συμβεί. Το ισοδύναμο του κόκκου άμμου που θα προκαλέσει την κατάρρευση είναι ένα κοντέινερ γεμάτο εισαγόμενα αγαθά το οποίο μένει στα αζήτητα από έναν αφερέγγυο εισαγωγέα, ή κάποιο δάνειο που δεν εξυπηρετείται από εταιρεία ακινήτων με υψηλό δανεισμό (ή «μόχλευση» όπως λένε οι «ειδικοί»). Μια μικρή χρεοκοπία σε κάποια ελλειμματική χώρα είναι αρκετή, όταν το σύστημα είναι έτοιμο να καταρρεύσει, για να έρθει το κραχ.

Κι όταν αυτό συμβεί, ξάφνου, τραπεζίτες που έως τότε ένιωθαν αλώβητοι και συμπεριφέρονταν ως τα αφεντικά της υψηλίου νιώθουν να γκρεμίζονται. Πανικόβλητοι στρέφονται από τον άκρατο δανεισμό στην απεργία δανεισμού. Στις ελλειμματικές χώρες, οι εισαγωγείς, οι εταιρείες ακινήτων, οι κυβερνήσεις και δημοτικές αρχές που εξαρτώνται {23} από τις τράπεζες για να ανακυκλώνουν τα μεγάλα τους χρέη στεγνώνουν από χρήμα. Οι τιμές των ακινήτων καταρρέουν, δημόσια έργα εγκαταλείπονται, κτίρια γραφείων μετατρέπονται σε στειχωμένους πύργους, καταστήματα κλείνουν, εισοδήματα εξαφανίζονται, και κυβερνήσεις αναγγέλλουν μέτρα λιτότητας. Πριν αλέκτωρ λαλήσει τρις, τα μη εξυπηρετούμενα, ή αλλιώς «κόκκινα» δάνεια φτάνουν στο ύψος των Ιμαλαΐων. Ο πανικός φτάνει εκκωφαντικά κρεσέντο και τα ανεπανάληπτα λόγια του Κέυνς ηχούν ακόμη μία φορά:

«Μόλις αρχίσει η καταιγίδα», ο τραπεζίτης συμπεριφέρεται σαν «καπετάνιος του γλυκού νερού. Όχι μόνο εγκαταλείπει το πλοίο αλλά και, στη βιασύνη του να μπει στη σωστική λέμβο πριν από τους υπόλοιπους, την βουλιάζει καταστρέφοντας το μόνο μέσο που μπορεί να τον μεταφέρει στην ασφάλεια της στεριάς.»²¹

Αυτός είναι λοιπόν ο ρόλος των τραπεζιτών πριν την κρίση: Να λειτουργούν ως καπετάνιοι του γλυκού νερού που ανοήτως ξανοίγονται στο πέλαγος προτού εγκαταλείψουν το πλοίο με το πρώτο μαύρο σύννεφο που εμφανιστεί στον ορίζοντα. Ναι, οι τράπεζες μπορούν να ανακυκλώνουν τα πλεονάσματα των πλεονασματικών κρατών. Όμως πρόκειται για ανακύκλωση του γλυκού νερού, από εκείνες που το παρακάνουν όταν δεν πρέπει και σταματούν την στιγμή που χρειάζονται πραγματικά: την ώρα που χτυπά το κραχ τα χρηματιστήρια. Αυτό συνέβη το 1929. Αυτό συμβαίνει επίσης από το 2008 στην Ευρώπη.

Πολιτική ανακύκλωση πλεονασμάτων ή βαρβαρότητα

Το καλό με τις μεταβλητές και κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες είναι ότι λειτουργούν ως αμορτισέρ που απορροφούν τους κραδασμούς ενός κραχ. Το 2008, η μικρή Ισλανδία παραλίγο να καταστραφεί όταν το κραχ της Γουόλ Στρίτ έρριξε στον γκρεμό τις άφρονες ισλανδικές τράπεζες οι οποίες είχαν τεράστια ανοίγματα που αναχρηματοδοτούσαν δανειζόμενες από άλλες τράπεζες πλεονασματικών χωρών (π.χ. της Ολλανδίας). Αντίθετα με την Ελλάδα και τις χώρες της Ευρωζώνης, η Ισλανδία τουλάχιστον διέθετε το δικό της νόμισμα το οποίο, με το κραχ, υποτιμήθηκε κατακόρυφα. Αμέσως τα ψάρια που πουλούσε η Ισλανδία, και ο τουρισμός στην χώρα των ηφαιστίων, έγιναν πάμφθηνα στον Καναδά και στις Ηνωμένες Πολιτείες, και τα έσοδα των Ισλανδών αυξήθηκαν {34}. Την ίδια ώρα οι Ισλανδοί σταμάτησαν να αγοράζουν εισαγόμενα πολυτελή αγαθά (των οποίων η τιμή, λόγω της υποτίμησης,

αυξήθηκε όσο γρήγορα υποτιμήθηκε το νόμισμα της χώρας). Τέλος, η κυβέρνηση δήλωσε, σε πείσμα των ξένων τραπεζών, ότι τα χρέη προς τις ξένες τράπεζες θα αποπληρωθούν στο ντόπιο (βαριά υποτιμημένο) νόμισμα. Έτσι, η Ισλανδία απέκτησε εμπορικό πλεόνασμα, το εξωτερικό χρέος κουρεύτηκε και, συνεπώς, η οικονομία της ανέκαμψε πολύ γρήγορα μετά το σοκ που υπέστη.

Αντίθετα, όταν το νόμισμα ελλειμματικής χώρας είναι «κλειδωμένο» με εκείνο πλεονασματικών οικονομιών, οι μόνοι που οφελούνται είναι οι λίγοι που διαθέτουν μεγάλα ποσά αυτού του νομίσματος. Οι υπόλοιποι που, αποτελούν την πλειοψηφία και διαθέτουν σχετικά μικρές ποσότητες αυτού του χρήματος, είναι σαν πρόβατα επί σφαγής. Με το που αρχίζουν οι αναπόφευκτες διαδοχικές χρεοκοπίες, τα εισοδήματά τους μειώνονται, ενώ τα ιδιωτικά χρέη τους αυξάνονται τοκίζόμενα. Παράλληλα, αυξάνεται και το δημόσιο χρέος της ελλειμματικής χώρας προς τις ξένες τράπεζες. Το τίμημα του «κλειδώματος» της ισοτομίας είναι ένα χρεοκοπημένο κράτος σε θανάσιμο εναγκαλισμό με έναν αφερέγγυο ιδιωτικό τομέα και άπορους πολίτες. Ένας βρόγχος κατάρρευσης, μια επέσχυντη δίνη, οδηγούν την πλειονότητα στα δεσμά της χρεοδουλοπαροικίας, τη χώρα στην στασιμότητα και το έθνος στην αναξιοπιστία.

Ο Τζον Μέυναρντ Κέυνς το ήξερε αυτό πολύ καλά.²² Το ίδιο καλά το ήξερε κι ο Χάρρυ Ντέξτερ Γουάιτ, ο οποίος είχε ζήσει την απόγνωση της δεκαετίας του 1930, μέσα από την οποία απέκτησε εμπειρία από πρώτο χέρι για το τι συμβαίνει όταν, μετά από ένα κραχ, το μέγιστο βάρος της οικονομικής «προσαρμογής» πέφτει {24} στους ώμους των πλέον αδύναμων πολιτών: στους ώμους των οφειλετών που μαραζώνουν στις ελλειμματικές περιοχές, εκεί όπου τα εισοδήματα συνθλίβονται, οι επενδύσεις εξαφανίζονται, και το μόνο πράγμα που μεγαλώνει συνεχώς είναι η μαύρη τρύπα του χρέους και των ζημιών των τραπεζών. Ο Γουάιτ τα κατάλαβε πολύ καλά όλα αυτά, όπως σήμερα τα καταλαβαίνουν πολύ καλά οι Έλληνες, οι Ιρλανδοί, οι Ισπανοί και πλήθος άλλων Ευρωπαίων.

Επειδή ακρβώς ο Γουάιτ είχε αντιληφθεί πως τέτοιες εξελίξεις θα προκαλούσαν οι σταθερές νομισματικές ισοτιμίες που σχεδίαζαν στο Μπρέτον Γουντς, συμφώνησε με τον Κέυνς σε ένα κρίσιμο ζήτημα: Το παγκόσμιο σύστημα το οποίο σχεδίαζαν έπρεπε να διαθέτει έναν αποτελεσματικό μηχανισμό ανακύκλωσης πλεονασμάτων, επί πλέον του τραπεζικού συστήματος το οποίο, όπως είδαμε, μόνο ανακύκλωση του γλυκού νερού μπορούσε να κάνει. Αυτός ο επί πλέον μηχανισμός ανακύκλωσης πλεονασμάτων θα έπρεπε να πετυχαίνει δύο πράγματα: Πρώτον, να ελαχιστοποιεί τον κίνδυνο ενός κραχ. Και, δεύτερον, να ελαχιστοποιεί τον απαίσιο αντίκτυπο ενός κραχ όταν και εφόσον αυτό συμβεί.

Για το πρώτο, για την μείωση του κινδύνου ενός κραχ, ο νέος μηχανισμός ανακύκλωσης έπρεπε να επιβραδύνει την ανακύκλωση του γλυκού νερού ώστε να κρατά υπό έλεγχο τις ανισοροπίες και τις φούσκες που δημιουργούσαν, στην εποχή των παχιών αγελάδων, οι τραπεζίτες και η ανακύκλωση του γλυκού νερού που οι ίδιοι έκαναν. Για το δεύτερο, δηλαδή την μείωση των κακών αποτελεσμάτων ενός κραχ, ο νέος μηχανισμός ανακύκλωσης έπρεπε να παρεμβαίνει αμέσως μετά από ένα κραχ ώστε να τονώνει την οικονομική δραστηριότητα στις ελλειμματικές χώρες, την στιγμή δηλαδή που έπαυε εντελώς η ανακύκλωση των πλεονασμάτων από τους τραπεζίτες. Μόνο έτσι τα κραχ θα

γίνονταν σπανιότερα και, όταν συνέβαιναν, θα ετίθετο γρήγορα υπό έλεγχο η σκοτοδίνη που ωθεί αρχικά τις ελλειμματικές χώρες, και κατόπιν τον παγκόσμιο καπιταλισμό, σε ακόμη ένα σπирάλ ύφεσης, χρεοκοπίες και κατάρρευσης.

Ποιος θα ήταν αυτός ο νέος μηχανισμός ανακύκλωσης; Ποιοι θα τον στελέχωναν; Η απάντηση ήταν ο μηχανισμός έπρεπε να βασίζεται σε πολιτικούς θεσμούς με κατά κάποιο τρόπο δημοκρατική νομιμοποίηση. Οι Νιου Ντίλερς, τους οποίους εκπροσωπούσε ο Γουάιτ στο Μπρέττον Γουντς, είχαν ήδη αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα στο εσωτερικό των Ηνωμένων Πολιτειών κατά την δεκαετία του 1930. Είχαν ήδη δημιουργήσει ομοσπονδιακούς θεσμούς των οποίων, σε περιόδους κρίσης, ο ρόλος ήταν να ανακυκλώνουν αυτομάτως τα πλεονάσματα από τις πλεονασματικές στις ελλειμματικές πολιτείες των ΗΠΑ. Με λίγα λόγια, ο ρόλος τους ήταν να πραγματοποιούν πολιτική ανακύκλωση των πλεονασμάτων.

Η λογική του πολιτικού μηχανισμού ανακύκλωσης ήταν η πεππουσία του Νιου Ντιλ: κοινωνική ασφάλιση, ομοσπονδιακό σύστημα εγγύησης των τραπεζικών καταθέσεων (υπό τον Ομοσπονδιακό Οργανισμό Εγγυημένων Καταθέσεων, FDIC), ασφάλιση υγείας για τους συνταξιούχους (Medicare), δελτία τροφίμων και, βεβαίως, οι εξοπλιστικές δαπάνες – όλες αυτές οι θεσμικές παρεμβάσεις, επί της ουσίας, ανακύκλωναν τα πλεονάσματα μεταξύ των μερών από τα οποία αποτελούντο οι Ηνωμένες Πολιτείες με στόχο της καταπολέμησης της Μεγάλης Ύφεσης και την αποτροπή μιας νέας στο μέλλον.²³

Τα θεραπευτικά αποτελέσματα αυτού του πολιτικού μηχανισμού ανακύκλωσης των πλεονασμάτων είναι μέχρι σήμερα ορατά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όταν το 2008 κατέρρευσε η Γουόλ Στρίτ, η Νεβάδα ήταν μία από τις Πολιτείες όπου οι οδυνηρές συνέπειες έγιναν έντονα αισθητές καθώς η οικονομία της βασιζόταν στους δύο τομείς που κατέρρευσαν: οικοδομές και τράπεζες (πέραν των καζίνο). Με το που ξέσπασε η κρίση, οι οικοδόμοι απολύθηκαν και οι τράπεζες πτώχευσαν. Όμως, το πρόσθετο κόστος των επιδομάτων ανεργίας και των κεφαλαίων που ήταν αναγκαία για να διασωθούν οι τράπεζες της Νεβάδας δεν επιβάρυνε τους φορολογουμένους της Νεβάδας αλλά την ομοσπονδιακή κυβέρνηση και τις νομισματικές αρχές της Ουάσινγκτον, την Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα (FED) και τον Ομοσπονδιακό Οργανισμό Εγγυημένων Καταθέσεων (FDIC).²⁴{25}

Δεν ήταν κίνηση αλληλεγγύης εκ μέρους των υπόλοιπων Ηνωμένων Πολιτειών προς την Πολιτεία της Νεβάδας η ανακύκλωση αυτή. Απλά, μπήκε σε λειτουργία ο αυτοματοποιημένος μηχανισμός ανακύκλωσης πλεονασμάτων που παρενέβη ώστε να αποτρέψει την εξάπλωση της κατάρρευσης της Νεβάδας. Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης πήρε, αυτομάτως, κονδύλια από πλεονασματικές πολιτείες (π.χ. Νέα Υόρκη, Τέξας, Ουάσινγκτον) και τα μετέφερε, ως επιδόματα, στην Νεβάδα. Το ίδιο με τον Ομοσπονδιακό Οργανισμό Εγγυημένων Καταθέσεων (FDIC), το Medicare και άλλων πολιτικών θεσμών – όλοι μαζί αυτοί οι θεσμοί μετέφεραν αρκετά πλεονάσματα προς την έρημο της Νεβάδας ώστε να περιοριστεί το κακό και να μην υπάρξει φαινόμενο ντόμινο που θα γκρέμιζε, μετά την Νεβάδα, άλλες ελλειμματικές πολιτείες (όπως το Μιζούρι, η Λουιζιάνα, η Αριζόνα κλπ) πριν χτυπηθούν με ισχυρό αποπληθωρισμό και οι πλεονασματικές πολιτείες (όπως, δηλαδή, συνέβη στην Ευρωζώνη η οποία δεν διέθετε τέτοιο πολιτικό μηχανισμό ανακύκλωσης).

Οι περισσότεροι αμερικανοί θεωρούν αυτονόητο αυτόν τον πολιτικό μηχανισμό ανακύκλωσης των πλεονασμάτων και ξεχνούν ότι πρωτοδημιουργήθηκε από την κυβέρνηση Ρούσβελτ λίγα χρόνια προτού οι ίδιοι αξιωματούχοι, φιλοξενήσουν τη συνδιάσκεψη του Μπρέττον Γουντς με στόχο την επέκταση της λογικής του Νιου Ντιλ σε διεθνή κλίμακα.²⁵

Από αυτή την άποψη, ο Κέυνς είχε βάσιμους λόγους να ελπίζει ότι θα μπορούσε να πείσει έναν υπέρμαχο του Νιου Ντιλ, όπως ο Γουάιτ, πως η δολαριοποίηση της Ευρώπης δεν αρκούσε – πως απαιτείται ακόμη ένας κοινός, πολιτικός μηχανισμός ανακύκλωσης των πλεονασμάτων σε παγκόσμια κλίμακα. Γιατί αν η ζώνη του δολαρίου επεκτεινόταν προκειμένου να συμπεριλάβει την Ευρώπη και την Ιαπωνία, σίγουρα η πολιτική ανακύκλωση των πλεονασμάτων θα έπρεπε να εξαπλωθεί σε όλο το πεδίο αρμοδιότητας του Μπρέττον Γουντς.

«Δικά μας τα πλεονάσματα, δικός μας κι ο μηχανισμός ανακύκλωσης»

Το σχέδιο του Κέυνς για την ανακύκλωση των πλεονασμάτων, την οποία απαιτούσε το σύστημα του Μπρέττον Γουντς, ήταν πραγματικά μεγαλειώδες. Περιελάμβανε τη δημιουργία ενός νέου παγκόσμιου νομίσματος, ενός συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών ανάμεσα σε αυτό το παγκόσμιο νόμισμα και τα εθνικά νομίσματα, και μιας παγκόσμιας Κεντρικής Τράπεζας η οποία θα διηύθυνε όλο το σύστημα.

Στόχος του συστήματος θα ήταν να διατηρεί παντού τη νομισματική σταθερότητα, να τηρεί υπό έλεγχο τόσο τα πλεονάσματα όσο και τα ελλείμματα σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο και, με το πρώτο σημάδι κρίσης σε κάποια χώρα που απειλούσαν με στέγνωμα της ρευστότητας, ο μηχανισμός θα έσπευδε να αποφύγει την ύφεση στην απειλούμενη χώρα διοχετεύοντας προς αυτήν παραγωγικές επενδύσεις.

Το παγκόσμιο νόμισμα, που ο Κέυνς ονόμασε *bancor*, θα ήταν λογιστικό και δεν θα τυπωνόταν ποτέ - ακριβώς όπως σήμερα δεν υπάρχουν σε ένυλη μορφή τα ψηφιακά *bitcoins*. Θα λειτουργούσε όμως ως λογιστική μονάδα για να υπολογίζεται το ποσό που δαπανά μια χώρα για εισαγωγές και το ποσό που εισπράττει από τις εξαγωγές της. Κάθε χώρα θα ξεκινούσε με συγκεκριμένη ποσότητα μονάδων *bancor* και, από εκεί και πέρα, θα αποκτούσε κι άλλα *bancor* κάθε φορά που εξήγαγε ένα εμπόρευμα ή υπηρεσία. Αντίστοιχα, η ποσότητα *bancor* της χώρας θα μειωνόταν κάθε φορά που αγόραζε (εισήγαγε) κάτι από το εξωτερικό. Την διαχείριση αυτού του παγκόσμιου νομισματικού συστήματος θα ήταν είχε νέος θεσμός ονόματι... Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Το ΔΝΤ θα εξέδιδε το *bancor* και θα ήταν το φόρουμ στο οποίο οι υπουργοί οικονομικών όλων των συμβλεβλημένων χωρών θα διαπραγματευόντουσαν την ισοτιμία των εθνικών τους νομισμάτων με το *bancor*.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όλο το διεθνές εμπόριο θα γινόταν στην βάση του *bancor*, όπως ακριβώς σήμερα όλο το εμπόριο πετρελαίου ή χαλκού γίνεται στην βάση του δολαρίου. Και γιατί θα βοηθούσε αυτό, δεδομένου ότι το *bancor* δεν τυπωνόταν; Το «κλειδί» της πρότασης του Κέυνς ήταν ότι, καθώς όλο το διεθνές εμπόριο θα γινόταν

στην βάση του bancor και όλες οι πληρωμές για εξαγωγές-εισαγωγές θα περνούσαν μέσα από το ΔΝΤ, θα ήταν δυνατόν να φορολογηθούν κεντρικά οι καταθέσεις σε bancor μιας χώρας αν οι εισαγωγές και οι εξαγωγές της εμφάνιζαν μεγάλη απόκλιση. Αναγνωρίζοντας δηλαδή ότι το έλλειμμα της μιας χώρας είναι το πλεόνασμα κάποιας άλλης, η ιδέα ήταν να τιμωρούνται και οι δύο τύποι ανισορροπίας (τόσο τα υπερβολικά πλεονάσματα όσο και τα υπερβολικά ελλείμματα - οι Ελλάδες του κόσμου αλλά και οι Γερμανίες!).

Έτσι το σύστημα θα πετύχαινε δύο στόχους: Πρώτον, να δημιουργεί κίνητρο στις Ελλάδες του κόσμου να περιορίζουν τα ελλείμματά τους και στις Γερμανίες του κόσμου να αυξάνουν τις εισαγωγές τους (ώστε να μην τους επιβληθεί φόρος από το ΔΝΤ). Δεύτερον, να μαζεύεται ένα ποσό από bancor στο ΔΝΤ το οποίο να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε περίπτωση κρίσης ώστε να διοχετευτούν επενδυτικά κεφάλαια στις πιο ευάλωτες οικονομίες.

Κομβικής σημασίας γι' αυτό το σύστημα ήταν οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες ανάμεσα στο κάθε εθνικό νόμισμα και το bancor, και επομένως ανάμεσα σε όλα τα συμμετέχοντα εθνικά νομίσματα. Το διοικητικό συμβούλιο του ΔΝΤ, στο οποίο θα εκπροσωπούνταν όλα τα έθνη, θα καθόριζε αυτές τις ισοτιμίες κεντρικά και κατόπιν διαπραγματεύσεων. Οι ισοτιμίες θα αναπροσαρμόζονταν όποτε θα κρινόταν αναγκαίο, οπότε χώρες με πλεονάσματα θα έβλεπαν το νόμισμά τους να αγοράζει όλο και περισσότερα bancor (κάνοντας τις εξαγωγές τους ακριβότερες και τις εισαγωγές τους φθηνότερες), ενώ το αντίστροφο θα ίσχυε για τα έθνη με μόνιμο έλλειμμα.

Από την μεριά του, ο Γουάιτ αντιλήφθηκε πλήρως τη σημασία της πρότασης του Κέυνς, και ιδίως την ανάγκη για έναν αντίστοιχο πολιτικό μηχανισμό ανακύκλωσης των παγκόσμιων πλεονασμάτων. Όμως οι προτάσεις του Κέυνς ηχούσαν εξωφρενικές στα αμερικανικά αυτιά του. Με λίγη φαντασία μπορούμε να ακούσουμε τον Γουάιτ να αναρωτιέται: «Αυτός ο παμπόνηρος Άγγλος προτείνει στα σοβαρά να έχουν οι Ευρωπαίοι την πλειοψηφία στο ΔΝΤ για να καθορίζουν πώς θα ανακυκλώνονται τα δικά μας πλεονάσματά; Είναι στα καλά του;»

Ως καλός κεϋνσιανός, ο Γουάιτ ήξερε ότι το σύστημα Μπρέττον Γουντς δε μπορούσε να περιοριστεί απλά στο να δολαριοποιήσει τον δυτικό κόσμο. Αντιλαμβανόταν πως ήταν αναγκαίος ένας πολιτικά διοικούμενος (εκτός αγοράς) μηχανισμός ανακύκλωσης των αμερικανικών πλεονασμάτων, που σήμαινε φυσικά την συστηματική διοχέτευση μέρους των πλεονασμάτων των Ηνωμένων Πολιτειών προς την Ευρώπη. Εντούτοις δεν υπήρχε πιθανότητα ένας αμερικανός πατριώτης όπως ο Γουάιτ να αποδεχθεί ποτέ την ιδέα ότι οι χρεοκοπημένες ευρωπαϊκές ελίτ, που είχαν οδηγήσει τον κόσμο στη δίνη δύο παγκόσμιων πολέμων σε διάστημα μικρότερο των τριών δεκαετιών (και που ακόμα λαχταρούσαν να ανασυγκροτήσουν τις αποκρουστικές αυτοκρατορίες τους) θα ήλεγχαν τώρα το πλεόνασμα των Ηνωμένων Πολιτειών μέσα από το ΔΝΤ! Ήταν απολύτως εύλογο για τον Γουάιτ να μην αποδεχθεί τίποτε από όλα αυτά. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν {27} η μοναδική χώρα με πλεονάσματα και θα αποφάσιζαν μόνες τους πώς, πότε και σε ποιον θα ανακύκλωναν μέρος των πλεονασμάτων τους.

Ο Γουάιτ άκουσε βέβαια με σεβασμό την παρουσίαση από τον Κένυς του μεγαλειώδους σχεδίου του, αλλά αμέσως μετά απέρριψε δύο από τα βασικά σημεία του. Η πρώτη ιδέα η οποία αποκεφαλίστηκε ήταν το νέο σκιώδες παγκόσμιο νόμισμα (το *banco*), που θα το διαχειριζόταν η διοικούσα επιτροπή του ΔΝΤ, στην οποία οι Ηνωμένες Πολιτείες θα ήταν μία χώρα ανάμεσα σε πολλές. Η δεύτερη ιδέα την οποία κατέρριψε ο Γουάιτ ήταν η αυτόματη φορολόγηση των πλεονασματικών εθνών, και συγκεκριμένα των... Ηνωμένων Πολιτειών.

Για τον Γουάιτ ο κύβος είχε ήδη ριφθεί. Η Ευρώπη θα δολαριοποιούνταν και το δολάριο θα ήταν το παγκόσμιο νόμισμα. Το *banco* ήταν σπουδαία ιδέα σε έναν πολύπλευρο κόσμο, αλλά ήταν γελοία ως ιδέα σε έναν κόσμο στον οποίο το δολάριο είχε στεφθεί ήδη βασιλιάς και βασίλισσα. Επιπλέον, η ιδέα ότι η διοικούσα επιτροπή του ΔΝΤ, στην οποία οι Ευρωπαίοι θα είχαν την πλειοψηφία, θα φορολογούσε τα πλεονάσματα των Ηνωμένων Πολιτειών του φαινόταν τόσο παράλογη που δεν έβρισκε λόγια για να την χαρακτηρίσει. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν τα πλεονάσματα και θα τα ανακύκλωναν κατά το δοκούν, χωρίς να ζητούν την άδεια μιας ομάδας χρεοκοπημένων Ευρωπαίων.

Ποιος θα προστάτευε το σύστημα Μπρέττον Γουντς από τους... προστάτες του;

Στο τέλος της συνδιάσκεψης του Μπρέττον Γουντς ο Γουάιτ είχε κρατήσει από το αρχικό σχέδιο του Κένυς τόσο λίγα στοιχεία που, ουσιαστικά, το πνεύμα και η φιλοσοφία του είχαν χαθεί. Το κυρίως θύμα της αποφασιστικότητας του Γουάιτ να εξασφαλίσει την πρωτοκαθεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν η ιδέα ενός συστήματος το οποίο θα το διαχειρίζονταν από κοινού οι συμβεβλημένες χώρες στο πλαίσιο της ισότιμης, πολυμερούς συνεργασίας.

Τελικά, ο Γουάιτ αποδέχθηκε την δημιουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), όχι όμως και του κοινού παγκόσμιου νομίσματος το οποίο το ΔΝΤ θα εξέδιδε σύμφωνα με τον Κένυς.²⁶ Η ακύρωση του *banco*, και η επίσημη αναγωγή του δολαρίου στο παγκόσμιο νόμισμα, σήμαινε ότι το ΔΝΤ δε θα λειτουργούσε ποτέ ως παγκόσμια κεντρική τράπεζα. Αυτός ο ρόλος δόθηκε ντε φάκτο στην κεντρική τράπεζα των Ηνωμένων Πολιτειών, τη FED. Ως αποτέλεσμα, δεδομένου ότι δεν θα λειτουργούσε τελικά ως κεντρική τράπεζα, το ΔΝΤ μετετράπη σε κάτι που θύμιζε έναν μίνι ΟΗΕ όπου υπουργοί οικονομικών θα διαπραγματεύονταν τις ισοτιμίες των νομισμάτων τους και τον δανεισμό των κρατών που ξέμεναν από δολάρια (και, άρα, αδυνατούσαν να εισάγουν ήδη πρώτης ανάγκης ή να αποπληρώνουν τα εξωτερικά τους χρέη).

Αντί λοιπόν για την δημιουργία ενός κοινού νομίσματος στο οποίο θα βασιζόταν όλο το διεθνές εμπόριο, το ΔΝΤ του Γουάιτ (που τελικά υλοποιήθηκε) δεν ήταν παρά ένα Νομισματικό Συμβούλιο όπου αντιπρόσωποι εθνικών κυβερνήσεων, μερικοί από τους οποίους πιο ίσοι από άλλους, παζάρευαν συνεχώς τη συναλλαγματική ισοτιμία του κάθε νομίσματος με το δολάριο. Η «άγκυρα» του συστήματος ήταν η ισοτιμία του αμερικανικού συστήματος με τον χρυσό, σταθερή στα 35 δολάρια την ουγγιά. Αυτή την συνεχιζόμενη, απαρχειωμένη μεταλλολατρεία (την σύνδεση της ποσότητας του χάρτινου χρήματος με μια συγκεκριμένη ποσότητα πολύτιμων μετάλλων) ο Κένυς την θεωρούσε επικίνδυνη επιστροφή στις ζοφερές δεκαετίες του 1920 και του 1930 - στον κανόνα του χρυσού.

Γρήγορα αποδείχθηκε ότι ο Κέυνς είχε δίκιο. Η υπόσχεση των αμερικανικών αρχών ότι θα ανταλλάσσουν στο διηνεκές 35 δολάρια με μία ουγγιά χρυσό, και ανεξάρτητα οικονομικών συνθηκών, έθετε τη FED σε δύσκολη θέση. Ουσιαστικά, της ζητούνταν να εκδίδει το παγκόσμιο νόμισμα χωρίς να έχει άμεσα λόγο για τη συναλλαγματική {28} ισοτιμία του με το γερμανικό μάρκο, το γαλλικό φράγκο, τη λίρα Αγγλίας και οποιοδήποτε άλλο ευρωπαϊκό νόμισμα του συστήματος. Παράλληλα και οι κεντρικές τράπεζες της Ευρώπης αντιμετώπιζαν αντίστοιχη, αν και μικρότερη, πρόκληση: Οι πολιτικοί που κατείχαν τα υπουργεία οικονομικών θα διαπραγματεύονταν τη συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματος της χώρας τους (υπό την αιγίδα του ΔΝΤ), αλλά την υπεράσπιση αυτών των ισοτιμιών, κυρίως από τους κερδοσκόπους, θα την επωμίζονταν οι κεντρικές τράπεζες.²⁷

Σε γενικές γραμμές, οι πολιτικοί διστάζουν να υποτιμήσουν το νόμισμα της χώρας τους, ακόμη και αν ξέρουν ότι η υποτίμηση είναι επωφελής έως και απαραίτητη, π.χ. όπως συνέβαινε στην Ιταλία πριν από την καθιέρωση του ευρώ. Κάθε υποτίμηση της λιρέτας μείωνε την τιμή των ιταλικών εξαγωγών στη Γερμανία και αλλού, ενώ ταυτοχρόνως μείωνε την αξία (σε γερμανικά μάρκα ή δολάρια) των δανείων τα οποία είχαν πάρει προηγουμένως οι Ιταλοί σε λιρέτες. Όμως, στην λαϊκή συνείδηση, η υποτίμηση του εθνικού νομίσματος φαντάζει ως εθνική αποτυχία, ακόμη και εθνική ταπείνωση. Έκτακτα δελτία ειδήσεων ανακοινώνουν στον πανικόβλητο κόσμο την υποτίμηση κάνοντας χρήση διαγραμμάτων που απεικονίζουν την καθοδική πορεία της αξίας του εθνικού νομίσματος σε σχέση με το δολάριο ή το μάρκο. Τέτοιες «ειδήσεις» δεν βοηθούν ποτέ την δημοτικότητα του υπουργού Οικονομικών ο οποίος, συνεπώς, έχει λόγο να ανθίσταται την υποτίμηση ακόμα κι αν κρίνει ότι είναι συμφέρουσα για την οικονομία.

Το θέμα είναι, όμως, ότι σε τέτοιες περιπτώσεις που ο υπουργός οικονομικών καθυστερεί μια αναπόφευκτη υποτίμηση για μικροπολιτικούς λόγους, στήνουν γιορτή οι κερδοσκόποι. Πως; Δανείζονται μεγάλα ποσά του εγχώριου νομίσματος το οποίο προβλέπουν ότι σύντομα θα υποτιμηθεί και τα ανταλλάσσουν με ισχυρότερο ξένο νόμισμα. Γιατί; Επειδή προσδοκούν ότι, μετά την υποτίμηση, θα τα ανταλλάξουν πάλι με το, πλέον, υποτιμημένο νόμισμα λαμβάνοντας πολύ μεγαλύτερες ποσότητες του (λόγω της υποτίμησης) από εκείνες που δανείστηκαν. Έτσι, σκοπεύουν να αποπληρώσουν το δάνειο και να κρατήσουν στην τσέπη τους την διαφορά. Όσο μεγαλύτερα ποσά του αδύναμου νομίσματος δανείζονται (και αμέσως πουλούν με αντάλλαγμα ισχυρότερο νόμισμα) οι κερδοσκόποι, τόσο η προσφορά του αδύναμου νομίσματος υπερβαίνει την ζήτησή του στην αγορά συναλλάγματος. Έτσι, αυξάνονται οι πιέσεις για να μειωθεί η τιμή του, δηλαδή να υποτιμηθεί.

Περίληπτικά, επειδή οι αγορές είναι αυτό που είναι, οι προσπάθειες ενός υπουργού οικονομικών να καθυστερήσει μια υποτίμηση της τάξης, π.χ., του 5%, δίνει έναυσμα σε τέτοιες κερδοσκοπικές κινήσεις οι οποίες επισπεύδουν την υποτίμηση και, μάλιστα, αυξάνουν και το ποσοστό της, π.χ. σε 8% ή 10%. Από την μία μεριά, οι πολιτικοί έχουν κίνητρο να «υπερασπιστούν» την συναλλαγματική ισοτιμία ενώ, από την άλλη, οι κερδοσκόποι των αγορών θησαυρίζουν βαθαίνοντας την υποτίμηση που είναι

απαραίτητη για να αποκατασταθεί η «ισορροπία» στις αγορές συναλλάγματος.¹ Ο μόνος τρόπος να ηττηθούν οι κερδοσκόποι, έστω και βραχυπρόθεσμα, είναι εάν η κεντρική τράπεζα που εκδίδει το αδύναμο νόμισμα χρησιμοποιήσει τα αποθέματά της σε ισχυρά νομίσματα (π.χ. δολάρια ή μάρκα) για να αγοράζει, στην αρχική ισοτιμία, τις ποσότητες του αδύναμου νομίσματος που πουλάνε οι κερδοσκόποι. Έτσι δημιουργείται ένταση ανάμεσα στους πολιτικούς και στην κεντρική τράπεζα της χώρας τους, καθώς η τελευταία βλέπει τα αποθέματά της σε ξένα νομίσματα να σπαταλώνται μόνο και μόνο για να μην πληγεί ο εγωισμός και η δημοφιλία των πολιτικών. Κατ' εξοχήν αγωνία των κεντρικών τραπεζιτών ήταν ότι, αν οι κερδοσκόποι δεν το βάλουν κάτω, η κεντρική τράπεζα θα ξεμείνει από ξένα ισχυρά νομίσματα – οπότε, τότε, θα αναγκαστεί να παραδοθεί αποδεχόμενη μία τεράστια, εξευτελιστική υποτίμηση αφότου χάθηκαν όλα τα αποθεματικά της.

Γενικά, οι κεντρικοί τραπεζίτες προτιμούν να μη σπαταλούν τα αποθέματά τους σε ξένο συνάλλαγμα σε χαμένες μάχες για λογαριασμό των πολιτικών, ιδίως δεδομένου ότι η τεχνητή διατήρηση της ισοτιμίας του εθνικού νομίσματος σε υψηλά επίπεδα λειτουργεί εναντίον των εξαγωγέων της χώρας. Υπό αυτή την έννοια, το σύστημα του Μπρέττον Γουντς που άφηνε τους πολιτικούς να καθορίζουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες έμοιαζε ως εάν να έχει σχεδιαστεί {29} για να στρέφει τους κεντρικούς τραπεζίτες εναντίον των κυβερνήσεων, μια σύγκρουση που θα γινόταν ολοφάνερη μόλις το σύστημα άρχιζε να παραπαίει, όπως συνέβη προς τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα, που είχε επιλέξει ο Γουάιτ σε πείσμα του Κέυνς, θύμιζε αυτοκίνητο με πολλούς πεισματάρηδες οδηγούς, ο καθένας με το δικό του τιμόνι, φρένο και γκάζι!

Η ιδέα του Κέυνς για μια ενιαία παγκόσμια κεντρική τράπεζα μπορεί να ακουγόταν ουτοπική το 1944, αλλά στις αρχές της δεκαετίας του 1960 το σύστημα, έτσι όπως εφαρμοζόταν, έμοιαζε ακόμα πιο ουτοπικό. Ο λόγος ήταν πως η υπεράσπιση των συναλλαγματικών ισοτιμιών δεν ήταν απλό τεχνικό καθήκον που μπορούσε να ανατεθεί σε τεχνοκράτες κεντρικούς τραπεζίτες, αλλά απαιτούσε ενθουσιώδη και μόνιμο συντονισμό ανάμεσα σε κεντρικούς τραπεζίτες πολλών χωρών για την υπεράσπιση ισοτιμιών τις οποίες δεν είχαν επιλέξει οι ίδιοι και με τις οποίες συχνά διαφωνούσαν. Ένας τέτοιος επιτυχημένος συντονισμός γινόταν όλο και πιο καθοριστικός (αλλά και πιο δύσκολο να επιτευχθεί) όσο το σύστημα αποσταθεροποιείτο για λόγους που είχε προβλέψει ο Κέυνς: τις αυξανόμενες ανισορροπίες του διεθνούς εμπορίου και της εντεινόμενης ανακύκλωσης του γλυκού νερού.

Απ' όλες τις ανισορροπίες, εκείνη μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας ήταν η σημαντικότερη και η πιο απειλητική για ολόκληρο το σύστημα Μπρέττον Γουντς. Με κάθε επιπλέον σκαραβαίο της Volkswagen που αγόραζε κάποια γαλλική οικογένεια, χωρίς αυτή η αγορά να αντισταθμίζεται από αγορές αυτοκινήτων της Renault ή επιπλέον κιβωτίων γαλλικού κρασιού από Γερμανούς, το εμπορικό έλλειμμα της Γαλλίας αυξανόταν. Αν αυτό συνεχιζόταν, κάποια στιγμή το διοικητικό συμβούλιο του ΔΝΤ θα έπρεπε να

¹ Σημειωτέον, η ισορροπία έχει επιτευχθεί μόνο όταν η ισοτιμία είναι τέτοια που κανείς κερδοσκόπος δεν μπορεί να συστηματικά να κερδίζει δανειζόμενος ποσά σε ένα νόμισμα και ανταλλάσσοντάς τα με ένα άλλο.

αποφασίσει την υποτίμηση του γαλλικού φράγκου (σε σχέση με το γερμανικό μάρκο και κατ' επέκτασιν με το δολάριο) σε μια προσπάθεια να φθηνώνει το γαλλικό κρασί στη Γερμανία και να ακριβύνουν τα Volkswagen στη Γαλλία - και έτσι να αποκατασταθεί η ισορροπία. Όμως, ακόμη και η υποψία ότι θα γινόταν μια τέτοια υποτίμηση αρκούσε για να φυσήξει ούρειος άνεμος στα πανιά των κερδοσκόπων δίνοντάς τους το σύνθημα να στοιχηματίσουν ότι η τιμή του φράγκου θα έπεφτε. Με τι έμοιαζαν αυτά τα στοιχήματα; Οι κερδοσκόποι στοιχημάτιζαν δανειζόμενοι από γαλλική τράπεζα στο Παρίσι σε γαλλικά φράγκα τα οποία χρησιμοποιούσαν για να αγοράζουν γερμανικά μάρκα με την τρέχουσα ισοτιμία. Στη συνέχεια περίμεναν να υποτιμηθεί το φράγκο έναντι του μάρκου. Όταν η υποτίμηση ερχόταν, χρησιμοποιούσαν τα φυλαγμένα μάρκα τους για να αγοράσουν πολύ περισσότερα φράγκα από εκείνα τα οποία είχαν δανειστεί αρχικά (χάρη στη χαμηλότερη αξία του φράγκου), να αποπληρώσουν τα χρέη τους σε φράγκα, και να κρατήσουν οι ίδιοι την ωραία διαφορά.

Σε αντίθεση με τα στοιχήματα για τον καιρό ή για ποδοσφαιρικούς αγώνες (τα οποία στοιχήματα δεν επιρρεάζουν τον καιρό ή το αποτέλεσμα ενός αγώνα) {30}, συναλλαγματικά στοιχήματα, π.χ. ότι το φράγκο θα πέσει, καθιστούν πιο πιθανή την υποτίμηση του φράγκου! Με κάθε φράγκο που δανειζόνταν οι κερδοσκόποι στο Παρίσι για να αγοράζουν μάρκα, οι προσδοκίες για υποτίμηση του φράγκου αυξάνονταν ωθώντας λιγάκι προς τα κάτω την πραγματική αξία του φράγκου στην αγορά τουριστικού συναλλάγματος, στις άτυπες δοσοληψίες ανάμεσα σε ξένες εταιρείες και ούτω καθεξής. Ξαφνικά δημιουργείτο ένα ρήγμα ανάμεσα στην επίσημη αξία και την ανεπίσημη αξία του φράγκου. Για να υπερασπιστεί την επίσημη συναλλαγματική ισοτιμία, η κεντρική τράπεζα της Γαλλίας, η Banque de France, ήταν υποχρεωμένη να χρησιμοποιήσει τα μάρκα που είχε στα θησαυροφυλάκιά της για να αγοράσει φράγκα, προκειμένου να στηρίξει την ισοτιμία του φράγκου με το μάρκο. Έτσι άρχιζε μια διελκυστίνδα για ποιος θα υποχωρήσει πρώτος: Οι κερδοσκόποι ή η Τράπεζα της Γαλλίας;

Χωρίς βοήθεια, και αφημένη να πολεμά μόνη της εναντίον των κερδοσκόπων, η Τράπεζα της Γαλλίας κάποια στιγμή θα εξαντλούσε τα αποθέματά της σε μάρκα και σε άλλα ξένα νομίσματα. Εκείνη την τραγική, για την ίδια, στιγμή το μόνο όπλο που έμενε στην γαλλική κεντρική τράπεζα ήταν η αύξηση των επιτοκίων. Η ελπίδα ήταν ότι η υψηλότερη απόδοση αποταμιεύσεων σε φράγκα θα ενεθάρρυνε τον κόσμο να αγοράζει φράγκα, προκειμένου να προσελκύσει συνάλλαγμα στη Γαλλία, το οποίο στη συνέχεια θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως νέο βέλος στη φαρέτρα της εναντίον των κερδοσκόπων. Όμως, τα υψηλότερα επιτόκια αύξαναν και το κόστος επενδύσεων για τις γαλλικές επιχειρήσεις, που τώρα θα έπαιρναν ακριβότερα δάνεια. Αν οι επενδύσεις μειώνονταν, η γαλλική οικονομία θα βούλιαζε - κάτι που δεν ήθελε βέβαια ούτε η γαλλική κεντρική τράπεζα ούτε και η κυβέρνηση των Παρισίων.

Η μόνη εναλλακτική της Τράπεζας της Γαλλίας ήταν να μηνύσει στον Γάλλο υπουργό Οικονομικών τα άσχημα νέα: «Δεν μπορούμε να υπερασπιστούμε το φράγκο όσον καιρό οι συμπατριώτες μας συνεχίζουν να αγοράζουν τόσο πολλά Volkswagen. Ήρθε η ώρα να καλέσουμε το ΔΝΤ και να διευθετήσουμε την υποτίμηση του φράγκου έναντι του γερμανικού μάρκου και του δολαρίου». Σε αυτό το σημείο οι κερδοσκόποι θα αγόραζαν

τις καλύτερες γαλλικές σαμπάνιες για να γιορτάσουν με σtil την επίσημη νίκη τους επί του φράγκου και των γαλλικών αρχών.

Στον δρόμο των κερδοσκοπών για πλούτη και δόξα, από επιθέσεις εναντίον της ελλειμματικής Γαλλίας, υπήρχε ένα μόνο σοβαρό εμπόδιο: η κεντρική τράπεζα της Γερμανίας, η τρομερή και σεβάσμια Bundesbank. Αν αυτή τύπωνε γερμανικά μάρκα (τα οποία δεν μπορούσε φυσικά να τυπώσει η Τράπεζα της Γαλλίας) για να αγοράσει φράγκα, οι κερδοσκόποι ήταν χαμένοι. Ο λόγος είναι απλός.

Οι κερδοσκόποι πίστευαν ότι πουλώντας τα φράγκα που είχαν δανειστεί στο Παρίσι για να αγοράσουν γερμανικά μάρκα επιτάχυναν την υποτίμηση του φράγκου, επειδή είκαζαν ότι και άλλοι κερδοσκόποι θα έκαναν το ίδιο. Πράγματι ένας χείμαρρος προσφορών για την πώληση φράγκων θα εξασφάλιζε ότι και πολλοί άλλοι θα προτιμούσαν να πουλήσουν {31} παρά να αγοράσουν φράγκα. Ακριβώς όπως στις λαϊκές αγορές η τιμή της πατάτας πέφτει όταν οι πωλητές έχουν απούλητες πατάτες στα τελάρα τους (δηλαδή όταν η προσφορά υπερβαίνει την ζήτηση στην τρέχουσα τιμή), οι κερδοσκόποι προέβλεπαν ότι, εν τέλει, τα γερμανικά μάρκα που πήραν θα τους εξασφάλιζαν περισσότερα φράγκα από εκείνα που δανείστηκαν νωρίτερα. Για παράδειγμα, υποτίμηση κατά 10% θα σήμαινε ότι θα έπρεπε να ξαναμετατρέψουν σε φράγκα μόνο το 90% των νέων αποθεμάτων τους σε γερμανικά μάρκα για να εξοφλήσουν πλήρως τις γαλλικές τράπεζες από τις οποίες είχαν δανειστεί αρχικά τα γαλλικά φράγκα, με αποτέλεσμα να έχουν κέρδος 10% (μείον το κόστος των τόκων του βραχυπρόθεσμου δανείου).

Σε αυτό το σημείο η Bundesbank μπορούσε να καταστρέψει τους κερδοσκόπους, αν το ήθελε. Το μόνο που είχε να κάνει ήταν να τυπώσει επιπλέον γερμανικά μάρκα και να τα δώσει ανωνύμως σε επιλεγμένους χρηματιστές με την οδηγία να αγοράσουν για λογαριασμό της γαλλικά φράγκα. Έτσι, θα επέστρεφε η ισοροπία μεταξύ της ποσότητας φράγκων που πωλείται και της ποσότητας φράγκων που αγοράζεται και, συνεπώς, η αξία του φράγκου θα σταθεροποιείτο. Αυτό θα ήταν καταστροφή για τους κερδοσκόπους. Ο καιρός θα πέρναγε και εκείνοι δεν θα μπορούσαν να εξοφλήσουν τα δάνειά τους στο Παρίσι ανταλλάσσοντας τα μάρκα τους με περισσότερα φράγκα από όσα είχαν δώσει (για να πάρουν αυτά τα μάρκα).²⁸ Αν η Bundesbank παρενέβαινε κατ' αυτόν τον τρόπο μέχρι να εγκαταλείψουν οι κερδοσκόποι την προσπάθειά τους να ρίξουν το φράγκο, η ισοτιμία θα είχε επιβιώσει παρά το αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα της Γαλλίας σε σχέση με τη Γερμανία. Αναμφίβολα, η Bundesbank είχε την ικανότητα να το κάνει. Το ζήτημα είναι αν ήταν πρόθυμη να το κάνει.

Νομικά και πολιτικά, η Bundesbank είχε καθήκον να αποκρούσει τους κερδοσκόπους ώστε να υπερασπιστεί τις ισοτιμίες του συστήματος Μπρέττον Γουντς. Όμως η Bundesbank είχε αλλεργία στο να τυπώνει μάρκα χωρίς τέλος προκειμένου να υπερασπιστεί συναλλαγματικές ισοτιμίες τις οποίες δεν είχε επιλέξει και σε αύξουσες ποσότητες τις οποίες απεχθανόταν. Ο μέγας φόβος της γερμανικής κεντρικής τράπεζας ήταν ότι αυτά τα μάρκα που τύπωνε για να υπερασπίζεται τις ισοτιμίες του φράγκου, της ιταλικής λιρέτας κλπ απειλούσαν να κατακλύσουν αργότερα τη Γερμανία αυξάνοντας τον γερμανικό πληθωρισμό και ξαναφέροντας στο προσκήνιο τις μνήμες του υπερπληθωρισμού των αρχών της δεκαετίας του 1920.

Για κάμποσο καιρό, στο πλαίσιο του Μπρέττον Γουντς, η Bundesbank, και οι κεντρικές τράπεζες άλλων πλεονασματικών κρατών, στήριζαν ως όφειλαν τις κεντρικές τράπεζες των ελλειμματικών εθνών. Γκρινιάζοντας και απρόθυμα, το έκαναν. Συμμορφωνόντουσαν στο γράμμα και το πνεύμα του παγκόσμιου συστήματος όσο το θεωρούσαν στέρεο – δηλαδή, όσο καιρό οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν εμπορικό πλεόνασμα σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο. {32}

Το έλλειμμα των Ηνωμένων Πολιτειών, οι ενδοιασμοί της Γερμανίας, η έπαρση της Γαλλίας

Τα πλεονάσματα των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν το άλφα και το ωμέγα για την ομαλή λειτουργία του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος. Σε αντίθεση με τη σημερινή Ευρώπη, στην οποία τα πλεονάσματα της Γερμανίας δεν παίζουν σταθεροποιητικό ρόλο,²⁹ η μεταπολεμική παγκόσμια τάξη πραγμάτων, και εντός αυτής η σταθερότητα της Ευρώπης, εξαρτώνταν εξ ολοκλήρου από τα πλεονάσματα των Ηνωμένων Πολιτειών. Τα αμερικανικά πλεονάσματα στήριζαν την αναγκαία διαδικασία ανακύκλωσης του δολαρίου ανάμεσα στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ευρώπη και εξασφάλιζαν το μέλλον του συστήματος του Μπρέττον Γουντς.

Όσον καιρό οι Ηνωμένες Πολιτείες πουλούσαν αρκετά προϊόντα στους Ευρωπαίους, τα δολάρια που έστελναν οι Ηνωμένες Πολιτείες στην Ευρώπη (ως βοήθεια, για την αγορά ευρωπαϊκών προϊόντων, για τη χρηματοδότηση των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην Ευρώπη κλπ) επαναπατρίζονταν σταθερά. Πως; Με κάθε αεροπλάνο που πουλούσε η Boeing στους Ευρωπαίους και κάθε εκσκαφέα της John Deere που μεταφερόταν στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού «απορροφούνταν» κάποια από τα δολάρια που έστελναν οι Ηνωμένες Πολιτείες στην Ευρώπη (γνωστά ως ευρωδολάρια) και τα μετέφεραν πίσω στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτά τα δολάρια, που επέστρεφαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, στήριζαν το αμερικανικό νόμισμα έναντι του γερμανικού, του γαλλικού και του ιταλικού νομίσματος. Έτσι, στη βάση αυτής της αποτελεσματικής ανακύκλωσης, η FED μπορούσε να παρεμβαίνει και να χρησιμοποιεί τον τεράστιο σωρό των δολαρίων της για να αγοράζει όσα φράγκα και όσες λίρες Αγγλίας ή λιρέτες της ήταν αναγκαίες για να υπερασπιστεί την επίσημα καθορισμένη ισοτιμία τους έναντι του γερμανικού μάρκου (αλλά και του χρυσού). Υπό αυτή την έννοια, τα αμερικανικά πλεονάσματα έφερναν σταθερότητα στο όλο σύστημα Μπρέττον Γουντς και, ιδίως, στην Ευρώπη επιτρέποντας στους Ευρωπαίους να αναφέρονται στα ανακυκλωμένα δολάρια ως ο «χάρτινος χρυσός».

Τα πράγματα άρχισαν να στραβώνουν, όπως είχε προβλέψει ο Κέυνς, όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες απώλεσαν το εμπορικό τους πλεόνασμα – όταν άρχισαν δηλαδή να ξοδεύουν, συστηματικά, περισσότερα χρήματα για ευρωπαϊκά και ιαπωνικά προϊόντα από τα χρήματα που ξόδευαν οι ξένοι για προϊόντα αμερικανικής παραγωγής.³⁰ Πράγματι, όταν το αμερικανικό πλεόνασμα μετατράπηκε σε έλλειμμα, τα δολάρια που έφταναν στην Ευρώπη δεν ανακυκλώνονταν σε ικανοποιητικό βαθμό – δεν επέστρεφαν στην Αμερική, καθώς οι αμερικανικές εξαγωγές προς την Ευρώπη υστερούσαν των εισαγωγών από την Ευρώπη. Έτσι, μια συνεχής ροή δολαρίων τροδοφτούσε την Ευρώπη, χωρίς να

επιστρέφει στις Ηνωμένες Πολιτείες, δημιουργώντας μια όλο και μεγαλύτερη λίμνη ευρωδολαρίων.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 αυτή η ροή μετατράπηκε σε χείμαρρο, η λίμνη των ευρωδολαρίων έγινε μεγαλύτερη από την Κασπία Θάλασσα, και το σύστημα του Μπρέττον Γουντς άρχισε να παραπαίει. Τώρα η συνολική ποσότητα των δολαρίων στην Ευρώπη ξεπερνούσε κατά πολύ την αξία των αμερικανικών αποθεμάτων χρυσού σε δολάρια.³¹ Αυτό σήμαινε ότι, αν οι Ευρωπαίοι ζητούσαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες να μετατρέψουν έστω και μέρος των ευρωδολαρίων τους στο πολύτιμο μέταλλο, όπως τους επέτρεπε η συμφωνία του Μπρέττον Γουντς, τα αποθέματα των Ηνωμένων Πολιτειών σε χρυσό θα εξαντλούνταν μέσα σε λίγα λεπτά. Πεισμένοι ότι η αμερικανική κυβέρνηση θα προτιμούσε να διαλύσει το σύστημα του Μπρέττον Γουντς παρά να μείνει άπραγη ενώ τα αποθέματά της σε χρυσό εξανεμίζονταν, οι κερδοσκόποι προέβλεψαν ότι κάποια στιγμή η Ουάσινγκτον {33} θα εγκατέλειπε τη δέσμευσή της να πουλά χρυσό στην τιμή των 35 δολαρίων ανά ουγκιά επιτρέποντας έτσι επισήμως να την ανεξέλεγκτη άνοδο της τιμής του.

Τίποτα δεν κινητοποιεί περισσότερο τους κερδοσκόπους από την πρόβλεψη ότι θα ανέλθει η τιμή ενός πολύτιμου εμπορεύματος, ιδίως αν πιστεύουν ότι και άλλοι σαν κι αυτούς θα αρχίσουν να έχουν την ίδια προσδοκία, επιταχύνοντας έτσι σε μεγάλο βαθμό τον ρυθμό αύξησης της τιμής. Όπως οι κερδοσκόποι που στοιχημάτιζαν στην πτώση του γαλλικού φράγκου και στην άνοδο του γερμανικού μάρκου χρηματοδοτούσαν τα στοιχήματά τους δανειζόμενοι φράγκα για να αγοράσουν μάρκα, έτσι και οι κερδοσκόποι που στοιχημάτιζαν στην αύξηση της τιμής του χρυσού σε δολάρια δανείστηκαν δολάρια για να αγοράσουν χρυσό με την πεποίθηση και την ελπίδα ότι η τιμή του θα ανέβαινε. Έτσι η τιμή του χρυσού άρχισε να τραβά το λουρί του Μπρέττον Γουντς με την αγριότητα ενός τρελαμένου πίτμπουλ.

Το σχέδιο των κερδοσκόπων ήταν να αγοράσουν αποθέματα χρυσού χρησιμοποιώντας δολάρια τα οποία είχαν δανειστεί, να περιμένουν να ανέβει η αξία του χρυσού σε δολάρια πάνω από ένα όριο, και κατόπιν πουλήσουν τον χρυσό έναντι πολύ περισσότερων δολαρίων από εκείνα που είχαν δανειστεί –χάρη στην άνοδο της αξίας του χρυσού σε δολάρια–, να αποπληρώσουν το δάνειο σε δολάρια που είχαν πάρει για να στοιχηματίσουν, και να θησαυρίσουν κρατώντας την διαφορά. Αν μάλιστα κατάφερναν όχι μόνο να ανέβει κάπως η επίσημη τιμή του χρυσού πάνω από τα 35 δολάρια η ουγκιά αλλά να σπάσει τελείως το σύστημα Μπρέττον Γουντς (αυτό που συνέβη το 1971 με το «Σοκ του Νιξον»), απελευθερώνοντας πλήρως την τιμή του, τότε τα κέρδη τους θα ήταν μυθικά καθώς ο χρυσός θα εκτιναζόταν στα ουράνια. Πιο απλά, το Μπρέττον Γουντς και τα σχέδια των κερδοσκόπων ήταν πέρα για πέρα ασυμβίβαστα. Ο θάνατος του ενός ήταν η ζωή του άλλου.

Για να διατηρήσουν το σύστημα του Μπρέττον Γουντς, οι Αμερικανοί ήταν υποχρεωμένοι να στηριχθούν στην «καλοσύνη των ξένων».³³ Για να υπερασπιστούν την τιμή του χρυσού στα 35 δολάρια ανά ουγκιά, οι κεντρικές τράπεζες της Ευρώπης έπρεπε να συνεργαστούν με τη FED πουλώντας χρυσό στην επίσημη χαμηλή τιμή.³⁴ Ήταν επίσης υποχρεωμένες να συνεχίσουν να τυπώνουν περισσότερα από τα νομίσματά τους προκειμένου να συνεχίσουν να αγοράζουν τα δολάρια που

προέρχονταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες και πλημμύριζαν την Ευρώπη – εξισορροπώντας έτσι την ζήτηση με την προσφορά δολαρίων.

Όμως η αλληλεγγύη των ευρωπαίων με την Ουάσινγκτον είχε υπονομευτεί όχι μόνο εξαιτίας της διάχυτης απαισιοδοξίας για τις μακροπρόθεσμες προοπτικές του συστήματος Μπρέττον Γουντς, αλλά και λόγω των ρηγμάτων που αναπτύσσονταν, όπως ήταν φυσικό, εντός της Ευρώπης ανάμεσα στις χώρες των οποίων το νόμισμα είχε ανοδική πορεία (πλεονασματικές χώρες όπως η Γερμανία και η Ολλανδία) και σε χώρες των οποίων το νόμισμα έχανε την αξία του (χώρες με αυξανόμενο έλλειμμα, όπως η Γαλλία και η Ιταλία).

Ήδη από τις αρχές του 1961 η Bundesbank είχε αρχίσει να δυσφορεί απέναντι το δίλημμα είτε να αυξήσει την ισοτιμία του γερμανικού μάρκου έναντι του δολαρίου στο ΔΝΤ είτε να τυπώσει όσα μάρκα ήταν απαραίτητα προκειμένου να υπερασπιστεί την τρέχουσα αξία του. Η ανατίμηση του μάρκου θα έπληττε τους Γερμανούς εξαγωγείς, {34} των οποίων τα προϊόντα θα ακρίβαιναν στη διεθνή αγορά. Από την άλλη, το τύπωμα περισσότερων μάρκων είχε οσμή πληθωρισμού. Στο μεταξύ οι πολιτικοί στα ελλειμματικά ευρωπαϊκά κράτη, όπως η Γαλλία και η Ιταλία, είχαν λόγους να είναι θυμωμένοι με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Καθώς το μάρκο συνέθλιβε το νόμισμα των χωρών τους, ένωσαν τη γη να τρέμει κάτω από τα πόδια τους. Για το Παρίσι ή τη Ρώμη άλλο πράγμα ήταν το να ζητήσουν την υποτίμηση του νομίσματός τους έναντι του δολαρίου και εντελώς άλλο το να χάνουν διαρκώς έδαφος σε σχέση με το γερμανικό μάρκο, του οποίου την αξία ενίσχυε το εμπορικό πλεόνασμα της Γερμανίας. Με τη FED ανίκανη να υπερασπιστεί το φράγκο ή τη λιρέτα τώρα που οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ελλειμματικές, το φορτίο για τη στήριξη του φράγκου ή της λιρέτας έναντι του γερμανικού μάρκου καθώς και του δολαρίου έναντι του χρυσού και του μάρκου έπεφτε όλο και περισσότερο πάνω στους ώμους της Bundesbank. Έτσι η Γαλλία και η Ιταλία άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι διέτρεχαν τον κίνδυνο να γίνουν, από οικονομική άποψη, κράτη υποτελή στη Γερμανία, καθόλου ευπρόσδεκτη προοπτική δεκαπέντε χρόνια μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου.

Τίποτε από όλα αυτά δε χαροποιούσε ιδιαίτερα τους γερμανούς ιθύνοντες. Η πληθώρα των δολαρίων στην Ευρώπη και η ταυτόχρονη διολίσθηση του φράγκου, της λιρέτας και της αγγλικής λίρας σήμαιναν ότι η Bundesbank ήταν υποχρεωμένη να λειτουργεί συνεχώς τα τυπογραφεία μάρκων για λογαριασμό σχεδόν όλων των άλλων. Οι Γερμανοί αξιωματούχοι βρέθηκαν ξαφνικά απέναντι σε ένα ανελέητο δίλημμα που τους δίχασε βαθιά: Να τυπώσουν μάρκα για να υπερασπιστούν το Μπρέττον Γουντς με τον κίνδυνο πληθωρισμού; Ή να διακινδυνεύσουν την κατεδάφιση ενός διεθνούς νομισματικού συστήματος το οποίο στα μάτια τους ήταν το οικονομικό θεμέλιο της Pax Americana (που δρούσε ως ανάσχεση έναντι των Σοβιετικών) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (η οποία ίσως πρόσφερε στη Γερμανία τη μοναδική δυνατότητα να γίνει «φυσιολογικό» ευρωπαϊκό κράτος);

Στο μεταξύ ο Γάλλος πρόεδρος ντε Γκολ ένωθε όλο και περισσότερο εξοργισμένος με ένα παγκόσμιο σύστημα που μείωνε την επιρροή της Γαλλίας. Εκφράζοντας τη δυσαρέσκεια του ντε Γκολ για την κηδεμονία του παγκόσμιου καπιταλισμού από την Ουάσινγκτον, οι νομισματικές αρχές της Γαλλίας όχι μόνο αρνούσαν να πουλήσουν

χρυσό για να στηρίξουν την αξία του δολαρίου σε χρυσό, αλλά στην πραγματικότητα έκαναν το αντίθετο: Ακολούθησαν το παράδειγμα των κερδοσκόπων και αγόραζαν (αντί να πουλάνε) χρυσό από τις Ηνωμένες Πολιτείες στην τιμή των 35 δολαρίων ανά ουγκιά! Φυσικά, σε αντίθεση με τους κερδοσκόπους, στόχος του ντε Γκολ ήταν μάλλον να στείλει μήνυμα δυσαρέσκειας στην Ουάσινγκτον {35} παρά να προσποριστεί κέρδος αγοράζοντας φθηνά χρυσό και πουλώντας τον σε υψηλότερη τιμή σε δολάρια.

Στα τέλη του 1967 η κυβέρνηση του ντε Γκολ επιχείρησε να ενισχύσει το φράγκο εγκαινιάζοντας ένα πρόγραμμα σκληρής λιτότητας – μείωση κρατικών δαπανών, αύξηση φόρων, έτσι ώστε να μειωθεί η ανάγκη του κράτους να δανείζεται από ξένους και να μειωθεί η ποσότητα φράγκων που προσφέρονταν με αντάλλαγμα μάρκα και δολάρια. Δυστυχώς το αποτέλεσμα, όπως συνήθως συμβαίνει με τα προγράμματα λιτότητας, ήταν ύφεση, αύξηση της ανεργίας και κοινωνικές αναταραχές, με αποκορύφωμα την περίφημη εξέγερση του Μάη του 1968. Ενώ φοιτητές και εργάτες κατέκλυζαν τους δρόμους του Παρισιού, ο περήφανος πρόεδρος –στρατιωτικός που υπήρξε αιχμάλωτος πολέμου στη γερμανική πόλη Ίνγκολστατ προτού να γίνει ο ήρωας της Γαλλίας στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο δύο δεκαετίες αργότερα– έχασε τον έλεγχο του Παρισιού και κατέφυγε ταπεινωμένος –τι ειρωνεία!- στη Γερμανία. Μολονότι ο στρατός του τον αποκατέστησε στην εξουσία, και ο ντε Γκολ σημείωσε ακόμη μία σαρωτική νίκη στις εκλογές, έναν χρόνο αργότερα παραιτήθηκε από την προεδρία αποθαρρημένος την ώρα που το φράγκο υφίστατο νέες πιέσεις.

Στο μεταξύ η Βρετανία βρισκόταν κι εκείνη πιασμένη στην ίδια μέγγενη. Με την αυτοκρατορία της να έχει φτάσει πια σχεδόν στο τέλος της, τη βιομηχανία της να χάνει πελάτες τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό, και με τον ντε Γκολ να έχει ασκήσει βέτο εναντίον της εισόδου της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (εν μέρει ως μήνυμα προς την Ουάσινγκτον ότι η Γαλλία ήταν δυσαρεστημένη και απρόθυμη να διευκολύνει τον Ευρωπαίο «λακέ» της),³⁵ το Ηνωμένο Βασίλειο προσέβλεπε στις Ηνωμένες Πολιτείες για να σταθεροποιήσει το εμπορικό ισοζύγιό του. Μόνο που οι Ηνωμένες Πολιτείες ετοιμάζονταν να κάνουν το αντίθετο: να ξεφορτωθούν όλους τους Ευρωπαίους!

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν αρχίσει να χάνουν τα πλεονάσματά τους. Όμως, αλλά σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας, παρέμεναν απρόθυμες να προστατεύσουν το σύστημα του Μπρέττον Γουντς σφίγγοντας το ζωνάρι τους (δηλαδή επιβάλλοντας λιτότητα στον λαό τους), συνθλίβοντας την ίδια την οικονομία τους, και χάνοντας έτσι την παγκόσμια ηγεμονία τους. Διάφοροι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι άρχισαν να παίζουν με τα νεύρα της Ουάσινγκτον έχοντας την ψευδαίσθηση πως θα μπορούσαν να βασίζονται στις Ηνωμένες Πολιτείες για πάντα, πως, ό,τι κι αν γινόταν, η Αμερική θα έκανε το παν για να διατηρήσει «το δικό της» παγκόσμιο νομισματικό σύστημα.

Η Bundesbank, η οποία πάλευε να διατηρήσει την ανεξαρτησία της από τους γερμανούς πολιτικούς (τους οποίους θεωρούσε επιδεκτικούς στην επιρροή της Γαλλίας), αρνήθηκε επανειλημμένα να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της και να βοηθήσει να σταθεροποιηθούν το φράγκο και η αξία του δολαρίου σε χρυσό. Το Παρίσι, που για να υπερασπιστεί το φράγκο ήταν πλήρως εξαρτημένο από την Bundesbank, δεν έχανε ευκαιρία να προσβάλει τους Αμερικανούς φραστικά και συμβολικά, όπως όταν ένα πλοίο του

γαλλικού ναυτικού έλαβε διαταγή να πάει στο Νιου Τζέρσεϊ φορτωμένο με δολάρια για να τα ανταλλάξει με αμερικανικό χρυσό. Και το Λονδίνο, νιώθοντας ευάλωτο καθώς η αυτοκρατορία του είχε διαλυθεί και ο ντε Γκολ κρατούσε τη Βρετανία έξω από την Ευρωπαϊκή Ένωση, άρχισε να δοκιμάζει την αποφασιστικότητα των Ηνωμένων Πολιτειών.³⁶

Εκείνες τις μέρες του 1971, ο Τζον {36} Κόναλλυ και ο Πολ Βόλκερ, αντιλαμβάνονταν την κατάσταση φέρνοντας στον νου την αλληγορία ενός παγκόσμιου πλοίου που είχε αρχίσει να γέρνει, με τα διάφορα τρωκτικά της Ευρώπης να αναρρωτιούνται αν ήρθε η στιγμή να πηδήξουν στην θάλασσα ή να συνεχίσουν να ταρακουνάνε το πλοίο. Τότε ήταν που ο Κόναλλυ και ο Βόλκερ επιβλήθηκαν στον πρόεδρο Νίξον πείθοντάς τον να «τη φέρουν στους ξένους πριν «τους τη φέρουν εκείνοι» – να τους σπρώξουν από το πλοίο πριν το βουλιάξουν εκείνοι.

Απρόθυμες λοιπόν να υιοθετήσουν μέτρα λιτότητας για να σώσουν το σύστημα του Μπρέττον Γουντς θυσιάζοντας την ηγεμονία τους, το 1971 οι Ηνωμένες Πολιτείες πέταξαν την Ευρώπη έξω από τη ζώνη του δολαρίου. Η στιγμή εκείνη έμεινε στην ιστορία ως το Σοκ του Νίξον. Υπό μια πιο επίκαιρη, σήμερα, έννοια, θα μπορούσαμε πραγματικά να μιλήσουμε για ένα... Eurexit!

Όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, η απάντηση της Ευρώπης ήταν να δημιουργήσει το δικό της Μπρέττον Γουντς, που μετά από αναρίθμητες δοκιμές και δοκιμασίες κορυφώθηκε σε ένα κοινό νόμισμα, το ευρώ. Δυστυχώς οι αρχιτέκτονες της ευρωπαϊκής εκδοχής του Μπρέττον Γουντς δεν ήταν ούτε Χάρρυ Ντέξτερ Γουάιτ ούτε Τζον Μέυναρντ Κέυνς. Αγνοώντας τα μακροοικονομικά προβλήματα που προκαλούν οι νομισματικές ενώσεις, δημιούργησαν ένα σύστημα χωρίς μηχανισμούς απορρόφησης των κραδασμών και ταυτοχρόνως εξασφάλισαν, άθελά τους, ότι όταν θα ερχόταν το σοκ, όπως ήρθε το 2008, θα ήταν γιγαντιαίο και θα οδηγούσε την Ευρώπη στην αποδόμηση, στην εσωστρέφεια και στην διαρκή κρίση.

Στις 18 Οκτωβρίου 2008, που ήταν το 1929 της δικής μας γενιάς, και ακριβώς προτού επιβιβαστεί στο αεροπλάνο που θα τον πήγαινε στην Ουάσινγκτον, όπου θα συναντούσε τον πρόεδρο Τζορτζ Μπους τον νεότερο για να συζητήσουν πώς θα αντιδρούσαν στην κατάρρευση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, ο Γάλλος πρόεδρος Νικολά Σαρκοζύ έλεγε στους δημοσιογράφους, με τον συνηθισμένο πομπώδη τρόπο του: «Η Ευρώπη το θέλει! Η Ευρώπη το απαιτεί! Η Ευρώπη θα το πετύχει!» Τι ακριβώς απαιτούσε και θα επιτύγχανε η Ευρώπη, σύμφωνα με τον κ. Σαρκοζύ; Η απάντηση, διά στόματος Μανουέλ Μπαρόζο, προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκείνη την περίοδο, ήταν: Μια «νέα παγκόσμια χρηματοπιστωτική τάξη πραγμάτων».³⁷

Φυσικά, ο Νικολά Σαρκοζύ δεν πέτυχε τίποτα τέτοιο σε εκείνο το ταξίδι του, ούτε και σε κάποιο επόμενο, όπως ακριβώς στα τέλη του 1971 ο προκάτοχός του Ζορζ Πομπιντού είχε αποτύχει να πείσει τις Ηνωμένες Πολιτείες να ανακαλέσουν το Σοκ του Νίξον ώστε να ανασυγκροτηθεί το σύστημα Μπρέττον Γουντς με νέες συναλλαγματικές ισοτιμίες.³⁸ Ωστόσο, η όλο έπαρση δήλωση του προέδρου Σαρκοζύ επιβεβαιώνει ότι, οκτώ χρόνια μετά τη δημιουργία του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, η Γαλλία και η Ευρωπαϊκή

Επιτροπή λαχταρούσαν ακόμη ένα παγκόσμιο σύστημα παρόμοιο με εκείνο που είχαν διαλύσει ο Νίξον, ο Κόνναλλυ και ο Βόλκερ τον Αύγουστο του 1971. {37}

Ο κλονισμός που υπέστη η Ευρώπη το 1971 λόγω εκείνου του Eurexit είναι δύσκολο να υπερτονιστεί. Δεκαετίες αργότερα, σήμερα, ο κλονισμός εκείνος εξακολουθεί να στοιχειώνει την ευρωπαϊκή ήπειρο, παρά τη δημιουργία (ή μάλλον εξαιτίας) του κοινού νομίσματος, το οποίο δεν εμπεριείχε κανένα από τα διδάγματα που είχαν αντλήσει οι σχεδιαστές του Μπρέττον Γουντς από την κατάρρευση του κανόνα του χρυσού το 1929. Αναμφίβολα ο Τζον Κόνναλλυ θα κάγχαζε από ευχαρίστηση για την ανθεκτική ικανότητά του να στοιχειώνει τους Ευρωπαίους ηγέτες, μόνο που την ευχαρίστησή του θα τη χαλούσε η σε βάθος επίγνωση ότι η αποσταθεροποιημένη Ευρώπη συνιστά ξεκάθαρο και παρόντα κίνδυνο για τον μετά το 2008 κόσμο – έναν κόσμο γεμάτο παγίδες και απειλές που Νιου Ντίλερς, όπως οι Κόνναλυ, Βόλκερ και Γουάιτ, κατανοούσαν καλά.

{38}

2. Άσεμνη πρόταση

Ο Κουρτ Σμύκερ δεν ήταν άνθρωπος που άφηνε τον εαυτό του να παρασυρθεί από ισχυρά συναισθήματα.¹ Όμως το πρωί της 23ης Μαρτίου 1964 δεν πίστευε στα αυτιά του, και μετά βίας κατάφερε να συγκρατήσει την έκπληξή του.

Ως υπουργός Οικονομίας της Γερμανίας, ο Χερ Σμύκερ είχε συνηθίσει να συναντά τακτικά τον Γάλλο ομόλογό του Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Εσταίν, υπουργό Οικονομικών του προέδρου Σαρλ ντε Γκολ, ο οποίος δέκα χρόνια αργότερα θα γινόταν πρόεδρος της Γαλλίας. Έτσι όταν ο Ζισκάρ εμφανίστηκε στο γραφείο του στη Βόννη για μια δίωρη κουβέντα, ο υπουργός Σμύκερ ήταν χαλαρός προβλέποντας ακόμη μία ανώδυνη συνάντηση, όπως όλες οι προηγούμενες, στο πλαίσιο των συχνών επιδείξεων ευρωπαϊκής ενότητας των δύο αλλοτινών εχθρών (που πλέον σήκωναν το φορτίο για την οικοδόμηση μιας ένωσης στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής της).²

Συνήθως ο Σμύκερ και ο Ζισκάρ συζητούσαν ευγενικά τις απόψεις τους για το πώς έβλεπε ο καθένας τις οικονομικές πολιτικές του άλλου, πώς οι δύο χώρες αντιμετώπιζαν τις διασυννοριακές κινήσεις χρήματος, για τα επιτόκια και τους εμπορικούς ισολογισμούς, για τη στάση τους απέναντι στη φορολόγηση των επιχειρήσεων και γενικότερα για τις κοινές προσπάθειές τους να σφυρηλατήσουν μια Ευρωπαϊκή Ένωση που τότε έκανε τα πρώτα της βήματα. Σε κάποιες περιπτώσεις αντάλλασσαν πονεμένες ιστορίες για τις τεταμένες σχέσεις τους με τις κεντρικές τράπεζές τους, την Bundesbank και την Banque de France. Με λίγα λόγια, τίποτα δεν είχε προετοιμάσει τον κύριο Σμύκερ γι' αυτά που θα άκουγε. Όμως εκείνο το πρωινό, αφού τελείωσαν οι υποχρεωτικές φιλοφρονήσεις, ο Ζισκάρ κατέθεσε στον Σμύκερ μια πρόταση τόσο σοκαριστική που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ακόμα και «άσεμνη»: Να δημιουργήσουν άμεσα, Γαλλία και η Γερμανία, {39} κοινό νόμισμα προσκαλώντας και τα άλλα τέσσερα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να προσχωρήσουν σε αυτό, αν και όταν θα ήταν έτοιμα.

Κανείς δεν μπορεί να ξέρει ποιες σκέψεις πέρασαν από το μυαλό του Σμύκερ εκείνη τη στιγμή, όμως σίγουρα η έκπληξή του θα έφτανε στα όρια της αμηχανίας. Τι στο καλό έλεγε ο αριστοκράτης Γάλλος; Ότι η Γερμανία και η Γαλλία όφειλαν να έχουν τα ίδια χαρτονομίσματα, τα ίδια κέρματα, την ίδια κεντρική τράπεζα; Ποια; Την Bundesbank; Για όνομα του Θεού!

Ο Σμύκερ δεν έδειξε την έκπληξή του. Πράγματι τα πρακτικά δείχνουν ότι απάντησε σαν να μην είχε ακούσει τη συγκλονιστική πρόταση. «Γιατί να μην είμαστε πιο μετριοπαθείς;» ρώτησε. «Γιατί να μην προσπαθήσουμε απλώς να σταθεροποιήσουμε τις συναλλαγματικές ισοτιμίες μας μέσω των κεντρικών τραπεζών μας και στη βάση “αυστηρής πειθαρχίας” και “συμφωνημένων κανόνων” (την γνωστή γερμανική συνταγή για πάσα νόσο και... κρίση);»³

² Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), όπως ονομαζόταν τότε η Ευρωπαϊκή Ένωση, περιελάμβανε τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο και την Ιταλία, τα έξι αρχικά ιδρυτικά μέλη που στις 25 Μαρτίου 1957 είχαν υπογράψει τη Συνθήκη της Ρώμης

Ο Ζισκάρ διαφώνησε απορρίπτοντας αυτές τις μεσοβέζικες λύσεις. «Γιατί να επιλέξουμε αυτό το σύστημα, που λειτουργεί μόνο όσον καιρό όλα πηγαίνουν καλά;»,⁴ απάντησε ζωηρά προσθέτοντας ότι η πρότασή του ερχόταν από πολύ ψηλά, από τον ίδιο τον πρόεδρο Σαρλ ντε Γκολ. Εμβρόντητος, ο Σμύκερ προσπάθησε να επισημάνει στον υπουργό Οικονομικών της Γαλλίας το βαθύτερο νόημα της πρότασης του ντε Γκολ: Η Γαλλία πρότεινε να απαρνηθεί την εθνική κυριαρχία της! Το Παρίσι το εννοούσε στα σοβαρά αυτό; Ο Ζισκάρ ούτε αποδέχθηκε ούτε απέκρουσε το προφανές των λόγων του Σμύκερ. Προσπέρασε τη δήλωσή του ζητώντας να δημιουργηθεί αμέσως κοινό γαλλογερμανικό νόμισμα, στο οποίο θα μπορούσαν να ενταχθούν και άλλα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο Σμύκερ ήξερε πως δεν είχε καμιά εξουσιοδότηση να εμπλακεί σοβαρά σε μια τέτοια συζήτηση. Έτσι μεταβίβασε ευσυνείδητα την πρόταση του ντε Γκολ στον Λούντβιχ Έρχαρτ, τον καγκελάριό του. Διαβάζοντας τη συνοπτική ενημέρωση του Σμύκερ, ο δόκτωρ Λούντβιχ Έρχαρτ κατάλαβε πως κάποιο λάκκο είχε η φάβα. Δεν ήταν δυνατό η Γαλλία να προτείνει με τέτοια ελαφρότητα να αποποιηθεί το δικαίωμά της να επιλέγει τους φόρους, να καθορίζει τις δημόσιες δαπάνες, να ορίζει τα επιτόκια, να εφαρμόζει την αγαπημένη της *planification*.⁵ Κάτι μαγειρεύει πάλι ο ντε Γκολ, σκέφτηκε ο Έρχαρτ. Εξάλλου ο μοναδικός λόγος για τον οποίο ο Λούντβιχ Έρχαρτ είχε ανέλθει στο υψηλότερο αξίωμα της Γερμανίας λίγους μήνες νωρίτερα ήταν επειδή είχε ματαιώσει προηγούμενα σχέδια του προέδρου ντε Γκολ.⁶ Αυτή η εξωφρενική, η άσεμνη, πρόταση για κοινό νόμισμα, σκέφτηκε ο Έρχαρτ, μπορούσε να έχει νόημα μόνο ως συνέχεια εκείνων των σχεδίων του ντε Γκολ.

Απρόθυμος να εμπλακεί σε μια επίσημη δημόσια αντιπαράθεση με τη Γαλλία, ο καγκελάριος Έρχαρτ παράχωσε το σημείωμα του Σμύκερ και έκανε {40} σαν να μην την είχε λάβει ποτέ. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που η πρόταση για κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα τέθηκε επί τάπητος, συζητήθηκε εν συντομία, και αγνοήθηκε με θεαματικό τρόπο. Εντούτοις, όταν το 1966 ο Έρχαρτ εκδιώχθηκε από την καγκελαρία, ανάμεσα στα πολύ λίγα έγγραφα που πήρε μαζί του ήταν αυτό το σημείωμα του Σμύκερ, ενθύμιο της πρώτης επίσημης εμφάνισης της ιδέας του ευρώ.⁷

Ο εναγκαλισμός της Γαλλίας και η δις απόκρουσή του

Ο Ζισκάρ ντ' Εσταίν δεν υπήρξε ποτέ ανδρείκελο του ντε Γκολ. Μάλιστα, το 1966 ο ντε Γκολ απέπεμψε τον Ζισκάρ ο οποίος έπρεπε να περιμένει τρία χρόνια μέχρι να εισέλθει στο Μέγαρο των Ηλυσίων νέος πρόεδρος, ο Ζορζ Πομπιντού, για να ανακτήσει τη θέση του στο υπουργείο Οικονομικών, από την οποία το 1974 μεταπήδησε στην προεδρία της Δημοκρατίας της Γαλλίας. Φυσικά το 1964 ο Ζισκάρ αγωνιζόταν να υπηρετεί πιστά τον πρόεδρο ντε Γκολ, συχνά ενάντια στις δικές του απόψεις για το τι ήταν σωστό και σώφρον και κόντρα στις εμμονές του πρώην στρατιωτικού είτε στο πεδίο της οικονομικής πολιτικής⁸ είτε σε σχέση με την αποφασιστικότητα του Γάλλου προέδρου να διαλύσει την αμερικανική γεωπολιτική κυριαρχία στην Ευρώπη. Ωστόσο, η «άσεμνη» πρόταση την οποία μετέφερε ο Ζισκάρ στη Βόννη στις 23 Μαρτίου 1964 αντανakλούσε πλήρως τον δικό του τρόπο σκέψης.

Ο Ζισκάρ συμφωνούσε με τον ντε Γκολ σε ένα βασικό σημείο. Συγκεκριμένα, συμφωνούσαν ότι ο παγκόσμιος ηγεμόνας, η Αμερική, είχε χάσει τον έλεγχο της πραγματότητας – ότι, όπως στόχευε στο Φεγγάρι, έτσι και σε όλα τα άλλα ζητήματα είχε πέσει θύμα μιας αμετροεπούς φιλοδοξίας. Οι ΗΠΑ, ιδομένες από την σκοπιά Ντε Γκολ και Ζισκάρ, είχα «ξεφύγει»: Διεξήγαγαν πολέμους στην Ινδοκίνα που δεν είχαν τους πόρους να χρηματοδοτήσουν. Ανήγγελλαν δαπανηρά κοινωνικά προγράμματα στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Οι αμερικανικές πολυεθνικές εξαγόραζαν ευάλωτες ευρωπαϊκές εταιρείες και τις μεταχειρίζονταν με ατιμωτικό τρόπο.⁹ Και πώς πλήρωναν για όλα αυτά; Τυπώνοντας δολάρια που πλημμύριζαν τις οικονομίες τις Ευρώπης εξαναγκάζοντας τους Ευρωπαίους, ιδίως τους Γάλλους, να χρηματοδοτούν μέσω του υψηλότερου πληθωρισμού την ασωτία των Ηνωμένων Πολιτειών. Το γεγονός ότι η Γαλλία ήταν ευάλωτη σε αυτές τις πληθωριστικές πιέσεις περισσότερο από ό,τι άλλες χώρες βάρυνε επίσης πολύ στη σκέψη του ντε Γκολ και του Ζισκάρ.

Από τη σκοπιά του Ζισκάρ ντ' Εσταίν, οι Αμερικανοί υποχρέωναν τους Ευρωπαίους να τους δανείζουν χρήματα με τα οποία αγόραζαν την Ευρώπη και αποσταθεροποιούσαν το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Ο Ζισκάρ συνόψισε την άποψή του στη γνωστή φράση των δύο λέξεων – «εξωφρενικό προνόμιο»– χαρακτηρίζοντας έτσι το δυσανάλογο πλεονέκτημα που διέθεταν οι Ηνωμένες Πολιτείες και το νόμισμά τους, το οποίο σπαταλούσαν οι ίδιες. Ο Ζισκάρ πίστευε ότι ήταν ένα προνόμιο στο οποίο έπρεπε {41} να τεθεί υπό περιορισμό προτού αποσταθεροποιηθεί για τα καλά ο παγκόσμιος καπιταλισμός και προτού πάρουν το πάνω χέρι οι αντίπαλοι της άρχουσας αστικής τάξης, ιδίως στη Γαλλία.

Από τη στιγμή που ο Ζισκάρ ντ' Εσταίν επινόησε τη φράση «εξωφρενικό προνόμιο», αυτή εξελίχθηκε σε σημαίνον της αμερικανικής χρηματοοικονομικής ισχύος και έτσι παραμένει μέχρι σήμερα.¹⁰ Όμως τι θα μπορούσε να γίνει για να περισταλεί αυτό το προνόμιο; Σύμφωνα με την αντίληψη του Ζισκάρ ντ' Εσταίν, ο μόνος τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να μπει τέλος στην ασύνετη νομισματική υπεροχή των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν να συνενωθούν η Γερμανία και η Γαλλία, τα κυρίαρχα έθνη της Ευρώπης, για να σφυρηλατήσουν ένα κοινό νόμισμα και έτσι να ξεπεράσουν τη νομισματική εξάρτησή τους από τις άσωτες και εκτός ελέγχου Ηνωμένες Πολιτείες. Όμως, δεν θα διακυβευόταν με αυτόν τον τρόπο η κυριαρχία της Γαλλίας, όπως είχε προειδοποιήσει ο Σμύκερ; Φυσικά θα διακυβευόταν, αλλά ήταν ένα τίμημα που ο Ζισκάρ, ο οποίος πίστευε σταθερά στις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, ήταν διατεθειμένος να πληρώσει.

Ο Ζισκάρ μπορεί να μη νοιαζόταν που η Γαλλία θα έχανε την εθνική της κυριαρχία, αλλά το αφεντικό του, ο πρόεδρος ντε Γκολ, σίγουρα νοιαζόταν. Η Ευρώπη ήταν σημαντική για τον ντε Γκολ, όπως ήταν και για τον Ζισκάρ. Έπρεπε να κερδηθεί. Όμως, όσον αφορά τον ντε Γκολ, όχι με οποιοδήποτε τίμημα. Και σίγουρα όχι με τίμημα την απώλεια της... Γαλλίας. Γιατί λοιπόν ο ντε Γκολ έστειλε τον υπουργό του των Οικονομικών στη Βόννη με μια τέτοια πρόταση, η οποία, αν γινόταν αποδεκτή, θα συνέθλιβε την οικονομική εξουσία του Παρισιού; Ένα κοινό νόμισμα με τη Γερμανία θα αφαιρούσε από το Παρίσι την εξουσία να ελέγχει την γαλλική οικονομία. Όμως μια πρόταση για κοινό νόμισμα δεν είναι το ίδιο με την δημιουργία κοινού νομίσματος!

Δεν πρέπει να ξεχνούμε πως ο ντε Γκολ ήταν άνθρωπος που εφήρμοζε στρατιωτικές τακτικές. Όπως οι ελιγμοί στο πεδίο της μάχης, οι προτάσεις του για συνθήκες και κοινά νομίσματα απέβλεπαν σε αντιπερισπασμό. Η ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης «κέρδησε» τον ντε Γκολ με αρκετή καθυστέρηση (γύρω στο 1958) και μόνο όταν άρχισε να τη θεωρεί νέα πηγή μεγαλείου για το γαλλικό έθνος-κράτος, σε αντίθεση με τους δύο πρώτους καγκελάριους της Γερμανίας, τον Κόνραντ Αντενάουερ και τον Λούντβιχ Έρχαρτ, για τους οποίους η Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν δρόμος διαφυγής από το δικό τους έθνος-κράτος.

Ο Ιανουάριος του 1963 ήταν μήνας έντονων πολιτικών αναταραχών, με το Παρίσι να βρίσκεται στο επίκεντρό τους. Στις 14 Ιανουαρίου ο πρόεδρος ντε Γκολ έδωσε συνέντευξη τύπου που ισοδυναμούσε με κήρυξη εχθροπραξιών εναντίον της «Αγγλόσφαιρας». Ενάντια στην εκφρασμένη επιθυμία της Ουάσινγκτον, ο ντε Γκολ ανήγγειλε ότι η Γαλλία ήταν κατά της εισόδου της Βρετανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. {42} Και σαν να μην αρκούσε αυτή η δήλωση, σχεδόν ταυτοχρόνως ο ντε Γκολ απέρριψε την αμερικανική πρόταση για πυρηνική συνεργασία στο πλαίσιο μιας πολυμερούς δύναμης.

Οκτώ ημέρες αργότερα ο Γερμανός καγκελάριος Κόνραντ Αντενάουερ μετέβη στο Παρίσι. Στο μεγαλοπρεπές Μέγαρο των Ηλυσίων, στο πλαίσιο επίσημης τελετής, ο Αντενάουερ και ο ντε Γκολ έβαλαν την υπογραφή τους στη Συνθήκη των Ηλυσίων, μια συμφωνία η οποία παρουσιάστηκε διεθνώς ως ο ακρογωνιαίος λίθος της γαλλογερμανικής προσέγγισης, που σηματοδοτούσε τη μόνιμη κατάπαυση των εχθροπραξιών ανάμεσα στα δύο κυρίαρχα έθνη της Ευρώπης, και την απαρχή μιας όμορφης φιλίας. Η Ουάσινγκτον εξαγριώθηκε. Ο Τζορτζ Μπολ, υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, έγραφε αργότερα: «Ό,τι και αν πω θα είναι λίγο για το σοκ που προκάλεσαν στην Ουάσινγκτον, ιδίως στις υπηρεσίες πληροφοριών, αυτή η πράξη ή οι εικασίες οι οποίες ακολούθησαν».¹¹

Η οργή της Ουάσινγκτον δεν απέρρεε από αντίθεση στην προοπτική η Γαλλία και η Γερμανία να συμφιλιωθούν και να έρθουν πιο κοντά ή στην ενίσχυση της ευρωπαϊκής ενότητας. Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών ανησυχούσε ότι ο ντε Γκολ σκάρωνε κάτι που στόχο είχε να υπονομεύσει τη στρατιωτική κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών στη Δυτική Ευρώπη και τον έλεγχο τον οποίο ασκούσαν στην καπιταλιστική παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Για την ακρίβεια, η αμερικανική κυβέρνηση ανησυχούσε ότι ο ντε Γκολ προσπαθούσε να δελεάσει τον Αντενάουερ προκειμένου να συνάψουν στρατηγική συμμαχία με δύο στόχους: στο πεδίο των διεθνών χρηματοοικονομικών να υπονομεύσει το σύστημα του Μπρέττον Γουντς, που στηριζόταν στο δολάριο, και στο πεδίο της γεωπολιτικής να παρακάμψει το ΝΑΤΟ και να προτείνει στη Μόσχα σύμφωνο μη επίθεσης χωρίς τη συμμετοχή των Ηνωμένων Πολιτειών. Το γεγονός ότι ο Γερμανός καγκελάριος ήταν καθολικός, αγγλόφοβος και επιδίωκε από παλιά την ενότητα με τη Γαλλία ενίσχυε τους φόβους της Ουάσινγκτον.¹²

Το ισχυρότερο ατού του ντε Γκολ ήταν το μεγαλόπνοο όραμά του για μια Ευρώπη που θα έφτανε από τον Ατλαντικό μέχρι τα Ουράλια. Αυτό το όραμα έθελγε πολλούς Ευρωπαίους που λαχταρούσαν να απομακρύνουν την πυρηνική απειλή που πλανιόταν πάνω από την ήπειρό τους, ιδίως μετά την κρίση της Κούβας τον προηγούμενο

Οκτώβριο, και ήλπιζαν να γκρεμίσουν το Σιδηρούν Παραπέτασμα, που τόσο βάνουσα διαιρούσε την Ευρώπη. Για τους Γερμανούς μια Ευρώπη από τον Ατλαντικό μέχρι τα Ουράλια είχε πρόσθετη σημασία, αφού υπαινισσόταν τη γερμανική επανένωση.

Μία ημέρα πριν από την υπογραφή της Συνθήκης των Ηλυσίων, Αμερικανός διπλωμάτης¹³ προσεταιρίστηκε το μοναδικό μέλος της κυβέρνησης του Αντενάουερ που είχε τη δύναμη, και το συμφέρον, να εμποδίσει τον Αντενάουερ να παρασυρθεί και να πέσει στην αγκαλιά του ντε Γκολ: τον Λούντβιχ Έρχαρτ. Ο Έρχαρτ, ο σεβάσιμος υπουργός Οικονομικών του Αντενάουερ, είχε επιβλέψει το *Wirtschaftswunder* της Γερμανίας, το οικονομικό θαύμα που είχε μετασηματίσει τη χώρα μετά το 1949. Αυτό το οικονομικό θαύμα είχε στηριχθεί {43} στην υπερταχεία ανάπτυξη μέσω επενδύσεων με τη βοήθεια των δανείων που προσέφεραν οι Ηνωμένες Πολιτείες στη Γερμανία¹⁴ ενθαρρύνοντας έτσι τη Γουόλ Στρίτ και τις αμερικανικές πολυεθνικές να επενδύσουν κι εκείνες στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία καθιστώντας εφικτές (μέσω του συστήματος του Μπρέττον Γουντς) τις σταθερές τιμές και εξασφαλίζοντας ένα πλήθος αγορών αγορές για τις γερμανικές εξαγωγές.

Ο Έρχαρτ δεν ενήργησε βιαστικά. Περίμενε υπομονετικά την κατάλληλη ευκαιρία για να συνταχθεί σταθερά στο πλευρό της Ουάσινγκτον και, ενάντια στο σχέδιο του Αντενάουερ, να ενώσει τις δυνάμεις του με τον ντε Γκολ. Όταν ο Αντενάουερ συγκάλεσε τη γερμανική ομοσπονδιακή κυβέρνηση στη Βόννη στις 25 Ιανουαρίου για να συζητήσει τη Συνθήκη των Ηλυσίων, ο Έρχαρτ παρέμενε σιωπηλός. Ωστόσο τέσσερις ημέρες αργότερα εκφώνησε ομιλία που ήταν ιδιαίτερα επικριτική για τη γαλλική εξωτερική πολιτική και προχώρησε σε μια πρωτοφανή δήλωση κάνοντας την πρόβλεψη ότι η Συνθήκη των Ηλυσίων δε θα εφαρμοζόταν ποτέ. Στην επόμενη συνάντηση του υπουργικού συμβουλίου στη Βόννη στις 30 Ιανουαρίου ο Έρχαρτ προχώρησε ένα βήμα παραπέρα μιλώντας εναντίον της «γαλλικής δικτατορίας του ντε Γκολ»¹⁵ και φθάνοντας στο σημείο να συγκρίνει τον Γάλλο πρόεδρο με τον... Χίτλερ. Σε άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Die Zeit* στις 5 Φεβρουαρίου ο Έρχαρτ προειδοποιούσε τους συμπατριώτες του λέγοντας ότι η Γερμανία «δεν μπορεί να έχει και την πίτα ολόκληρη και τον σκύλο χορτάτο», εκφράζοντας έτσι ξεκάθαρα την αφοσίωσή του στην Ουάσινγκτον και αμφισβητώντας τον Αντενάουερ για την πολύ στενή προσέγγισή του με τον ντε Γκολ. Την ίδια ημέρα ο πρόεδρος Κέννεντυ δήλωνε ότι η Γερμανία είχε μια ξεκάθαρη «επιλογή ανάμεσα στο να συνεργαστεί με τους Γάλλους ή να εργαστεί για εμάς».¹⁶

Τον Απρίλιο του 1963 οι παρεμβάσεις του Έρχαρτ είχαν ήδη υπονομεύσει τη θέση του Αντενάουερ εντός του κυβερνώντος Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος, και ο ίδιος ο Έρχαρτ είχε αναδειχθεί στον μοναδικό υποψήφιο του κόμματος που θα αντικαθιστούσε τον γηραιό καγκελάριο. Στις 16 Μαρτίου, μετά από πολλές μυστικές διαπραγματεύσεις, ο Έρχαρτ και οι σύμμαχοί του πέτυχαν την υιοθέτηση από το ομοσπονδιακό κοινοβούλιο τροπολογίας στη Συνθήκη των Ηλυσίων με τη μορφή ενός προοιμίου που έβαζε τέλος στο όνειρο του ντε Γκολ για μια γαλλογερμανική συμμαχία που θα αντιτασσόταν στις Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁷ Στο μεταξύ το αμερικανικό υπουργείο Εξωτερικών, σίγουρο ότι ο ντε Γκολ είχε εξουδετερωθεί, αναπροσάρμοσε την ευρωπαϊκή στρατηγική του αποφεύγοντας τις περαιτέρω αντιπαραθέσεις με τον ντε Γκολ και εστιάζοντας αντιθέτως στην καλλιέργεια στενότερων δεσμών με τη Βόννη. Τον Οκτώβριο του 1963 ο

Λούντβιχ Έρχαρτ γινόταν καγκελάριος κληροδοτώντας το υπουργείο Οικονομικών στον Κουρτ Σμύκερ.

Ο δεύτερος εναγκαλισμός

Παρότι ο εναγκαλισμός του απορρίφθηκε τόσο θεαματικά, ήταν ιδιαίτερα αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο πρόεδρος ντε Γκολ δεν κράτησε κακία στον νέο καγκελάριο της Γερμανίας. {44} Αδιαφόρησε ακόμη και για το γεγονός ότι ο Έρχαρτ τον είχε συγκρίνει με τον Χίτλερ! Όταν ο Έρχαρτ έγινε καγκελάριος, φρόντισε να επισκεφτεί αμέσως το Παρίσι για να επανεπιβεβαιώσει τη «μεγάλη νέα φιλία ανάμεσα στα δύο έθνη»¹⁸. Ο πρόεδρος ντε Γκολ τον υποδέχθηκε με ανοιχτές αγκάλες, σαν να ήταν παλιόφιλοι, και έξι μήνες αργότερα έστειλε τον υπουργό του των Οικονομικών, τον γοητευτικό Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Εσταίν, στη Βόννη με την πρότασή του για άμεση σύσταση γαλλογερμανικής νομισματικής ένωσης – την πρόταση που άφησε εμβρόντητο τον Χερ Σμύκερ. Άραγε ο ντε Γκολ απλώς δεν καταλάβαινε ότι η Γερμανία ήταν αρνητική σ' έναν ακόμη σφικτό εναγκαλισμό του; Ό,τι κι αν σκεφτόταν ο στρατηγός, είναι σίγουρο πως δεν έτρεφε αυταπάτες. Η άποψη ότι ο ντε Γκολ περίμενε να συμφωνήσει ο Έρχαρτ με τη δημιουργία κοινού γαλλογερμανικού νομίσματος είναι εξίσου παράλογη με την εναλλακτική άποψη ότι ο ντε Γκολ ήθελε ένα τέτοιο νόμισμα. Η πρόταση για κοινό νόμισμα διέθετε δύο στοιχεία τακτικής που ασκούσαν έλξη στον αρεσκόμενο σε τακτικισμούς πρόεδρο της Γαλλίας: Διέθετε το στοιχείο του αιφνιδιασμού και του παρείχε τη δυνατότητα (ακόμη και αν η Γερμανία αγνοούσε ή απέρριπτε την πρόταση) να δέσει τη Γερμανία σε μια επαρκώς στενή σχέση με τη Γαλλία δίνοντας έτσι στον ντε Γκολ μεγαλύτερη ελευθερία να εκφράσει την αντίθεσή του προς τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Το στοιχείο του αιφνιδιασμού αναμφίβολα λειτούργησε. Ο Έρχαρτ και ο Σμύκερ είχαν κάθε λόγο να περιμένουν ότι μετά την απομάκρυνση του Αντενάουερ από την καγκελαρία ο ντε Γκολ θα τους άφηνε στην ησυχία τους. Η πρόταση για κοινό νόμισμα ήταν το τελευταίο πράγμα που περίμεναν. Όπως έλεγε ο Σμύκερ στον Ζισκάρ, τίποτα στη στάση του Παρισιού δεν έδειχνε πως ήταν πρόθυμο να εκχωρήσει την εθνική κυριαρχία επί του προϋπολογισμού του γαλλικού κράτους ή ακόμη να αναθέσει τη λήψη σημαντικών αποφάσεων για την οικονομία της Γαλλίας σε υπερεθνικούς θεσμούς. Ο Σμύκερ είχε δίκιο. Η Γαλλία και ιδιαίτερα ο ντε Γκολ κρατούσαν με ζήλο στα χέρια τους τους μοχλούς της οικονομίας και δεν είχαν καμία διάθεση να τους εγκαταλείψουν. Για πάνω από μία δεκαετία (1947-1957)¹⁹ ο ντε Γκολ, μόνος μεταξύ των συντηρητικών Ευρωπαϊών πολιτικών, παρέμεινε πεισματικά αντίθετος με τη νέα γαλλογερμανική οικονομική σχέση την οποία οι Αμερικανοί υποστηρικτές του Νιου Ντιλ επιθυμούσαν να μετατρέψουν στη ραχοκοκαλιά της αναδυόμενης Ευρωπαϊκής Ένωσης.²⁰

Σε αντίθεση με πολλούς συμπατριώτες του, που ήταν ιδιαίτερα υπερήφανοι για το σχέδιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και το παρουσίαζαν με λυρισμό ως μεγάλο επίτευγμα του ευρωπαϊκού πνεύματος, ο ντε Γκολ θεωρούσε το σχέδιο για την Ευρωπαϊκή Ένωση σχέδιο αμερικανικής προέλευσης, το οποίο ευνοούσε τη γερμανική βιομηχανία με στόχο την ενίσχυση της αμερικανικής παγκόσμιας κυριαρχίας. Στα μάτια του ντε Γκολ η κοινή ευρωπαϊκή αγορά και η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης {45} ήταν μέρος ενός αμερικανικού παγκόσμιου σχεδίου που ο ντε Γκολ θεωρούσε

σαθρό και μη βιώσιμο, επομένως επιζήμιο τόσο για τη Γαλλία όσο και για την Ευρώπη.²¹ Τελικά η αντίθεση του ντε Γκολ στην Ευρωπαϊκή Ένωση κάμφθηκε μετά από επανειλημμένες αμερικανικές εγγυήσεις τη δεκαετία του 1950 ότι η Γαλλία θα παρέμενε το διοικητικό κέντρο της Ευρώπης. Όμως ο ντε Γκολ θα ασπαζόταν αυτό το σχέδιο μόνον εφόσον, σύμφωνα με όσα είπε ο ίδιος σε δημοσιογράφο, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα έμοιαζε με «άλογο και άμαξα, με τη Γερμανία [να είναι] το άλογο και τη Γαλλία... ο αμαξάς».²²

Την σημαδιακή εκείνη χρονιά του 1963 ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι το «άλογο» ανέπτυσσε όλο και περισσότερο τις δικές του ιδέες για την Ευρώπη και ο «αμαξάς» είχε αρχίσει να χάνει τον έλεγχο. Το διαρκώς αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα της Γαλλίας με τη Γερμανία σήμαινε ότι το Παρίσι θα υποχρεωνόταν να διαλέξει ανάμεσα σε δύο εξίσου κακές επιλογές: είτε να πηγαίνει τακτικά στο ΔΝΤ όπου θα απαιτούσε την υποτίμηση του φράγκου, παραδεχόμενο έτσι τη διαρκή αδυναμία της Γαλλίας, είτε να στηρίζεται διαρκώς στην Bundesbank που θα τύπωνε μάρκα με τα οποία θα αγόραζε φράγκα, παραδεχόμενο έτσι την ατέρμονη εξάρτησή του από τον παλιό εχθρό. Και στη μία περίπτωση και στην άλλη ξέφτιζαν οι βλές της Γαλλίας για πολιτική και διπλωματική κυριαρχία στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αυτό ήταν εφιάλτης για το ντε Γκολ, αλλά και για το γαλλικό κατεστημένο, που έβλεπε στο πρόσωπο του στρατηγού έναν ατρόμητο υπέρμαχο των συμφερόντων του και των φιλοδοξιών του τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και σε πανευρωπαϊκά. Η προπέτεια του ντε Γκολ συγκρουόταν μερικές φορές με την ευπρέπεια της καλής κοινωνίας, αλλά όταν ερχόταν η ώρα να αντιμετωπίσουν Γερμανούς πολιτικούς, Αμερικανούς αξιωματούχους και Αγγλοσάξονες χρηματιστές, οι γαλλικές ελίτ εκτιμούσαν την εγγενή καχυποψία του προέδρου τους, την τάση του να μιλάει ανοιχτά, και την προσήλωσή του στο σκληρό χρήμα (σε ένα σταθερό μη πληθωριστικό νόμισμα) που θα αναζωογονούσε την εικόνα της Γαλλίας, θα ενίσχυε τον τραπεζικό τομέα της και, πολύ σημαντικό, θα αποδυνάμωνε τα απείθαρχα γαλλικά συνδικάτα.²³

Ο ντε Γκολ ήταν πάντα φιλύποπτος απέναντι στη σφυρηλάτηση στενότερων δεσμών με τη Γερμανία. Θεωρούσε ότι η ενότητα ανάμεσα στις δύο χώρες εξέφραζε ευγενή αισθήματα, αλλά ήταν γεμάτη κινδύνους, όποια και αν ήταν η αξία της για τη Γαλλία. Ακόμη και μετά το 1958, οπότε ο ντε Γκολ ασπάστηκε την ιδέα μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα οικοδομούνταν με βάση τον γαλλογερμανικό άξονα, παρέμενε επιφυλακτικός. Όταν ο Χένρυ Κίσινγκερ τον ρώτησε με ποιον τρόπο η Γαλλία θα εμπόδιζε την κυριαρχία της Γερμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Γάλλος πρόεδρος απάντησε: «Par la guerre!». ²⁴ Ο Γάλλος ήρωας του πολέμου δεν αστειευόταν. Στην πραγματικότητα η σοκαριστική πρότασή του για κοινό νόμισμα με τη Γερμανία, την οποία μετέφερε ο Ζισκάρ στον εμβρόντητο Σμύκερ, ήταν μια μορφή «πολέμου με άλλα μέσα». Ο ντε Γκολ χρησιμοποίησε {46} την πρόταση για κοινό νόμισμα όπως ένας μποξέρ που βρίσκεται σε δύσκολη θέση σφικταγκαλιάζει τον αντίπαλο, ξαναβρίσκει τις ανάσες του και περιμένει την κατάλληλη στιγμή πριν καταφέρει ένα άπερκατ.

Ο καγκελάριος Έρχαρτ το ήξερε. Αντιλήφθηκε αμέσως ότι η πρόταση του ντε Γκολ για κοινό νόμισμα ήταν ένα τέχνασμα για να προκαλέσει ασφυξία στη χώρα του, να ευνοήσει την Bundesbank, να ενισχύσει τη θέση της Γαλλίας εις βάρος της Γερμανίας και να δημιουργήσει ρήγμα ανάμεσα στη Βόννη και την Ουάσινγκτον.²⁵ Μπορούσε

επίσης να αντιληφθεί ότι, όποια απάντηση και αν έδινε, θα έβγαине ηττημένος. Αν δεχόταν την πρόταση του ντε Γκολ, διέτρεχε τον κίνδυνο να παραδώσει την Bundesbank στο Παρίσι ή έστω να προκαλέσει την αιώνια οργή της Bundesbank. Αν ανέβαλλε την απόφαση για κάποιο διάστημα, ο ντε Γκολ θα κέρδιζε πολύτιμο χρόνο (αφού οι κερδοσκόποι θα έπαυαν να στοιχηματίζουν εναντίον του φράγκου μέχρι να κατακαθίσει η σκόνη) και ο Έρχαρτ θα έδινε την εντύπωση του αναποφάσιστου. Αν απέρριπτε ξεκάθαρα και δημοσίως την πρόταση, τα διαπιστευτήριά του ως υπερασπιστή της ευρωπαϊκής ένωσης θα δέχονταν πλήγμα, ενώ οι μετοχές του ντε Γκολ θα ενισχύονταν.

Όμως ο Έρχαρτ είχε υπονομεύσει τον Αντενάουερ και είχε διακινδυνεύσει τα πάντα προκειμένου να βοηθήσει τη χώρα του να ξεφύγει από τον πρώτο εναγκαλισμό του ντε Γκολ και δεν επρόκειτο να υποταχθεί στον δεύτερο εναγκαλισμό του. Απρόθυμος να αποκρούσει δημοσίως τον ντε Γκολ για δεύτερη φορά μέσα σε έναν χρόνο και φοβούμενος ότι οποιαδήποτε δημόσια απάντηση στην πρόταση για κοινό νόμισμα θα ζημίωνε την κυβέρνησή του, ο Γερμανός καγκελάριος έκανε πως δεν είχε λάβει ποτέ το σημείωμα του Σμύκερ.

Έτσι, στις αρχές Μαρτίου του 1964 η ιδέα του ευρώ έλαμψε για πρώτη φορά στον ουρανό της Ευρώπης, αλλά για τόσο σύντομο χρόνο που οι περισσότεροι Ευρωπαίοι δεν την είδαν. Μόνο όταν η Ευρώπη εκδιώχθηκε πλήρως από τη ζώνη του δολαρίου, ξαναβγήκε αυτή η ιδέα στην επιφάνεια.

Πόλεμος με άλλα μέσα

Απτόητος από τη σιωπηρή προσβλητική άρνηση της Βόννης, ο ντε Γκολ αποφάσισε να προωθήσει μόνος του την ιδέα. Στις 4 Ιανουαρίου 1965 συγκάλεσε συνέντευξη τύπου. Με υπέρτατο λυρισμό αντέκρουσε τους φόβους των συμπατριωτών του για εθνική παρακμή με μια ανοιχτή επίθεση εναντίον του «εξωφρενικού προνομίου» των Ηνωμένων Πολιτειών, με στόχο να αποκαταστήσει τη φήμη της Γαλλίας δείχνοντας ότι αποτελούσε τη μόνη δύναμη της Δύσης που ήταν ικανή και πρόθυμη να ορθώσει το ανάστημά της στον παγκόσμιο ηγεμόνα. Με τα ακόντια και τα βέλη του στραμμένα εναντίον του δολαρίου και της υποτιθέμενης αποτυχίας των Ηνωμένων Πολιτειών να διαχειριστούν σωστά τα παγκόσμια χρηματοοικονομικά, ο ντε Γκολ έκανε έκκληση να δημιουργηθεί ένα νέο παγκόσμιο νόμισμα. {47}

Και ποιο νόμισμα θα αντικαθιστούσε το δολάριο; Η πανούργα απάντηση του ντε Γκολ ήταν να μιλήσει για παλινόρθωση του χρυσού στον θρόνο που του ανήκε δικαιωματικά:²⁶ «Εμείς ... θεωρούμε αναγκαίο να αποκατασταθεί το σύστημα των διεθνών συναλλαγών ... σε αδιαμφισβήτητη νομισματική βάση που δε θα έχει τη σφραγίδα καμίας χώρας. Ποια βάση; *Eh! Oui*. Τον χρυσό που δεν αλλάζει η φύση του ... που δεν έχει εθνικότητα, που είναι αιωνίως και παγκοσμίως η κατεξοχήν αναλλοίωτη σταθερή αξία».²⁷ Με αυτή την υποβλητική ρητορική ο Γάλλος πρόεδρος εξύψωνε τον χρυσό για να υποβαθμίσει το δολάριο, επειδή θεωρούσε, πονηρά σκεπτόμενος, ότι ένα ξεφτισμένο Μπρέττον Γουντς δεν εναρμονιζόταν πλέον με τη φιλοδοξία του για μια Γαλλία που θα κυριαρχούσε στην Ευρώπη.²⁸

Κάποιοι δελάζονται με την θεωρία πως οι κινήσεις εκείνες του ντε Γκολ δεν ήταν παρά τα καπρίτσια ενός στρατιωτικού πικραμένου από την πρότερη αποτυχία του να πείσει Βρετανούς και Αμερικανούς να τον περιλάβουν, και την ηττημένη Γαλλία, στους Συμμάχους που υπέταξαν τη Γερμανία. Ο ντε Γκολ, είναι αλήθεια, δε συγχώρεσε ποτέ τους Αμερικανούς που αρνήθηκαν στη Γαλλία μια θέση στο τραπέζι των νικητών στα τελευταία στάδια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, ιδίως στις συναντήσεις στη Γιάλτα ανάμεσα στον Φράνκλιν Ντ. Ρούζβελτ, τον Ουίνστον Τσόρτσιλ και τον Ιωσήφ Στάλιν. Όμως αν δεχθούμε ότι αυτός ήταν ο λόγος για την «επίθεση» του ντε Γκολ το 1965 εναντίον του δολαρίου και του Μπρέττον Γουντς, υποτιμούμε τη δικαιολογημένη ανησυχία του ντε Γκολ όσον αφορά την τάση των υπερδυνάμεων να υιοθετούν υπεροπτική συμπεριφορά και τελικά να αποσταθεροποιούν τον εαυτό τους.²⁹

Οι αντιρρήσεις του ντε Γκολ για τον μεταπολεμικό παγκόσμιο σχεδιασμό των Ηνωμένων Πολιτειών ανάγονται τουλάχιστον στο 1946, και συγκεκριμένα στις 6 Σεπτεμβρίου 1946, οπότε ο Τζέιμς Φ. Μπερνς, ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών, μετέβη στη Στουτγάρδη όπου εκφώνησε την Ομιλία της Ελπίδας, με την οποία ανήγγειλε σημαντική τροποποίηση της πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών για τη Γερμανία. Μέχρι τότε οι Σύμμαχοι ήταν ενωμένοι στη δέσμευσή τους να μετατρέψουν «τη Γερμανία σε χώρα κυρίως αγροτικού και κτηνοτροφικού χαρακτήρα».³⁰ Η ομιλία του Μπερνς ήταν το πρώτο μεταπολεμικό σημάδι ότι έμπαινε τέλος στη ρεβανσιστική πολιτική αποβιομηχάνισης της Γερμανίας, που μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940 είχε οδηγήσει στη διάλυση 706 εργοστασίων της. Ο Μπερνς ανήγγειλε μια σημαντική αλλαγή πολιτικής με τη δήλωση ότι «δε θα πρέπει να αρνηθούμε... στον γερμανικό λαό να χρησιμοποιήσει ... τις αποταμιεύσεις του, τις οποίες θα μπορέσει να συσσωρεύσει με σκληρή δουλειά και λιτό βίο, για να οικοδομήσει τις βιομηχανίες του για ειρηνικούς σκοπούς».³¹

Φυσικά η ελπίδα τους ενός είναι ο εφιάλτης του άλλου. Ο ντε Γκολ εξοργίστηκε με την ομιλία του Μπερνς επειδή ήξερε ότι, στο πλαίσιο [48] ενός νομισματικού συστήματος βασισμένου στο δολάριο, μια εκ νέου βιομηχανοποιημένη εξαγωγική Γερμανία θα καθιστούσε τη Γαλλία χρηματοοικονομικά εξαρτημένη από την Αγγλόσφαιρα, από τις Ηνωμένες Πολιτείες, ακόμη και από τη Βρετανία – Θεός φυλάξει!

Ο στρατηγός ντε Γκολ ήταν, κατά κάποιον τρόπο, η ενσάρκωση της εμμονής την οποία είχε ο γαλλικός στρατός με το πρωσικό στρατιωτικό και βιομηχανικό σφρίγγος. Φοβόταν και θαύμαζε εξίσου τη γερμανική αποφασιστικότητα και αποτελεσματικότητα. Τη δεκαετία του 1930 είχε αντιταχθεί στη δημιουργία της αμυντικής γραμμής Μαζινό κατηγορώντας τον υπουργό Άμυνας της Γαλλίας ότι προσπαθούσε να διεξαγάγει εκ νέου τον... Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η αντίληψη του ντε Γκολ για τον επερχόμενο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο συνέπιπτε ακριβώς με τον τρόπο που τον σχεδίαζε η ναζιστική ανώτατη στρατιωτική διοίκηση: Θεωρούσε ότι θα ήταν πόλεμος γοργών κινήσεων, βασισμένες σε φάλαγγες τεθωρακισμένων που θα προωθούνταν ταχέως, απελευθερωμένες από τους βραδείς ρυθμούς των μεραρχιών του πεζικού, οι οποίες θα ακολουθούσαν αργότερα με φορτηγά.

Όταν ξέσπασε ο πόλεμος, οι μονάδες τεθωρακισμένων του ντε Γκολ ήταν οι μόνες που είχαν κάποιες επιτυχίες εναντίον της Βέρμαχτ, αντίθετα με την «στατική» άμυνα της

γραμμής Μαζινό που εξελίχθηκε σε εθνική κατασχύνη. Η έντονη δυσaráσκεια του ντε Γκολ για τον εξευτελισμό της χώρας του συνδυαζόταν με τον σεβασμό του για τον τρόπο με τον οποίο οι Γερμανοί συνδύαζαν τις στρατιωτικές τακτικές και τη βιομηχανία τους ώστε να ταπεινώσουν τη Γαλλία, να καταλάβουν όσα εδάφη της ήθελε το Βερολίνο, να δημιουργήσουν ένα υποτελές ναζιστικό κράτος με πρωτεύουσα το Βισύ, και να προκαλέσουν ακόμη έναν γαλλικό εμφύλιο πόλεμο (στρέφοντας τους υποστηρικτές του Βισύ και τους δωσιλόγους εναντίον της αντίστασης) που επί της ουσίας διήρκεσε μέχρι και τη δεκαετία του 1980.

Ένα γνώρισμα των παλιών κοινωνιών είναι ότι σύγχρονες δοκιμασίες ξυπνούν παλιούς φόβους. Ο ντε Γκολ γεννήθηκε και μεγάλωσε στη σκιά μιας εθνικής ταπείνωσης. Είκοσι οκτώ χρόνια πριν από τη γέννησή του, το 1862, ο καγκελάριος της Πρωσίας Όττο φον Μπίσμαρκ είχε βγάλει λόγο στον οποίο προέβλεπε ότι η Πρωσία θα έλυνε «τα μεγάλα ζητήματα της εποχής “όχι” με ομιλίες και αποφάσεις της πλειοψηφίας... αλλά με σίδηρο και αίμα». Η προοπτική ότι τη δεκαετία του 1950 η Γερμανία θα επαναβιομηχανοποιούνταν αυξάνοντας την παραγωγή χάλυβα δε θα μπορούσε ποτέ να είναι ελκυστική για έναν άνθρωπο που από την τρυφερή ηλικία του τον είχαν διαμορφώσει εικόνες που έδειχναν τον γερμανικό σίδηρο να χύνει γαλλικό αίμα.

Ακόμη χειρότερα, ο ντε Γκολ ανησυχούσε για την ικανότητα των Γάλλων να χύνουν ο ένας το αίμα του άλλου, ενώ τα χυτήρια και οι υψικάμινι της Γερμανίας θα παρήγαν χάλυβα υψηλής ποιότητας. Το 1871, ενώ ο Μπίσμαρκ κήρυσσε την ενοποίηση της Γερμανίας και έστεφε τον Πρώσο βασιλιά αυτοκράτορα της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, ο κυβερνητικός στρατός της Γαλλίας έμπαινε στη γαλλική πρωτεύουσα για να αρχίσει μια ανηλεή μάχη εναντίον {49} των επαναστατών της παρισινής Κομμούνας σκοτώνοντας δεκάδες χιλιάδες. Για τον ντε Γκολ το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα δεν ήταν παρά μια επανάληψη αυτής της θλιβερής αντίθεσης ανάμεσα στη γαλλική αδυναμία και τη γερμανική επιτυχία, αντίθεση που κατέστησε τη Γαλλία εξαρτημένη από τους Αγγλοσάξονες.

Η άγρια αντίσταση των Γάλλων του ντε Γκολ στην αλλαγή πολιτικής την οποία προδιέγραφε η Ομιλία της Ελπίδας του υπουργού Μπερνς επιβράδυνε τη διαδικασία αποκατάστασης της Γερμανίας. Ωστόσο από τη στιγμή που η Ουάσινγκτον αποφάσισε, για τους δικούς της λόγους, ότι η Γερμανία θα έπαιζε κομβικό ρόλο στο πλαίσιο του αμερικανικού σχεδίου για τον μεταπολεμικό κόσμο, ήταν ζήτημα χρόνου να αποκατασταθεί πραγματικά η Γερμανία και να ενισχυθεί η βιομηχανική βάση της και όχι απλώς να πάψει η διάλυσή της. Στις 18 Μαρτίου 1947 ο Χέρμπερτ Χούβερ, ο προκάτοχος του προέδρου Ρούζβελτ, αναφέρθηκε σε ομιλία του στη νέα πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών για την Ευρώπη: «Υπάρχει μια ψευδαίσθηση», έλεγε ο Χούβερ, «ότι η νέα Γερμανία... μπορεί να υποβαθμιστεί σε βουκολικό κράτος. Αυτό δεν μπορεί να γίνει παρά μόνο αν εξοντώσουμε ή εκδιώξουμε από αυτήν 25 εκατομμύρια ανθρώπους.»³²

Ο στρατηγός ντε Γκολ και η πλειοψηφία των διαμορφωτών της γαλλικής πολιτικής κατάλαβαν τότε ότι είχαν μπροστά τους μια καινούρια μάχη που απαιτούσε καινούρια στρατηγική. Η στρατηγική την οποία επέλεξε ο ντε Γκολ για την ανάσχεση της νέας Γερμανίας ήταν περίεργη, αν και όχι παράλογη. Επέλεξε τον ασφυκτικό εναγκαλισμό με

τον οποίο η Γαλλία θα προσπαθούσε να πνίξει τον αναζωογονημένο γείτονά της. Η Συνθήκη των Ηλυσίων τον Ιανουάριο του 1963 και η άσεμνη πρόταση του Ζισκάρ τον Μάρτιο του 1964 ήταν πρώιμες εκδηλώσεις αυτής της στρατηγικής. Θα ακολουθούσαν και άλλες πολλές.

Το παγκόσμιο σχέδιο των Ηνωμένων Πολιτειών³³

Η Ουάσινγκτον αποφάσισε να απαλλάξει τη Γερμανία από την επιστροφή σε ένα βουκολικό παρελθόν όχι για ανθρωπιστικούς λόγους.³⁴ Ούτε τα σύννεφα του Ψυχρού Πολέμου που άρχισαν να σκεπάζουν τον ουρανό και η πραγματική ανάγκη για ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης ήταν η αποκλειστική αιτία για την αλλαγή στάσης των Ηνωμένων Πολιτειών. Ενώ το γεωπολιτικό κίνητρο ήταν ξεκάθαρο και σημαντικό, Νιου Ντίλερς, όπως ο Τζέιμς Μπερνς, ο Τζέιμς Φόρεσταλ,³⁵ ο Τζορτζ Μάρσαλ³⁶ και ο Ντιν Άτσεσον,³⁷ είχαν ακόμη έναν εξέχοντα λόγο για να επιτρέψουν στη Γερμανία να ανακτήσει τη θέση της μεταξύ των βιομηχανοποιημένων εθνών.

Στο σύστημα του Μπρέττον Γουντς, που είχε δημιουργηθεί ήδη το 1944,³⁸ το δολάριο ήταν το μόνο στοιχείο που συνένωνε το οικοδόμημα του παγκόσμιου εμπορίου {50} και των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών. Αν για κάποιον λόγο η αμερικανική οικονομία γνώριζε ύφεση, το δολάριο θα λειτουργούσε ως αγωγός υφεσιακών κυμάτων, που θα μεταφέρονταν αμέσως και ανεμπόδιστα στις πιο μακρινές γωνιές του παγκόσμιου καπιταλισμού. Ακόμη και μικρές αμερικανικές υφέσεις θα μπορούσαν να επιταχυνθούν και να ενισχυθούν φθάνοντας στην Ευρώπη, την Ιαπωνία και στην υπόλοιπη Ασία, όπου θα προκαλούσαν πολύ μεγαλύτερη ζημιά από ό,τι στο Σικάγο ή το Οχάιο. Έπρεπε επείγοντως να δημιουργηθούν «αμορτισέρ», απορροφητές των κραδασμών, που θα εμπόδιζαν μια τέτοια εξέλιξη.

Σε ένα παγκόσμιο σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών τα «αμορτισέρ» παίρνουν τη μορφή ισχυρών περιφερειακών νομισμάτων, που εκδίδονται από ισχυρές κεντρικές τράπεζες και δρουν ως δευτερεύοντες πυλώνες οι οποίοι στηρίζουν το κύριο νόμισμα του συστήματος. Ήταν αναγκαίο να υπάρξει τουλάχιστον ένα τέτοιο νόμισμα στην Ευρώπη και ένα στην Ασία. Φυσικά τέτοια ισχυρά περιφερειακά νομίσματα δεν μπορούν να δημιουργηθούν εν κενώ. Πρέπει να τα στηρίζουν ισχυρές και βαριές βιομηχανίες. Όμως εδώ έγκειται η δυσκολία. Ισχυρές βιομηχανίες παράγουν περισσότερα βιομηχανικά προϊόντα από όσα μπορεί να απορροφήσει η εγχώρια οικονομία (βλέπε Κίνα). Για να συνεχίσουν να αναπτύσσονται, οι εξαγωγικές αυτές οικονομίες χρειάζονται αγορές, γειτονικά κράτη που έχουν μόνιμο έλλειμμα έναντι αυτών των οικονομιών, έτσι ώστε αυτές να παραμένουν πλεονασματικές.³⁹

Έτσι το πρώτο ερώτημα ήταν: Ποιες θα ήταν οι εξαγωγικές βιομηχανικές οικονομίες στην Ευρώπη και στην Ασία; Στην Ευρώπη το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν ο αρχικός υποψήφιος. Μόνο που, όπως συμβαίνει με τους περισσότερους αθλητές που προηγούνται στους αγώνες δρόμου, η Βρετανία γρήγορα έχασε έδαφος. Οι βρετανικές ελίτ ήταν αποφασισμένες να διατηρήσουν την αυτοκρατορία τους, που, στα μάτια της Ουάσινγκτον, ήταν αποκρουστική και μη βιώσιμη. Οι στρατιώτες της, που επέστρεφαν από το μέτωπο έχοντας χύσει το αίμα τους για τον βασιλιά και την πατρίδα, ήταν αποφασισμένοι να μην επιστρέψουν στους αξιοθρήνητους προπολεμικούς μισθούς

τους και στις άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Ουίνστον Τσόρτσιλ, το στήριγμα του έθνους στη διάρκεια του πολέμου, ηττήθηκε με συντριπτική διαφορά στις εκλογές του 1945 που ανέδειξαν μια ριζοσπαστική (ιδίως στα μάτια των Αμερικανών) κυβέρνηση του Εργατικού Κόμματος. Έναν χρόνο αργότερα η δημοσιονομική κρίση που εντάθηκε από την άρνηση των ΗΠΑ να αναδιαρθρώσουν τα Βρετανικά χρέη προς την Ουάσινγκτον (βλ. την στερνή διαπραγμάτευση του Τζ. Μ. Κέυνς, Κεφάλαιο 1) έθεσε τέλος στη μετατρεψιμότητα της λίρας Αγγλίας και υπονόμωσε περαιτέρω την υποψηφιότητα της Βρετανίας ως ευρωπαϊκού πυλώνα του αμερικανικού παγκόσμιου σχεδίου. Αυτές οι εξελίξεις, σε συνδυασμό με την πλάνη του βρετανικού κατεστημένου ότι είχε κερδίσει τον πόλεμο και επομένως δικαιούνταν να υπαγορεύει τους όρους της ειρήνης, έκαναν την Ουάσινγκτον να ξανασκεφτεί το ζήτημα.

Στρέφοντας το βλέμμα στην Άπω Ανατολή, η αμερικανική κυβέρνηση αντιλήφθηκε ότι το μοναδικό έθνος που ήταν ικανό να παίξει τον ρόλο του αναγκαίου απορροφητήρα των κραδασμών στην περιοχή ήταν η Ιαπωνία, ισχυρή βιομηχανική δύναμη, της οποίας τα εργοστάσια είχαν μείνει σε μεγάλο βαθμό άθικτα (με εξαίρεση τη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι) και η οποία διέθετε {51} εξαιρετικά εξειδικευμένο και εντυπωσιακά πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό· επιπλέον, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν την ευκαιρία να συντάξουν το Σύνταγμα της χώρας και, τελευταίο αλλά σίγουρα όχι λιγότερο σημαντικό, η Ιαπωνία ήταν χώρα την οποία κυβερνούσαν οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις. Όταν η αμερικανική κυβέρνηση ξαναέστρεψε το βλέμμα της στην Ευρώπη, ο γρίφος λύθηκε. Η Δυτική Γερμανία ήταν το προφανές ισοδύναμο και λαμπρός υποψήφιος για να αναλάβει τον ρόλο του ευρωπαϊκού «αμορτισέρ» του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος που σχεδίαζε η Αμερική.

Γιατί όχι η Γαλλία; Για τρεις σημαντικούς λόγους. Πρώτον, η γερμανική βιομηχανία ήταν πολύ πιο προηγμένη από τη βιομηχανία της Γαλλίας. Το 1945, παρά το σφυροκόπημα που είχαν δεχθεί από τους Συμμάχους στα τελευταία στάδια του πολέμου, τα γερμανικά εργοστάσια είχαν υπερδιπλάσια παραγωγή σε σχέση με εκείνη της Γαλλίας. Δεύτερον, οι ηττημένοι Γερμανοί, φοβούμενοι ένα βουκολικό μέλλον, θα ένιωθαν μεγάλη ανακούφιση και υποχρέωση προς την Ουάσινγκτον αν οι Ηνωμένες Πολιτείες πατρонаρίζαν την οικονομία τους, επενέδυναν σε αυτήν, και γενικά την έπαιρναν κάτω από τις φτερούγες τους. Αντιθέτως, ο στρατηγός ντε Γκολ και η πλειοψηφία των Γάλλων θα προσβάλλονταν ακόμη και από υπαινιγμούς για παρόμοια παρέμβαση, πόσο μάλλον από την υλοποίησή της. Τρίτον, ακριβώς όπως στην περίπτωση της Ιαπωνίας, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν την ευκαιρία να συντάξουν το Σύνταγμα της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και να δημιουργήσουν εκ του μηδενός την Bundesbank. Το γεγονός ότι αμερικανικές δυνάμεις ήλεγχαν το έδαφος, τα χωρικά ύδατα και τον εναέριο χώρο της Δυτικής Γερμανίας προσέθετε στην ελκυστικότητα της Γερμανίας ως πυλώνα του παγκόσμιου σχεδιασμού της Ουάσινγκτον.

Το δεύτερο ερώτημα όμως παρέμενε. Ποιες θα ήταν οι ελλειμματικές χώρες που θα απορροφούσαν τα πλεονάσματα των πλεονασματικών οικονομιών της Γερμανίας και της Ιαπωνίας;

Η διορατικότητα του ντε Γκολ

Το 1945 η Ουάσινγκτον, για να περάσει από τη σύλληψη στην εφαρμογή του σχεδίου της, έπρεπε να κάμψει τις αντιδράσεις της Γαλλίας γενικά και ιδίως του ντε Γκολ. Ο στρατηγός δε θα μπορούσε να αποδεχθεί μια διεθνή «τάξη» στην οποία η Γαλλία θα υποβαθμιζόταν σε δύναμη τρίτης κατηγορίας, ανακαλώντας τις οδυνηρές μνήμες της ταπείνωσης του έθνους του στον πόλεμο. Ωστόσο η αντίθεσή του σε αυτή την προοπτική προσέκρουσε στον ύφαλο της μεταπολεμικής κεντροευρωπαϊκής συντηρητικής συναίνεσης, που τασσόταν ενθουσιωδώς υπέρ της δολαριοποίησης της Ευρώπης.

Στις 20 Ιανουαρίου 1946 ο υψηλός πληθωρισμός και η γενικευμένη δυσαρέσκεια απέναντι στον αυστηρό συντηρητισμό του ντε Γκολ είχαν αποτέλεσμα την απομάκρυνσή του από την ηγεσία της γαλλικής προσωρινής κυβέρνησης. Το ενδιαφέρον ερώτημα είναι γιατί ο ντε Γκολ δεν επιχείρησε σύντομα να επανέλθει. Γιατί επέλεξε εθελοντικά να αποσυρθεί στην ύπαιθρο και να παραμείνει εκεί μέχρι το 1958;⁴⁰ {52}

Ο ντε Γκολ αντιλαμβανόταν πως οι γαλλικές ελίτ δεν ήταν πρόθυμες να συμμεριστούν τη βαθιά ανησυχία του για το αμερικανικό παγκόσμιο σχέδιο και να διακινδυνεύσουν να χάσουν τα οφέλη που τους πρόσφεραν οι Ηνωμένες Πολιτείες αν το αποδέχονταν. Εντούτοις ο ντε Γκολ προσπάθησε να τις προειδοποιήσει εναντίον ενός συστήματος στο οποίο το δολάριο θα ήταν το παγκόσμιο νόμισμα και το γερμανικό μάρκο θα ήταν το νόμισμα στήριξης του δολαρίου εντός της Ευρώπης. Αντιλαμβανόταν ότι για να παίξει το μάρκο αυτόν τον ρόλο απαιτούνταν ισχυρή γερμανική βαριά βιομηχανία, που με τη σειρά της απαιτούσε οι γειτονικές χώρες να έχουν μόνιμο εμπορικό έλλειμμα με τη Γερμανία. Μόνο έτσι θα μπορούσε να υπάρξει ζήτηση για τις γερμανικές εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων. Δεν μπορούσε να το αντιληφθεί αυτό ο λαός του; Μπορούσε. Μόνο που η Ουάσινγκτον έπαιξε έξυπνο παιχνίδι κάνοντας στους Γάλλους αξιωματούχους και τραπεζίτες μια προσφορά την οποία δεν μπορούσαν να αρνηθούν.

Το ατού της Γαλλίας ήταν πάντα η ποιότητα του διοικητικού προσωπικού της. Κάθε χρόνο από τα *grandes écoles* αποφοιτούν άνδρες, και πιο πρόσφατα μερικές γυναίκες, που επιδιώκουν να υπηρετήσουν στο γαλλικό δημόσιο διαθέτοντας αξιοσημείωτη μόρφωση, ανώτερες μαθηματικές δεξιότητες και την ικανότητα να διευθύνουν αποδοτικά και με αυτοπεποίθηση πολυεθνικές γραφειοκρατίες. Αυτό το πλεονέκτημα αποτελεί ανθεκτική κληρονομιά, δώρο του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στο γαλλικό έθνος. Επιπροσθέτως οι γαλλικές τράπεζες ήταν πολύ πιο εκσυγχρονισμένες από τις γερμανικές. Γνωρίζοντας αυτά τα δύο γαλλικά ατού, οι Νιου Ντίλες της Ουάσινγκτον πρόσφεραν στο γαλλικό κατεστημένο ένα ισχυρό κίνητρο για να συναινέσει στην επανεκβιομηχάνιση της Γερμανίας: Σε αντάλλαγμα της αποδοχής τους της γερμανικής βιομηχανικής ισχύος, και την αναπόφευκτη δύναμη του γερμανικού μάρκου, Γάλλοι διοικητές θα διηύθυναν μια ενοποιημένη κεντρική Ευρώπη (με έδρα το Παρίσι και τις Βρυξέλες), ενώ γαλλικές τράπεζες θα χειρίζονταν τις ροές του κεφαλαίου και των γερμανικών κερδών τόσο εντός όσο και εκτός αυτής της οντότητας.

Ο ντε Γκολ ήταν ίσως ένα από τα ελάχιστα πρόσωπα του γαλλικού κατεστημένου που αρνήθηκε να υποκύψει σε αυτή τη δελεαστική προσφορά. Άνθρωποι όπως ο Ζαν Μονέ (ένας από τους πατέρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης), ο Ζακ Ρυέφ (σημαντικός

οικονομολόγος) και ο Ρομπέρ Μαρζολέν (ο οποίος θα ηγούνταν της διοίκησης του Σχεδίου Μάρσαλ, που εξελίχθηκε στον σημερινό ΟΟΣΑ) αντιλήφθηκαν ότι ο ντε Γκολ δε θα δεχόταν καμία από αυτές τις προτάσεις. Κι είχαν δίκιο: Σε αντίθεση με αυτούς, ο ντε Γκολ υποψιάστηκε ότι, παρά τις υποσχέσεις της Ουάσινγκτον, η εφαρμογή του αμερικανικού παγκόσμιου σχεδίου θα αποδυνάμωνε την Γαλλία.

Ήταν γεγονός –και σε αυτό είχε δίκιο ο ντε Γκολ– ότι η προοπτική μιας επαναβιομηχανοποιημένης με εξαγωγικό προσανατολισμό Γερμανίας θα είχε μόνιμο αποτέλεσμα ένα αδύναμο γαλλικό φράγκο εντός του παγκόσμιου νομισματικού συστήματος σταθερών {53} ισοτιμιών που βασιζόταν στο δολάριο. Έτσι η Γαλλία θα εξαρτιόταν από την Ουάσινγκτον για να στηρίζει την ισοτιμία του νομίσματός της με το γερμανικό νόμισμα. Όμως αυτή η διατλαντική υποστήριξη στη Γαλλία θα μπορούσε να παρέχεται μόνο όσο οι Ηνωμένες Πολιτείες συνέχιζαν να παράγουν πλεονάσματα. Ο ντε Γκολ προαισθάνθηκε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα σπαταλούσαν τα πλεονάσματά τους και τότε το Παρίσι θα εξαρτιόταν από τις αγαθές προθέσεις της κεντρικής τράπεζας της νέας πλεονασματικής οικονομίας: της γερμανικής Bundesbank. Και εκεί ακριβώς κατέληξαν τα πράγματα.

Ο ελληνικός πυροδότης

Βέβαια, υπήρχε κι ένας άλλος καθοριστικός παράγοντας πίσω από την προσήλωση των Ηνωμένων Πολιτειών στη Γερμανία: ο Ψυχρός Πόλεμος. Οι περισσότεροι Ευρωπαίοι σήμερα ξεχνούν ότι η μικρή Ελλάδα μας ήταν ο προάγγελος αυτού του ευρύτερου δράματος. Η πρώτη σύγκρουση ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση έγινε στους δρόμους της Αθήνας την επαύριον της απόσυρσης των ναζιστικών δυνάμεων από την Ελλάδα, τον Οκτώβριο του 1944, φτάνοντας το αποκορύφωμά τους τον Δεκέμβριο του 1944, πρωτού η χώρα τυλιχτεί στο μαύρο πέπλο του Εμφυλίου (1946-1949). Ο ελληνικός Εμφύλιος πράγματι λειτούργησε ως το πρελούδιο για την αντιπαράθεση Ανατολής-Δύσης, προσφέροντας στα αμερικανικά υπουργεία Οικονομικών και Εξωτερικών την γεωπολιτική ευκαιρία να πείσουν το Κονγκρέσο ώστε να μπει μπροστά το τολμηρότερο αναδιανεμητικό πείραμα που έχει δει η Ευρώπη: τη χρηματοδότηση, με αμερικανικά κονδύλια, της συνένωσης της Γαλλίας και της Γερμανίας στο πλαίσιο μίας υπό εξέλιξη ευρωπαϊκής οικονομικής ένωσης που θα αποτελούσε κεντρικό πυλώνα του παγκόσμιου οικονομικού σχεδίου των Ηνωμένων Πολιτειών.

Οι διαρκώς εντεινόμενες συγκρούσεις, που εκδηλώθηκαν αρχικά στην Αθήνα, είχαν αποτέλεσμα να ανατραπεί το σχέδιο για την καταστροφή της γερμανικής βαριάς βιομηχανίας. Το λεγόμενο «Μακρύ Τηλεγράφημα» του Αμερικανού διπλωμάτη Τζορτζ Κέναν από τη Μόσχα, που προειδοποιούσε για τις επεκτατικές βλέψεις των Σοβιετικών, έκανε την Ουάσινγκτον να θεωρήσει ότι ήταν επείγουσα ανάγκη η ανάσχεση της ΕΣΣΔ και συνέπεσε με την κλιμάκωση του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Η «Ομιλία της Ελπίδας» του Μπερνς, που προδιέγραφε τη σταθερή αποκατάσταση της Γερμανίας, εκφωνήθηκε αφότου η Ελλάδα είχε ήδη πιαστεί στην παγίδα του αδελφοκτόνου Εμφυλίου, η οποία ήταν η πρώτη πολεμική «δί' αντιπροσώπων» σύγκρουση ανάμεσα μεταξύ των δύο αναδυόμενων υπερδυνάμεων του Ψυχρού Πολέμου.⁴¹

Στις 12 Μαρτίου 1947 αναγγέλθηκε από τον νέο πρόεδρο των ΗΠΑ Χάρυ Τρούμαν το ομώνυμο Δόγμα του. Αν και επισήμως αφορούσε την απόφαση της Ουάσινγκτον να διατηρήσει την Ελλάδα εντός της Δυτικής σφαίρας επιρροής⁴², επί της ουσίας αποτέλεσε εφ' ενός την ανεπίσημη κήρυξη του Ψυχρού Πολέμου⁴³ και αφ' ετέρου την αναγγελία δημιουργίας της Ευρώπης των Ηνωμένων Πολιτειών. Από εκείνη τη στιγμή, και αρχής γενομένης από την Ελλάδα, η κορυφαία προτεραιότητα των Ηνωμένων Πολιτειών θα ήταν η ανάσχεση της σοβιετικής επιρροής.

Ακούγοντας τη δήλωση του Τρούμαν οι Γκολικοί πολιτικοί στο Παρίσι ένωσαν να χάνεται το έδαφος κάτω από τα πόδια τους. Με πρώτο και καλύτερο τον ντε Γκολ κατάλαβαν ότι η νέα έμφαση την οποία έδιναν οι Αμερικανοί στην ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης μεταφραζόταν σε αναζωογόνηση της γερμανικής βιομηχανίας. Η επαναβιομηχανοποίηση της Γερμανίας συντελέστηκε αποκλειστικά επειδή ήταν επιλογή των Ηνωμένων Πολιτειών. Παρομοίως, η Ευρωπαϊκή Ένωση, αν και πλήρως συμβατή με τις βλέψεις και ελπίδες εκατομμυρίων ευρωπαίων, δημιουργήθηκε επειδή η Ουάσινγκτον αντιλαμβανόταν ως το ισχυρό μάρκο απαιτούσε επιτυχημένη γερμανική βαριά βιομηχανία, η οποία χρειαζόταν γειτονικές αγορές για τα προϊόντα της, κάτι που με τη σειρά του απαιτούσε συμφωνία με το Παρίσι με τη μεσολάβηση των Αμερικανών - συμφωνία την οποία αποδέχθηκε απρόθυμα το γαλλικό κατεστημένο και η οποία ώθησε τον στρατηγό ντε Γκολ εκτός πολιτικής σκηνής για πάνω από μία δεκαετία.

Μερικά χρόνια αργότερα, το 1953, ο Χέρμαν Γιόζεφ Αμπς, διοικητής της Deutsche Bank την περίοδο των ναζί,⁴⁴ ήταν επικεφαλής της γερμανικής αντιπροσωπείας που μετέβη στη Βρετανία για να συμμετάσχει στην συνδιάσκεψη που συγκάλεσαν οι Αμερικανοί με στόχο τη λεγόμενη Συμφωνία του Λονδίνου για το Χρέος. Στην ουσία οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έπειθαν τη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, τη Σουηδία, τη Γιουγκοσλαβία, τη Νορβηγία, την Ελβετία και πολλές άλλες χώρες να διαγράψουν το μεγαλύτερο μέρος του προπολεμικού χρέους της Γερμανίας προς αυτές. Η βρετανική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε, υποστηρίζοντας ότι η Γερμανία είχε τόσο τη δυνατότητα όσο και το ηθικό χρέος να πληρώσει. Η Ουάσινγκτον αγνόησε το Λονδίνο και, θέλοντας να δώσει το παράδειγμα, διέγραψε αμέσως τα δάνεια που είχε δώσει στη Βόννη μετά το 1945! Κράτη και ιδιώτες πιστωτές στους οποίους το γερμανικό κράτος και γερμανικές εταιρείες όφειλαν χρήματα πείστηκαν να διαγράψουν πάνω από το 70% του οφειλόμενου χρέους.⁴⁵

Η ελάφρυνση του χρέους είναι ουσιαστική για άτομα, κράτη και εταιρείες που έχουν χρεοκοπήσει. Χωρίς μια τέτοια ελάφρυνση οι άνθρωποι λιώνουν στη φυλακή των οφειλετών και οι χώρες μαραζώνουν μέχρις ότου οι κάτοικοί τους μεταναστεύσουν ή ξεσηκωθούν εναντίον των πιστωτών και των Κουίσλινγκ τους. Η επικράτηση και άνθηση του καπιταλισμού κατά τον 19ο αιώνα οφειλόταν στο γεγονός ότι η καθιέρωση της περιορισμένης ευθύνης αντικατέστησε ως μέτρο τη φυλάκιση για χρέη. Αν σήμερα η General Motors είναι ζωντανή και ισχυρή, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το 2009 η κυβέρνηση του προέδρου Ομπάμα {55} διέγραψε το 90% του χρέους της. Αν η Γερμανία σημείωσε άνοδο τη δεκαετία του 1950 και εξελίχθηκε σε οικονομική υπερδύναμη, αυτό συνέβη επειδή οι Ηνωμένες Πολιτείες πίεσαν άλλους Ευρωπαίους να διαγράψουν σημαντικό μέρος του χρέους της.

Έτσι, ο κακός του πολέμου, η Γερμανία, αναγεννήθηκε από τις στάχτες του, ενώ η Ελλάδα, η πρώτη χώρα που απώθησε τις δυνάμεις του Άξονα,⁴⁶ είχε μια καταστροφική μεταπολεμική εμπειρία. Πρώτα πυρπολήθηκε στις φλόγες του εμφύλιου πολέμου της και κατόπιν, όταν το 1949 τελείωσε αυτό το θλιβερό επεισόδιο, άδειασε σχεδόν από τον λαό της, ο οποίος πήρε τον μακρύ δρόμο της οικονομικής μετανάστευσης. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, κι ενώ οι Έλληνες μετανάστευαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, στον Καναδά, στην Αυστραλία, στο Βέλγιο και (ειρωνεία της τύχης) στη Γερμανία (ως εξαιρετικά παραγωγικοί *Gastarbeiter*), η ελληνική κυβέρνηση υπέκυπτε στην πίεση να διαγράψει σημαντικά ποσά που της χρωστούσε η Γερμανία. Στο μεταξύ, ενώ καμία άλλη χώρα δεν είχε τόσο τραγική μεταπολεμική μοίρα όσο η Ελλάδα, η Γαλλία και η Βρετανία, νικήτριες, υποτίθεται, του πολέμου, ετοιμάζονταν για «ενδιαφέροντες» οικονομικούς καιρούς.

Μέγιστη ειρωνεία συνιστά το γεγονός ότι η Ελλάδα παραμένει σήμερα σε βαθιά οικονομική ύφεση επειδή από το 2010 και μετά η Γερμανία αρνείται κατηγορηματικά την ελάφρυνση του ελληνικού χρέους χωρίς κανείς, ούτε οι Ηνωμένες Πολιτείες, να είναι πρόθυμοι ή ικανοί να πιέσουν το Βερολίνο να κάνει για την Ελλάδα αυτό που έκαναν οι Ηνωμένες Πολιτείες για τη Γερμανία το 1953. Το αποτέλεσμα δεν είναι απλώς η προβλέψιμη ύφεση αλλά και η άνοδος της ναζιστικής Χρυσής Αυγής. Στην πρώτη επίσημη επίσκεψή μου στο Βερολίνο στις 5 Φεβρουαρίου 2015 επικαλέστηκα το φάσμα των Ελλήνων ναζιστών και την τροφοδοτούμενη από το χρέος ύφεση, που τους είχε εκτοξεύσει στη θέση του τρίτου μεγαλύτερου κόμματος στο ελληνικό κοινοβούλιο.⁴⁷ Η έκκλησή μου για ελάφρυνση του χρέους αντιμετωπίστηκε μ' έναν συνδυασμό ενόχλησης και απόρριψης, επιβεβαιώνοντας τους χειρότερους φόβους, δικούς μου και της υπόλοιπης Ευρώπης. Το γερμανικό κατεστημένο είτε έσβησε εντελώς από τη μνήμη του την πράξη ελέους των Ηνωμένων Πολιτειών είτε πιστεύει ότι, αμέσως μετά το τέλος ενός τρομερού πολέμου που ξεκίνησε το ίδιο, δικαιούνταν ειδική μεταχείριση, την οποία σήμερα δε δικαιούνται άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

Δολαριοποιημένο καρτέλ

Για να εγκαθιδρύσει τον ευρωπαϊκό πυλώνα του παγκόσμιου σχεδίου της, η Ουάσινγκτον ήταν υποχρεωμένη να κάνει μια σημαντική παραχώρηση: Να αποδεχθεί πως ευρωπαϊκή οικονομική ένωση την οποία επιδίωκε ως την ενδοχώρα του μάρκου θα έπρεπε να οικοδομηθεί γύρω από ένα {56} καρτέλ βαριάς βιομηχανίας – το άκρον αντίθετο δηλαδή των ανταγωνιστικών αγορών που οι αμερικανοί φιλελεύθεροι συνηθίζουν να προτιμούν. Όμως δεν είχαν άλλη επιλογή. Τα μοναδικά δύο ενοποιητικά ευρωπαϊκά κινήματα από τα οποία θα μπορούσαν να αντλήσουν υποστήριξη, και με τα οποία θα μπορούσαν να συνεργαστούν, ήταν η διεθνιστική μαρξιστική αριστερά και η κατεστημένη συντηρητική κεντροευρωπαϊκή παράδοση που συνδεόταν με συνθήματα όπως η *Mittleuropa* ή η *Panueuropa*. Πραγματικά δεν υπήρχε εναλλακτική λύση. Στην καλύτερη εκδοχή της η *Mittleuropa* παρέπεμπε σε πολυεθνικό, πολυπολιτισμικό ιδεώδες για μια ενοποιημένη Κεντρική Ευρώπη, το οποίο έβλεπε μάλλον με συμπάθεια το μη σοβινιστικό τμήμα των συντηρητικών ευρωπαϊκών ελίτ. Ωστόσο *Mittleuropa* ήταν επίσης ο τίτλος ενός σημαντικού βιβλίου του Φρίντριχ Νόιμαν, που γράφτηκε στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που υποστήριζε την οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση της κεντρικής Ευρώπης με βάση γερμανικές αρχές και με τα «ήσσονα»

κράτη υπό γερμανική εξουσία.⁴⁸ Η *Paneuropa*, που ήταν πολύ πιο φιλελεύθερη από τη *Mitteleuropa*, ήταν πνευματικό τέκνο του κόμη Κούντενχοφε-Καλλέργη, Αυστροϊάπωνα διανοούμενου, ο οποίος σε όλη του τη ζωή διεξήγε εκστρατεία υπέρ της πανευρωπαϊκής πολιτικής και οικονομικής ένωσης.⁴⁹

Παρά τις διαφορές τους, η *Mitteleuropa* και η *Paneuropa* είχαν στόχο να προστατεύσουν την Κεντρική Ευρώπη από τις γεωπολιτικές και πολιτικές βλέψεις της Ρωσίας, από τα ανατολικά, και της Αγγλόσφαιρας, από τα δυτικά. Συμμερίζονταν επίσης την άποψη ότι η ευρωπαϊκή ενότητα θα έπρεπε να στηριχθεί στους υπάρχοντες εθνικούς θεσμούς της Κεντρικής Ευρώπης και στις κυρίαρχες κορπορατιστικές δομές εξουσίας. Μια ευρωπαϊκή ένωση σύμφωνη με τα οράματα της *Mitteleuropa* και της *Paneuropa* θα έπρεπε να λειτουργεί περιορίζοντας τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις επιχειρήσεις, ανάμεσα στα κράτη, και ανάμεσα στο κεφάλαιο και στην εργασία. Με λίγα λόγια, η Κεντρική Ευρώπη θα έμοιαζε με γιγαντιαία επιχείρηση (corporation), η οποία θα ήταν δομημένη ιεραρχικά και θα κυβερνιόταν από τεχνοκράτες, των οποίων η δουλειά θα ήταν να αποπολιτικοποιούν τα πάντα και να ελαχιστοποιούν όλες τις συγκρούσεις.

Δε χρειάζεται να ειπωθεί καν ότι οι Γερμανοί βιομήχανοι ήταν ενθουσιώδεις υποστηρικτές του οράματος της *Mitteleuropa-Paneuropa*. Ο Βάλτερ Ράτεναου, πρόεδρος της AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft) και αργότερα υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας, έφθασε στο σημείο να υποστηρίξει ότι η οικονομική ένωση της Κεντρικής Ευρώπης θα ήταν «η μεγαλύτερη κατάκτηση του πολιτισμού».⁵⁰ Η ιδέα ήταν ελκυστικότερη όχι μόνο για επιχειρήσεις όπως η AEG, η Krupp και η Siemens, αλλά και για τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και για πολιτικούς όπως ο Ρομπέρ Σουμάν, {57} ένας από τους πατέρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος γεννήθηκε στη Γερμανία, αλλά έγινε Γάλλος πολίτης λόγω της αλλαγής των συνόρων.

Τον Σεπτέμβριο του 1947 οι Νιου Ντίλερς σχεδίαζαν μια ευρωπαϊκή ένωση σύμφωνη με το παγκόσμιο σχέδιό τους. Ο κόμης Κούντενχοφε-Καλλέργης μίλησε στη συνδιάσκεψη της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης, την οποία είχε συγκαλέσει σε μια προσπάθεια να συνενώσει βουλευτές από την Κεντρική Ευρώπη. Το θέμα της ομιλίας του ήταν η επείγουσα ανάγκη για μια ενωμένη Ευρώπη με την οικοδόμηση μεγάλης κεντροευρωπαϊκής αγοράς με σταθερό νόμισμα. Όμως παρέλειψε να πει ότι σε αυτή την «αγορά» θα κυριαρχούσαν αναγκαστικά οι μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες θα ήταν ελεύθερες να καθορίζουν τις τιμές τους έτσι ώστε να αποτρέπουν τον πραγματικό ανταγωνισμό μεταξύ τους, τον ανταγωνισμό από νέες εταιρείες, και, ακόμη πιο σημαντικό, από την Αγγλόσφαιρα.

Οι Αμερικανοί ήταν υποχρεωμένοι να συνεργαστούν με τέτοιους ανθρώπους, όπως ο καλός κόμης Κούντενχοφε-Καλλέργης, ο Ρομπέρ Σουμάν και ο Ζαν Μονέ. Από τη στιγμή που ξεκίνησε, η διαδικασία της οικοδόμησης της *Mitteleuropa-Paneuropa* ήταν αναπόδραστη. Τον Ιανουάριο του 1946, με απαίτηση της αμερικανικής αποστολής στη Γαλλία, συγκροτήθηκε στο Παρίσι η Επιτροπή Σχεδιασμού (Commissariat général du Plan). Λίγους μήνες μετά τη δημοσιοποίηση του Δόγματος Τρούμαν ο Τζορτζ Μάρσαλ, υπουργός Εξωτερικών του Τρούμαν, ενώπιον ακροατηρίου στο Χάρβαρντ, εκφώνησε ομιλία η οποία σηματοδοτούσε την απαρχή του Σχεδίου Μάρσαλ, ενός τεράστιου πακέτου βοήθειας, πάνω από το 2% του εθνικού εισοδήματος των

Ηνωμένων Πολιτειών, που θα ήταν το εναρκτήριο λάκτισμα για τη δολαριοποίηση της Ευρώπης.⁵¹

Μέσα σε μερικές εβδομάδες η Commissariat général du Plan μοίρασε το ένα τρίτο της βοήθειας του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ευρώπη και καθόρισε στόχους ανάπτυξης για την Ευρώπη απασχολώντας για την υλοποίηση του σχεδίου 3.000 υπαλλήλους στο Παρίσι. Στις 3 Απριλίου 1948 ο πρόεδρος Τρούμαν εγκαθίδρυσε τη Διοίκηση Οικονομικής Συνεργασίας, και δεκατρείς ημέρες αργότερα οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι Ευρωπαίοι σύμμαχοί τους δημιούργησαν τον Οργανισμό για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία (ΟΕΟΣ), στον οποίο ανέθεσαν να εξετάσει το πού θα διοχετεύονταν τα κεφάλαια, με ποιους όρους, και με τι σκοπό. Το 1961 ο ΟΕΟΣ μετονομάστηκε σε Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), όπως είναι γνωστός σήμερα.

Ενώ η γαλλική ελίτ εξευμενίστηκε με χλιδάτους διοικητικούς ρόλους και μεγάλα χρηματικά ποσά, το πραγματικό παιχνίδι παιζόταν στο βασίλειο της βαριάς βιομηχανίας. Το 1950 γεννήθηκε επισήμως η Ευρωπαϊκή Ένωση {58} με τη μορφή του υπό γερμανική κυριαρχία καρτέλ άνθρακα και χάλυβα, φυσικά με διασυννοριακή διοίκηση με επικεφαλής τη Γαλλία και με έδρα τις Βρυξέλλες. Το όνομά της; Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Επρόκειτο για αξιοσημείωτη απόκλιση από τις αμερικανικές αρχές διακυβέρνησης, οι οποίες από την εποχή του προέδρου Τίοντορ Ρούζβελτ περιείχαν μια υγιή δόση αντι-καρτέλ πολιτικής. Ωστόσο το αμερικανικό παγκόσμιο σχέδιο δε θα μπορούσε να «πετάξει» στην Ευρώπη παρά μόνον αν σύναπτε ειρήνη με την ιδεολογία της *Mittleeuropa-Pan europa*, η οποία συνδεόταν στενά με τα καρτέλ της κεντρικής Ευρώπης.

Συνάπτοντας ειρήνη με τον κεντροευρωπαϊκό κορπορατισμό, οι Αμερικανοί ιθύνοντες ήταν υποχρεωμένοι να καταπιούν την ιδέα ότι η νέα Ευρώπη θα οικοδομούταν, όχι μόνο στη βάση ενός καρτέλ μεγάλων επιχειρήσεων, αλλά και στη βάση της απεχθούς πολιτικής ατζέντας που συνδεόταν με αυτό το καρτέλ. Κορπορατιστές όπως ο Ρομπέρ Σουμάν και ο Ζαν Μονέ ήταν αποφασισμένοι να οικοδομήσουν μια γραφειοκρατία, με έδρα τις Βρυξέλλες, ως ζώνη-χωρίς-δημοκρατία. Ο κόμης Κούντεχοφε-Καλλέργης περιέγραψε συνοπτικά αυτή την αντίληψη σε μια από τις ομιλίες του δηλώνοντας ότι φιλοδοξία του ήταν η Ευρώπη να «παραγκωνίσει τη δημοκρατία» και να την αντικαταστήσει με μια «κοινωνική αριστοκρατία του πνεύματος». ⁵² Όπως συμβαίνει πάντα όταν αποκτά υπέρμετρη εξουσία μια τεχνοκρατία που τρέφει βαθιά πλατωνική περιφρόνηση για τη δημοκρατία, σύντομα καταλήγουμε σε μια αντικοινωνική, θλιβερή, ανόητη απολυταρχία.

Σήμερα, σιγά-σιγά, οι Ευρωπαίοι αντιλαμβάνονται ότι η γραφειοκρατία των Βρυξελλών είναι ένα τέτοιο δημιούργημα. Όλες οι δημοσκοπήσεις της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης καταγράφουν μεγάλες πλειοψηφίες που δεν έχουν καμία εμπιστοσύνη στους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ενώ είναι αλήθεια ότι πολίτες σε ολόκληρο τον κόσμο, για παράδειγμα στη Βρετανία, στις Ηνωμένες Πολιτείες ή στην Ινδία, αντιμετωπίζουν κριτικά, ίσως και εχθρικά, τους κρατικούς θεσμούς, η δυσaréσκεια των Ευρωπαίων απέναντι στις Βρυξέλλες διαφέρει ποιοτικά. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, τη Βρετανία. Το βρετανικό κράτος εξελίχθηκε σε σύνολο θεσμών που λειτουργία τους ήταν να

παίζουν ρυθμιστικό ρόλο στις συγκρούσεις ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες και τάξεις. Η σύγκρουση ανάμεσα στον βασιλιά και στους βαρόνους οδήγησε στη Magna Carta, που συνέβαλε ουσιαστικά στον περιορισμό των εξουσιών του βασιλιά. Όταν η εμπορική τάξη απέκτησε οικονομική ισχύ δυσανάλογη με την κοινωνική και πολιτική θέση της, το κράτος εξελίχθηκε περαιτέρω, ιδίως μετά την Ένδοξη Επανάσταση (Glorious Revolution) του 1688, για να συμβιβάσει τα συμφέροντα της εμπορικής τάξης με τα συμφέροντα της αριστοκρατίας. Η Βιομηχανική Επανάσταση εισήγαγε στο μείγμα νέα κοινωνικά στρώματα (βιομηχάνους, συνδικάτα, τοπικές κοινότητες τις οποίες είχαν δημιουργήσει πρώην αγρότες), με αποτέλεσμα να διευρυνθεί το εκλογικό δικαίωμα και να βελτιωθεί ο κρατικός μηχανισμός.

Στο μεταξύ, στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού μια παρόμοια διαδικασία οδήγησε στο αμερικανικό Σύνταγμα. Η κυβέρνηση και η γραφειοκρατία των Ηνωμένων Πολιτειών {59} διαμορφώθηκαν επίσης σε εποχή έντονων συγκρούσεων ανάμεσα σε επενδεδυμένα συμφέροντα και κοινωνικές τάξεις. Οι δουλοκτήτες γαιοκτήμονες, κυρίως στον νότο, συγκρούστηκαν με τους εμπόρους της ανατολικής ακτής και τους βιομηχάνους του Ιλινόις, της Βοστώνης και του Ουισκόνσιν. Η Εξαγορά της Λουιζιάνας από την Γαλλία) πυροδότησε πλήθος νέων συγκρούσεων ανάμεσα σε διάφορες ομάδες συμφερόντων. Ο ανελέητος Αμερικανικός Εμφύλιος στάθηκε αδύνατο να αποτραπεί και διευκόλυνε την ενοποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών. Αργότερα η άνοδος των εργατικών συνδικάτων και του στρατιωτικοβιομηχανικού συμπλέγματος σήμανε νέους ανταγωνισμούς. Προκειμένου να κρατηθεί ενωμένο το αμερικανικό έθνος και ομοιογενείς οι θεσμοί του, έτσι ώστε να αντιμετωπίζουν τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές κρίσεις τις οποίες προκαλούσαν αυτές οι εντάσεις, το Κογκρέσο έπρεπε να παίζει κεντρικό εξισορροπητικό ρόλο. Πράγματι, καμία από τις αρχές στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν μπορεί να αψηφήσει ή να αγνοήσει το Κογκρέσο. Όποια και αν είναι τα ελαττώματα της αμερικανικής δημοκρατίας, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η δημοκρατική διαδικασία παίζει ουσιώδη ρόλο στη διατήρηση της Ένωσης.

Σε αντιδιαστολή, οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν εξελίχθηκαν ως απάντηση σε κοινωνικές συγκρούσεις. Τα εθνικά κοινοβούλια και οι εθνικοί θεσμοί έκαναν όλη τη δύσκολη δουλειά για την εξομάλυνση των κοινωνικών συγκρούσεων, ενώ η γραφειοκρατία των Βρυξελλών ήταν σχεδιασμένη ώστε να διαχειρίζεται τις υποθέσεις του βιομηχανικού καρτέλ της κεντροευρωπαϊκής βαριάς βιομηχανίας. Χωρίς την ύπαρξη ενός Δήμου –ενός «εμείς ο λαός...»– που να τους επιβάλλει περιορισμούς και να τους υποχρεώνει να νομιμοποιούν τις δραστηριότητές τους, οι γραφειοκράτες των Βρυξελλών περιφρονούσαν τη δημοκρατία και απέφευγαν τους ελέγχους και τις ισορροπίες της. Όσον καιρό το καρτέλ το οποίο διοικούσαν τα πήγαινε καλά, υπό την αιγίδα του σχεδιασμένου από τους Αμερικανούς παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης είχαν ευρεία αποδοχή. Ωστόσο, σε αντίθεση με το αμερικανικό σύστημα, στο οποίο κεντρική θέση κατέχει το Κογκρέσο, η Ευρωπαϊκή Ένωση στερούνταν τη δημοκρατική διαδικασία που είναι αναγκαία σε περιόδους στις οποίες εμφανίζονται προβλήματα.

Όσον αφορά την επίσημη ιδεολογία της, η Ευρωπαϊκή Ένωση φαινόταν να έχει πολλές ομοιότητες με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ακόμη και με τη φιλελεύθερη Βρετανία. Ο φιλελευθερισμός της ελεύθερης αγοράς κυριαρχούσε, και μια ενιαία αγορά

απαλλαγμένη από κρατική πατρωνία έμοιαζε να είναι ο στόχος της ένωσης. Εντούτοις –γεγονός αξιοσημείωτο– η Ευρωπαϊκή Ένωση ξεκίνησε τη ζωή της ως καρτέλ παραγωγών άνθρακα και χάλυβα, το οποίο ήλεγχε δημοσίως και νομίμως τις τιμές και την παραγωγή μέσω μιας πολυεθνικής γραφειοκρατίας επενδεδυμένης με νομικές και πολιτικές εξουσίες που παραγκώνιζαν τα εθνικά κοινοβούλια και τις δημοκρατικές διαδικασίες. Πράγματι, το αρχικό καθήκον της γραφειοκρατίας των Βρυξελλών ήταν να καθορίζει την τιμή των προϊόντων του χάλυβα και του άνθρακα και να αίρει όλους τους περιορισμούς {60} στη διακίνηση και στο εμπόριο τους μεταξύ των κρατών-μελών του καρτέλ.

Παραδόξως ίσως, αυτό ήταν απολύτως λογικό. Τι νόημα θα είχε ένα διασυνοριακό καρτέλ αν τα προϊόντα του σταματούσαν στα σύνορα και αξιωματούχοι των εθνικών κυβερνήσεων τα φορολογούσαν και γενικά πρόβαλλαν προσκόμματα; Το ισοδύναμο στις Ηνωμένες Πολιτείες θα ήταν μια γραφειοκρατία με έδρα την Ουάσινγκτον η οποία θα λειτουργούσε χωρίς τον έλεγχο της Γερουσίας ή της Βουλής των Αντιπροσώπων και θα μπορούσε να υπερισχύει των κυβερνήσεων των Πολιτειών σε όλα τα ζητήματα και να καθορίζει τις τιμές σε υψηλότερα επίπεδα από εκείνα που θα είχε επιλέξει η αγορά. Το επόμενο βήμα ήταν επίσης προφανές. Από τη στιγμή που καταργήθηκαν οι δασμοί στον άνθρακα και τον χάλυβα, ήταν λογικό να καταργηθούν όλοι οι δασμοί. Όμως οι Γάλλοι αγρότες, οι οποίοι ασκούσαν πάντα μεγάλη επιρροή στο γαλλικό πολιτικό σύστημα, ήταν αντίθετοι με την ιδέα του ανεμπόδιστου ανταγωνισμού για το εισαγόμενο γάλα, το τυρί και το κρασί. Έτσι για να εξασφαλιστεί η συναίνεση των Γάλλων αγροτών, καθιερώθηκε η αποκαλούμενη Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Ποιος ήταν ο στόχος της; Να εξασφαλίσει τη συναίνεση των αγροτών σε μια ευρωπαϊκή ζώνη ελεύθερου εμπορίου δίνοντάς τους μερίδιο των μονοπωλιακών κερδών του καρτέλ.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 μια πλήρως ανεπτυγμένη Ευρωπαϊκή Ένωση (γνωστή τότε ως Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, που είχε προκύψει από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα⁵³) ξεπήδησε από το πολυεθνικό καρτέλ της κεντροευρωπαϊκής βαριάς βιομηχανίας και την πολιτική του ενσάρκωση στις Βρυξέλλες. Η δολαριοποιημένη από τις Ηνωμένες Πολιτείες Ευρωπαϊκή Ένωση άρχισε να δημιουργεί αύξοντα πλεονάσματα, τα οποία χρηματοδότησαν τη μεταπολεμική ευημερία της Κεντρικής Ευρώπης στο σταθερό παγκόσμιο περιβάλλον το οποίο παρείχε το σύστημα του Μπρέττον Γουντς, που με τη σειρά του το σταθεροποιούσαν συνεχώς οι Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες ήταν έτοιμες και πρόθυμες να ανακυκλώνουν στην Ευρώπη μεγάλο μέρος των αμερικανικών πλεονασμάτων. Έτσι ανέτειλε η Χρυσή Εποχή του διεθνούς καπιταλισμού, με υψηλή ανάπτυξη, μηδενική ανεργία και χαμηλό πληθωρισμό, γεννώντας την νέα Ευρώπη της οποίας οι πολίτες μπορούσαν να ονειρευτούν την «κοινή ευημερία». Ήταν, πράγματι, ένας αμερικανικός θρίαμβος, τον οποίο οι ευρωπαϊκές ελίτ ήταν αποφασισμένες να παρουσιάζουν ως δικό τους.

Ταραχές στην «άλλη» όχθη του Ρήνου

Η Χρυσή Εποχή της Ευρώπης άρχισε να δύνει μόλις τα αμερικανικά πλεονάσματα άρχισαν να εξαφανίζονται. Η άνοδος των γερμανικών και ιαπωνικών εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων –τις οποίες είχαν στηρίξει με ποικίλους τρόπους οι Ηνωμένες Πολιτείες– οδήγησε τους δύο προστατευόμενους τους {61} να δημιουργήσουν τα δικά

τους πλεονάσματα. Και εφόσον τα πλεονάσματα μιας οικονομίας είναι τα ελλείμματα μιας άλλης οικονομίας, τα γερμανικά και ιαπωνικά πλεονάσματα ήταν τα ελλείμματα των Ηνωμένων Πολιτειών. Όμως, η Ουάσινγκτον ενδιαφερόταν περισσότερο να διατηρηθεί η σταθερότητα της αμερικανικής και της παγκόσμιας οικονομίας παρά να προστατεύσει τα αμερικανικά πλεονάσματα. Έτσι, μολονότι ήταν φανερό ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες μετατρέπονταν από έθνος-πιστωτή σε έθνος-οφειλέτη, από μια οικονομία που είχε εμπορικό πλεόνασμα σε οικονομία με αυξανόμενο εμπορικό έλλειμμα, οι αξιωματούχοι της Ουάσινγκτον ήξεραν ότι ένα πρόγραμμα λιτότητας (δηλαδή, αν έσφιγγαν την «ζώνη» του έθνους, μειώνοντας τις δημόσιες δαπάνες, αυξάνοντας τους φόρους, και τυπώνοντας λιγότερα δολάρια) προκειμένου να ελέγξουν τα εμφανιζόμενα ελλείμματα, θα αποσταθεροποιούσαν την παγκόσμια τάξη πραγμάτων, η οποία στηριζόταν στην αμερικανική δυναμική αλλά και γενναιοδωρία. Κατά συνέπεια, η FED, η κεντρική τράπεζα των ΗΠΑ, συνέχισε να τυπώνει όσα δολάρια ήταν αναγκαία για να αποτραπεί η απότομη ύφεση στον παγκόσμιο καπιταλισμό. Το αποτέλεσμα ήταν ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας των Ηνωμένων Πολιτειών να χρεώνονται όλο και περισσότερο απέναντι στην Ευρώπη και την Ιαπωνία. Όμως όσον καιρό οι Ηνωμένες Πολιτείες διατηρούσαν το μονοπώλιό τους στο ενιαίο νόμισμα του κόσμου, το δολάριο, εκμεταλλευόμενες το «εξωφρενικό προνόμιό» τους, όπως το είχε χαρακτηρίσει ο Ζισκάρ, το σύστημα του Μπρέττον Γουντς είχε ακόμη κάποιον χρόνο ζωής.

Στο μεταξύ η αμερικανική Ευρώπη άρχισε να κλείνεται στον εαυτό της. Οι δύο προσπάθειες του προέδρου ντε Γκολ το 1963 και το 1964 να δελεάσει τη Γερμανία για να αποδεχθεί τον ασφυκτικό εναγκαλισμό της Γαλλίας εξέφραζαν την αγωνία του, καθώς έβλεπε το αμερικανικό παγκόσμιο σχέδιο να φθίνει και να απειλεί την πολιτική κυριαρχία της Γαλλίας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όταν ο καγκελάριος Έρχαρτ αγνόησε την πρότασή του για άμεση νομισματική ένωση, ο ντε Γκολ απάντησε αυξάνοντας τις απαιτήσεις του έναντι των Ηνωμένων Πολιτειών και του Μπρέττον Γουντς. Ο Γάλλος πρόεδρος, πεπεισμένος ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν περισσότερη ισχύ από ό,τι ήταν καλό για τις ίδιες, αλλά μικρότερη από εκείνη που νόμιζαν συχνά ότι έχουν, μερικούς μήνες μετά την προκλητική συνέντευξη τύπου, τον Ιανουάριο του 1965, στην οποία είχε ζητήσει την επιστροφή στον κανόνα του χρυσού, απαίτησε να μεταφερθούν 25.900 ράβδοι χρυσού (που ζύγιζαν πάνω από 350 τόνους) από το υπόγειο του κτιρίου της New York Federal Reserve και να μεταφερθούν αμέσως στο Παρίσι.⁵⁴ Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι σε ζητήματα σημειολογίας οι Γάλλοι είναι αχτύπητοι!

Η είδηση οδήγησε αρκετές ευρωπαϊκές εταιρείες, και διάφορες ευρωπαϊκές κεντρικές τράπεζες, να απαιτήσουν από τις αμερικανικές αρχές χρυσό σε αντάλλαγμα για τα συσσωρευμένα ευρωδολάρια τους. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, κερδοσκόποι που «μυρίστηκαν αίμα» μπήκαν στον χορό δανειζόμενοι μεγάλα ποσά σε δολάρια προκειμένου να αγοράσουν χρυσό, και η ανεπίσημη τιμή του χρυσού ανήλθε σε πάνω από 70 δολάρια {62} ανά ουγκιά, ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες παρέμεναν υποχρεωμένες από την Συνθήκη του Συστήματος Μπρέττον Γουντς να πουλούν τον χρυσό έναντι μόνο 35 δολαρίων την ουγκιά. Για να ρίξει κι άλλο λάδι στη φωτιά, ο ντε Γκολ απέσυρε τις στρατιωτικές δυνάμεις της Γαλλίας από το NATO απαιτώντας την άμεση απομάκρυνση όλων των NATOϊκών εγκαταστάσεων από το γαλλικό έδαφος.⁵⁵

Παράλληλα, εκτυλίσσεται ένα σχετικό δράμα στη Γερμανία. Σε μια περίοδο που η συνεργασιμότητα της Bundesbank ήταν απαραίτητη, η απροθυμία της να στηρίξει το σύστημα Μπρέττον Γουντς έφτασε στο αποκορύφωμά της. Στην πράξη, στήριξη του Μπρέττον Γουντς σήμαινε ότι η Bundesbank έπρεπε να τυπώνει όλο και περισσότερα μάρκα για να αγοράζει τα δολάρια και φράγκα που δανείζονταν οι κερδοσκόποι από τις εμπορικές τράπεζες προκειμένου να αγοράζουν μάρκα στοιχηματίζοντας, όπως συνήθιζαν, στην άνοδο της αξίας του γερμανικού νομίσματος. Όσον καιρό η Bundesbank τύπωνε μάρκα, οι κερδοσκόποι δεν είχαν τύχη. Ωστόσο τη στιγμή που η Bundesbank θα επιβράδυνε την έκδοση μάρκων, οι επίσημες (του Μπρέττον Γουντς) αξίες του δολαρίου και του φράγκου δε θα μπορούσαν να στηριχθούν και οι κερδοσκόποι θα θριάμβευαν. Σε τέτοιες στιγμές απροθυμίας της Bundesbank είτε οι πολιτικοί θα έπρεπε να πάνε μαζί στα γραφεία του ΔΝΤ στην Ουάσινγκτον για να συμφωνήσουν σε μια πολιτικά φαρμακερή αναπροσαρμογή των συναλλαγματικών ισοτιμιών είτε ολόκληρο το σύστημα θα καταστρεφόταν.⁵⁶ Δεν είναι παρατραβηγμένο να πούμε ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1960 το μέλλον του αμερικανικού μεταπολεμικού σχεδίου εξαρτιόταν από την προθυμία της Bundesbank να τυπώνει μάρκα.

Εκείνες τις μέρες, οι ενοχλημένοι Γερμανοί κεντρικοί τραπεζίτες αντιμετώπιζαν με απέχθεια τον καγκελάριο Λούντβιχ Έρχαρτ. Τον θεωρούσαν άνθρωπο της Ουάσινγκτον, πολιτικό που τον ενδιέφερε περισσότερο να βοηθήσει τις Ηνωμένες Πολιτείες να σταθεροποιήσουν το Μπρέττον Γουντς (και να αποκρούσει τα ανοίγματα του ντε Γκολ) παρά να στηρίξει την Bundesbank στον αγώνα της να εμποδίσει την άνοδο των τιμών στη Γερμανία, οι οποίες τιμές θα ανέβαιναν ανεξέλεγκτα (σύμφωνα με την Bundesbank) αν υποχρεώνονταν να τυπώσουν περισσότερα μάρκα. Έχοντας αναμνήσεις από παλιά, και ακονίζοντας τα μαχαίρια τους, οι ιθύνοντες της Bundesbank δεν είχαν συγχωρήσει τον Έρχαρτ που, ως υπουργός Οικονομικών το 1961, τόλμησε να αγωνήσει τις αντιρρήσεις τους στο αμερικανικό αίτημα για ανατίμηση του μάρκου.⁵⁷

Τι έκαναν λοιπόν οι άνθρωποι της Bundesbank; Σε μια κίνηση που θύμιζε μάλλον Μπανανία παρά ευρωπαϊκή δημοκρατία, η Κεντρική Τράπεζα της Γερμανίας μηχανεύτηκε μια απότομη ύφεση για να εκδιώξει την κυβέρνηση Έρχαρτ. Τι έκανε δηλαδή η Bundesbank; Απλό. Περιορίσε την ικανότητα των εμπορικών τραπεζών να δίνουν επιχειρηματικά και στεγαστικά δάνεια. Αυτός ο περιορισμός της ρευστότητας οδήγησε στη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και προκάλεσε στενότητα στην αγορά εργασίας επιφέροντας απότομη ύφεση, για την οποία οι ψηφοφόροι θεώρησαν υπεύθυνη την κυβέρνηση του Έρχαρτ. {63} Και πώς το ξέρουμε; Το γνωρίζουμε επειδή ο διοικητής της Bundesbank, Καρλ Μπλέσινγκ, το παραδέχθηκε χρόνια αργότερα. Χωρίς ίχνος αμνηστίας ή μεταμέλειας είπε: «Ήμασταν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσουμε ωμή βία για να βάλουμε τα πράγματα σε τάξη».⁵⁸ Με τη λέξη «τάξη» ο κύριος Μπλέσινγκ εννοούσε την άνοδο στην καγκελαρία του Γκέοργκ Κίσινγκερ, πρώην μέλους του Ναζιστικού Κόμματος, ο οποίος ηγούνταν κυβέρνησης ευρείας συνεργασίας της δεξιάς και της αριστεράς, μιας κυβέρνησης η οποία, λόγω της διοικητικής αδυναμίας της, παραχώρησε στην Bundesbank πολύ μεγαλύτερη ελευθερία να αντιστέκεται στην υπεράσπιση του συστήματος του Μπρέττον Γουντς.

Στα τρία χρόνια που ακολούθησαν το πραξικόπημα της Bundesbank, στη Δυτική Γερμανία κυριαρχούσε διπλή μοναρχία. Οι χριστιανοδημοκράτες (η Δεξιά) και οι σοσιαλδημοκράτες (η Αριστερά) κυβερνούσαν μαζί, σε μια εθνική προσπάθεια να ξεπεράσουν την ύφεση, την οποία είχε προκαλέσει η κεντρική τράπεζά τους στην επιτυχή προσπάθειά της να εκδιώξει τον Έρχαρτ και να βάλει αυτούς στη θέση του.⁵⁹ Με στόχο την καταπολέμηση της ύφεσης, παρουσίασαν το αποκαλούμενο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (Σημ. Σου θυμίζει κάτι αυτός ο όρος αναγνώστη;) ένα σχέδιο για την ανάκαμψη βασισμένο στην εξής απλή λογική: τη μείωση των μισθών, έτσι ώστε να κρατηθεί ο γερμανικός πληθωρισμός σε επίπεδα χαμηλότερα από τον πληθωρισμό στη Γαλλία, στη Βρετανία και στις Ηνωμένες Πολιτείες και να δοθεί ώθηση στην αύξηση των εξαγωγών. Μέσα σε έναν χρόνο το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης είχε αποδώσει καρπούς. Η Γερμανία ανέκαμψε, καθώς οι εξαγωγές της πλημμύρισαν τη Γαλλία, τη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες εις βάρος όλων των άλλων αποσταθεροποιώντας έτσι ακόμη περισσότερο το σύστημα του Μπρέττον Γουντς.⁶⁰

Την ίδια περίοδο, δυτικά του Ρήνου, η Γαλλία είχε φτάσει σε σημείο βρασμού. Ο ντε Γκολ ήξερε ότι ο έλεγχός του πάνω στο οργανωμένο εργατικό κίνημα ήταν ασθενής σε σχέση με εκείνον των γερμανικών ελίτ, οι οποίες όχι μόνο είχαν ενσωματώσει τα συνδικάτα στην κυβέρνηση (χάρη στη συμμετοχή των σοσιαλδημοκρατών), αλλά και είχαν τοποθετήσει εκπροσώπους των συνδικάτων στα διοικητικά συμβούλια, όπου συνδικαλιστές μαζί με διευθυντές επιχειρήσεων καθόριζαν μειώσεις των μισθών με αντάλλαγμα την εξουσία και την μη μείωση των θέσεων εργασίας. Ο ντε Γκολ φανταζόταν ότι η υιοθέτηση σκληρού νομίσματος –είτε του κανόνα του χρυσού είτε του γερμανικού μάρκου– θα ενίσχυε το γαλλικό κράτος και θα αποδυνάμωνε τον «αριστερό συρφετό», όπως αποκαλούσε τα γαλλικά συνδικάτα. Ωστόσο, καθώς η Γερμανία αρνήθηκε τα ανοίγματά του, και η επιστροφή στον κανόνα του χρυσού ήταν απλώς ρητορεία, ο ντε Γκολ εγκλωβίστηκε σε μια κατάσταση ανεξέλεγκτου πληθωρισμού και ανερχόμενης δυσανεμίας. Σε μια ύστατη προσπάθεια να πάει ενάντια στο ρεύμα, ο ντε Γκολ έδωσε εντολή στον Ζισκάρ ντ' Εσταίν να εφαρμόσει σφιχτή νομισματική πολιτική με στόχο την ισχυροποίηση του φράγκου, κατά το πρότυπο του μάρκου.⁶¹ Το αποτέλεσμα ήταν ό,τι χειρότερο μπορούσε να συμβεί. Η απασχόληση στη Γαλλία συρρικνώθηκε, οι τιμές συνέχισαν να αυξάνονται, το εμπορικό ισοζύγιο ανάμεσα στη Γαλλία και στη Γερμανία {64} επιδεινώθηκε κι άλλο εις βάρος της Γαλλίας, και οι κερδοσκόποι εξακολούθησαν να δανείζονται φράγκα προκειμένου να αγοράζουν μάρκα προβλέποντας ακόμη ένα Βατερλό για το φράγκο.

Όπως ήδη ανέφερα, τον Μάιο του 1968, Γάλλοι φοιτητές ηγήθηκαν εξέγερσης που θα σημάδευε μια ολόκληρη γενιά και θα έφερνε τον ντε Γκολ σε δυσχερέστατη θέση υποχρεώνοντας τον ισχυρό άνδρα να αναζητήσει καταφύγιο στη Γερμανία. Παρότι ο ντε Γκολ κατάφερε, με την υποστήριξη του στρατού, να παραμείνει στην προεδρία, έναν χρόνο αργότερα παραιτήθηκε δίνοντας τη θέση του στον αναπληρωτή του Ζορζ Πομπιντού. Σε μια από τις πρώτες συνεντεύξεις του προέδρου Πομπιντού, όταν οι δημοσιογράφοι του ζήτησαν να σχολιάσει την οικονομική αδυναμία της Γαλλίας σε σχέση με τη Γερμανία, έδωσε μια απάντηση που ενόχλησε: «Οι Γερμανοί έχουν το μάρκο τους και εμείς έχουμε τη μικρή βόμβα μας», εννοώντας ότι η Γαλλία ήταν πυρηνική δύναμη.⁶² Ήταν ξεκάθαρο πως το γαλλικό κατεστημένο είχε υποκύψει στη γερμανική χρηματοοικονομική κυριαρχία, την οποία θεωρούσε αναπόδραστη και

αποκρουστική, και στόχος του ήταν να την εξισορροπήσει με τα πυρηνικά όπλα και την διπλωματική υπεροχή της Γαλλίας.

Λίγους μήνες αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1969, έγιναν βουλευτικές εκλογές στη Γερμανία. Οι κερδοσκόποι αντιλήφθηκαν ότι η επόμενη κυβέρνηση θα ήταν υποχρεωμένη να ανατιμήσει το μάρκο, προκειμένου να αποκαταστήσει μια κάποια ισορροπία στο ευρωπαϊκό εμπόριο. Έτσι δανείστηκαν από οποιονδήποτε τους δάνειζε δολάρια, φράγκα, λιρέτες ή ακόμη και χρυσό προκειμένου να αγοράσουν μάρκα. Μεγάλη ποσότητα χρημάτων εισέβαλε στη Γερμανία απειλώντας με άνοδο των τιμών το φοβικό απέναντι στον πληθωρισμό έθνος. Η κυβέρνηση συνασπισμού της Δεξιάς και της Αριστεράς έκλεισε το χρηματιστήριο και το χρηματοπιστωτικό σύστημα για τέσσερις ολόκληρες ημέρες ελπίζοντας να αναχαιτίσει τον πληθωρισμό.

Το εκλογικό αποτέλεσμα δεν ήταν ξεκάθαρο. Ενώ οι χριστιανοδημοκράτες πήραν περισσότερες ψήφους, οι σοσιαλδημοκράτες του Βίλλυ Μπραντ αύξησαν τις ψήφους τους περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κόμμα και αυτό τους έδωσε τη δυνατότητα να διεκδικήσουν την κυβέρνηση στο πλαίσιο συμμαχίας με το μικρό Κόμμα των Ελεύθερων Δημοκρατών. Ενώ εξελίσσονταν οι διαπραγματεύσεις γι' αυτή τη συμμαχία, η υπηρεσιακή κυβέρνηση Κίσινγκερ ήταν υποχρεωμένη να δει τι θα έκανε με τις χρηματαγορές. Οι σοσιαλδημοκράτες στην κυβέρνηση εξέπληξαν τους πάντες υποστηρίζοντας ότι η κυβέρνηση έπρεπε να αντιμετωπίσει με τόλμη τη δύσκολη κατάσταση και να ανατιμήσει σημαντικά το μάρκο. Ήταν σαν κάποιος ηγέτης του βρετανικού Εργατικού Κόμματος να υποστήριζε σήμερα περισσότερα μέτρα λιτότητας από ό,τι οι Τόρις, ή σαν κάποιος Αμερικανός του Δημοκρατικού Κόμματος να υποσχόταν μεγαλύτερες μειώσεις στην κοινωνική ασφάλιση απ' ό,τι το Tea Party! Οι σοσιαλδημοκράτες ήταν γνωστοί για την απροθυμία τους να ζημιώσουν τις εξαγωγικές βιομηχανίες, στις οποίες στηριζόταν το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων τους (η βιομηχανική εργατική τάξη). Εντούτοις σε αυτή την περίπτωση πρότειναν σημαντική ανατίμηση του γερμανικού νομίσματος. {65}

Ο Κίσινγκερ δίστασε, καθώς φοβόταν ότι οι Γερμανοί βιομήχανοι και εξαγωγείς θα στρέφονταν εναντίον του. Στη διάρκεια αυτού του αδιεξόδου ο αντιπρόεδρος της Bundesbank Ότμαρ Έμμινγκερ κατέθεσε δελεαστική, για τους πολιτικούς, πρόταση: «Μην κάνετε τίποτε! Απλώς απαλλάξτε μας σιωπηρά από την υποχρέωση να υπερασπιζόμαστε την αξία του δολαρίου». Οι εξαντλημένοι πολιτικοί έδωσαν το πράσινο φως στην Bundesbank. Το Μπρέττον Γουντς θα παραμεριζόταν, έστω και προσωρινά. Η Bundesbank λάμβανε από την Βόνη το πράσινο φως να σταματήσει το τύπωμα μάρκων, στέλνοντας το μάρκο σε αχαρτογράφητα ύδατα.⁶³

Όταν οι αγορές ξανάνοιξαν, το μάρκο άρχισε, όπως ήταν αναμενόμενο, να ανεβαίνει, ενώ η Bundesbank, αθετώντας βασικές υποχρεώσεις της που απέρρεαν από το σύστημα Μπρέττον Γουντς, έμεινε με σταυρωμένα τα χέρια. Για έναν ολόκληρο μήνα, μέχρι να εγκαθιδρυθεί η νέα κυβέρνηση του Μπραντ, η Bundesbank επέτρεψε στο γερμανικό νόμισμα να ανέβει σε σχέση με το δολάριο, αλλά παρενέβη για να εμποδίσει οποιαδήποτε αύξηση έναντι του φράγκου, προκειμένου να διατηρηθούν οι γερμανικές εξαγωγές στη Γαλλία. Το Παρίσι ήταν έξαλλο, ενώ η Ουάσινγκτον προσποιούνταν την... αδιάφορη. Ο Ζισκάρ ντ' Εσταίν έστειλε πύρινες επιστολές στη Βόνη και στη

Φρανκφούρτη κατηγορώντας τους Γερμανούς ότι διέλυναν τη μεταπολεμική νομισματική τάξη πραγμάτων και έθεταν σε κίνδυνο την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ουάσινγκτον εμφανίστηκε αρχικά απρόθυμη να επιπλήξει τη Βόννη, εν μέρει ανακουφισμένη από την προσωρινή ανάπαυλα στην πίεση την οποία δεχόταν να υπερασπιστεί το δολάριο. Καθώς η τιμή του μάρκου ανέβαινε συγκρατώντας τη ροή δολαρίων στη Γερμανία και περιορίζοντας τις αγορές αυτοκινήτων της Mercedes-Benz, η FED μπορούσε να χαλαρώσει για λίγο. Ωστόσο σύντομα η κυβέρνηση Νίξον θεώρησε τη μονομερή κίνηση της Bundesbank επιθετική πράξη. Παρότι η Βόννη εξήγησε με προθυμία ότι η διακύμανση ήταν προσωρινή και θα επέτρεπε τη μικρή διακύμανση του μάρκου μόνο για ένα διάστημα μέχρις ότου το μάρκο επανέλθει (με υψηλότερη τιμή) στη σωστή αξία του στο σύστημα του Μπρέττον Γουντς, ήταν σαφές ότι θα ήταν πολύ δύσκολο να ξανατεθεί η κατάσταση υπό έλεγχο.

Η Βρετανία και η Γαλλία είχαν γονατίσει. Η άνοδος του μάρκου δεν ήταν αρκετά ταχεία ώστε να επανισορροπήσουν το εμπόριό τους με τη Γερμανία. Τα αυτοκίνητα της Volkswagen και τα πλυντήρια της Siemens ήταν τώρα ακριβότερα στο Λονδίνο και στη Λυόν, αλλά όχι επαρκώς ακριβότερα ώστε να μειωθούν σημαντικά τα εμπορικά πλεονάσματα της Γερμανίας. Ωστόσο βλέποντας την εντυπωσιακή άνοδο του μάρκου και συνειδητοποιώντας ότι για πρώτη φορά από τη δεκαετία του 1940 οι αρχές δεν είχαν παρέμβει για να σταματήσουν την άνοδό του, άνθρωποι με λεφτά στα χέρια τους {66} προέβλεψαν ότι το μάρκο θα ανέβαινε κι άλλο. Επιδιώκοντας να επωφεληθούν από αυτή τη νέα κατάσταση, έστειλαν τα χρήματά τους στη Γερμανία προκαλώντας έξοδο χρημάτων από το Παρίσι και το Λονδίνο προς τη Φρανκφούρτη.

Αντιμέτωπος με μια όλο και πιο δύσκολη κατάσταση, ο Ζισκάρ ντ' Εσταίν θυμήθηκε το ταξίδι του στη Βόννη το 1964 και απηύθυνε νέες εκκλήσεις για κοινό νόμισμα, μόνο που αυτή τη φορά (έχοντας απαλλαγεί από τον στρατηγό ντε Γκολ) ήθελε να περιλάβει στις διαβουλεύσεις και άλλα ευρωπαϊκά έθνη. Η Βόννη επανέλαβε το (λογικό) επιχείρημά της ότι, για να υπάρξει κοινό νόμισμα, θα έπρεπε να προηγηθεί η πολιτική ολοκλήρωση, την οποία δε θα υποστήριζε η Γαλλία.

Αυτό το μοτίβο θα επαναλαμβανόταν αρκετές φορές, τις δεκαετίες του 1970, του 1980, του 1990, ακόμη και μέχρι σήμερα. Το Παρίσι θα καλούσε σε σύσταση νομισματικής ένωσης και η γερμανική κυβέρνηση θα συμφωνούσε θέτοντας ως προϋπόθεση την πολιτική ένωση, η οποία θα της επέτρεπε να ελέγχει τις δημόσιες δαπάνες της Γαλλίας. Ακόμη και όταν εφαρμόστηκε η νομισματική ένωση, και ιδίως αφότου το ευρώ άρχισε να νιώθει στο πετσί του την κρίση, η ίδια διαφωνία συνεχίστηκε. Το 2015 γνώρισα από πρώτο χέρι παρόμοιες έντονες αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε υψηλόβαθμους Γάλλους και Γερμανούς αξιωματούχους. Μετά από αυτές τις συναντήσεις μού είναι ξεκάθαρο ότι η κρίση του ευρώ καλά κρατεί επειδή το Παρίσι δε αποδέχεται την εποπτεία του κρατικού γαλλικού προϋπολογισμού ενώ, την ίδια ώρα, απαιτεί να χρησιμοποιεί το (κατ' εξοχήν) γερμανικό νόμισμα (βλ. σχετικά κεφάλαιο 4.)

Ας επιστρέψουμε όμως για λίγο στον Μάρτιο του 1971. Οι χρηματιστές ξύπνησαν ένα πρωινό μαθαίνοντας απίστευτα νέα: Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας είχε περισσότερα αποθέματα σε ξένο συνάλλαγμα, δολάρια, γεν κτλ., από ό,τι η αμερικανική κυβέρνηση! Μόλις δυόμισι δεκαετίες μετά την «Ομιλία της Ελπίδας» του

υπουργού Μπερνς, που σηματοδοτούσε την απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών να επιτρέψουν στη Γερμανία να ανορθωθεί, η Γερμανία είχε ξεπεράσει τον πολύ μεγαλύτερο και πλουσιότερο ευεργέτη της ως προς το ποσό του ξένου συναλλάγματος που κατείχε, περιλαμβανόμενων των δολαρίων. Η είδηση εξέπληξε τον κόσμο, συνέβαλε στο να φτάσει η οικονομική δύναμη της Γερμανίας σε μυθικά ύψη, και συνέβαλε καθοριστικά στην επίσπευση της φυγής κεφαλαίων προς τη Γερμανία. Η προσδοκία ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα υποχρεώνονταν να εγκαταλείψουν την εγγύησή τους ότι θα πουλούσαν μια ουγκιά του χρυσού τους για το αξιοθρήνητο ποσό των 35 δολαρίων έγινε ακόμη ισχυρότερη πείθοντας τους κερδοσκόπους ότι η τιμή του χρυσού σε δολάρια ετοιμαζόταν να εκτιναχθεί. Σωροί δολαρίων ανταλλάσσονταν με χρυσό. Και όταν οι χρηματιστές δεν μπορούσαν να βρουν αρκετό χρυσό για να τον αγοράσουν, πεπεισμένοι ότι το δολάριο ήταν καταδικασμένο, άρχισαν να ανταλλάσσουν τα δολάρια τους ακόμη και με φράγκα και λίρες Αγγλίας. Το Παρίσι και το Λονδίνο βρέθηκαν με νέα αποθέματα δολαρίων, παρότι τα νομίσματά τους εξακολουθούσαν να χάνουν έδαφος έναντι της Γερμανίας. {67}

Στις 9 Μαΐου 1971 ο καγκελάριος Μπραντ προσπάθησε να καθησυχάσει τον πρόεδρο Πομπιντού με μια χειρόγραφη επιστολή στην οποία επιβεβαίωνε την ακλόνητη προσωπική δέσμευσή του για «την εγκαθίδρυση της [ευρωπαϊκής] οικονομικής και νομισματικής ένωσης». Ο Πομπιντού δεν πείστηκε.⁶⁴ Παρότι ο Μπραντ τον καθησύχαζε, ο Πομπιντού εμπιστευόταν τις πληροφορίες ότι η Bundesbank προετοιμαζόταν να ανατιμήσει το μάρκο, όπως είχε κάνει το 1969. Οι συνέπειες εκείνης της κίνησης θα αποσταθεροποιούσαν σοβαρά τόσο τη Γαλλία όσο και τη Βρετανία. Καθώς πλησίαζε το καλοκαίρι, το Παρίσι ρώτησε τους Αμερικανούς αν θα μπορούσε να ανταλλάξει με χρυσό τα νέα αποθέματά του σε δολάρια. Η Ουάσινγκτον έγινε έξω φρενών. Έτσι όταν την 11η Αυγούστου 1971 το Λονδίνο ακολούθησε το Παρίσι ζητώντας να ανταλλάξει με αμερικανικό χρυσό τα Βρετανικά ευρωδολάρια αξίας 3 δισεκατομμυρίων δολαρίων, ο Πολ Βόλκερ είπε στον Τζον Κόνναλλυ, ο οποίος συμφώνησε αμέσως, ότι είχε έρθει η ώρα να πείσουν τον πρόεδρο Νίξον να τιμωρήσει τους Ευρωπαίους. Στις 15 Αυγούστου οι Ευρωπαίοι θα μάθαιναν τα νέα. Το παιχνίδι είχε τελειώσει.⁶⁵

Κάποτε μια στενή μου φίλη μου είπε ότι, όταν ενημέρωσε τον πατέρα της πως επρόκειτο να παντρευτεί, εκείνος τη ρώτησε: «Εναντίον ποίου;» Αυτό ακριβώς ήταν το πνεύμα της πρότασης για νομισματικό «γάμο» την οποία έκανε ο ντε Γκολ το 1964 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Μη έχοντας την οικονομική δύναμη να υποτάξει με άμεση σύγκρουση τη γερμανική βιομηχανία και την Bundesbank, η Γαλλία πρόσφερε, αντ' αυτού, το χέρι της σε νομισματικό γάμο.

Η Γαλλία, όπως διαφαίνεται από τα πιο πάνω, προσέβλεπε από νωρίς σε μια νομισματική ένωση μάλλον εναντίον της Γερμανίας παρά με τη Γερμανία. Έχει επιβεβαιωθεί επανειλημμένα ότι αυτή η στάση δεν ήταν απλώς μια από τις εμμονές του ντε Γκολ. Ίσως το καλύτερο παράδειγμα είναι αυτό που συνέβη στις 18 Σεπτεμβρίου 1992, λίγο καιρό αφότου η Γαλλία και η επανενοποιημένη Γερμανία συμφώνησαν μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ να δημιουργήσουν το ευρώ. Η γαλλική συντηρητική καθημερινή εφημερίδα *Le Figaro* έγραφε στην πρώτη σελίδα της: «Τη δεκαετία του 1920 λεγόταν ότι η Γερμανία θα πλήρωνε αποζημιώσεις. Τώρα η Γερμανία πληρώνει. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ είναι μια Συνθήκη των Βερσαλλιών χωρίς ούτε μια σφαίρα».⁶⁶

Τόσο το 1964 όσο και το 1992 οι Γερμανοί αξιωματούχοι ήξεραν πως αυτή ήταν η αντίληψη της Γαλλίας. Για τις γαλλικές ελίτ, το κοινό νόμισμα με τη Γερμανία ήταν μια προσπάθεια να εξουδετερώσουν τη Γερμανία, στην πραγματικότητα να κατακτήσουν την Bundesbank χωρίς να ρίξουν ούτε έναν πυροβολισμό. Οι Γερμανοί ιθύνοντες, ιδίως οι αξιωματούχοι της Bundesbank, δε θα επέτρεπαν ποτέ στον εαυτό τους να το ξεχάσει αυτό.

Γιατί όμως η Γερμανία συμφώνησε τελικά να γίνει η νομισματική ένωση, παρότι γνώριζε πολύ καλά ότι ήταν μέρος μιας γαλλικής στρατηγικής η οποία στόχευε εναντίον της; {68} Μια διαδεδομένη άποψη είναι ότι ο καγκελάριος Χέλμουτ Κολ υπέκυψε στις απαιτήσεις της Γαλλίας για νομισματική ένωση καταβάλλοντας έτσι το τίμημα για τη γερμανική επανενοποίηση. Αν και αυτός δεν ήταν ασήμαντος παράγοντας, η απάντηση βρίσκεται αλλού: στη γυμνή αλήθεια ότι η εξαγωγική οικονομία της Γερμανίας δε θα μπορούσε ποτέ να αντέξει την ελεύθερη διακύμανση του νομίσματός της. Ο λόγος είναι απλός. Αν οι χρηματαγορές καθόριζαν ελεύθερα τη διεθνή αξία του μάρκου, τα πλεονάσματα της Γερμανίας θα δημιουργούσαν ζήτηση για το νόμισμά της ανεβάζοντας την αξία του, μέχρις ότου τα γερμανικά προϊόντα θα γίνονταν τόσο ακριβά στο εξωτερικό που τα γερμανικά πλεονάσματα θα εξαφανίζονταν. Ένα μάρκο με ελεύθερα κυμαινόμενη ισοτιμία δεν θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τη φιλοδοξία της Γερμανίας να παραμείνει πλεονασματική χώρα.

Όσον καιρό το μάρκο ήταν προσδεδεμένο στο αμερικανικό παγκόσμιο σχέδιο, και η αξία του ήταν καθορισμένη εντός του διεθνούς νομισματικού συστήματος του Μπρέττον Γουντς, οι Γερμανοί ηγέτες και αξιωματούχοι μπορούσαν να συμπεριφέρονται ως οι διευθυντές του λαμπρότερου «εργαστασίου» της Ευρώπης. Μπορούσαν να επικεντρωθούν στην κατασκευή ανθεκτικών αυτοκινήτων και εντυπωσιακών μικροσυσκευών αφήνοντας τις Ηνωμένες Πολιτείες να νοιάζονται για τον παγκόσμιο καπιταλισμό – ακριβώς όπως είχαν σχεδιάσει τα πράγματα οι Αμερικανοί στα τέλη της δεκαετίας του 1940. Δυστυχώς, όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες εγκατέλειψαν το Μπρέττον Γουντς και μαζί του την Ευρώπη, οι Γερμανοί ηγέτες δεν μπορούσαν πια να αντιμετωπίσουν το παγκόσμιο περιβάλλον όπως αντιμετώπιζαν τον καιρό, δηλαδή ως φυσικό σύστημα ανεπηρέαστο από τις πράξεις και τις πεποιθήσεις τους. Ήταν υποχρεωμένοι να αποδεχθούν ότι το διεθνές οικονομικό περιβάλλον δεν καθοριζόταν πια με θεϊκή παρέμβαση και δεν ήταν ανεξάρτητο από τις δικές τους αποφάσεις. Με άλλα λόγια, ήταν υποχρεωμένοι να κάνουν κάτι για να διαμορφώσουν το διεθνές περιβάλλον με τρόπους που θα εξασφάλιζαν τη συνέχεια της οικονομικής επιτυχίας της Γερμανίας.

Απρόθυμοι να σκεφτούν σφαιρικά ή να προσπαθήσουν να διαμορφώσουν τον κόσμο κατ' εικόνα τους, οι Γερμανοί αξιωματούχοι υιοθέτησαν μια μινιμαλιστική θέση: Υπέθεσαν ότι ένα ευρωπαϊκό Μπρέττον Γουντς μπορεί να αρκούσε ως υποκατάστατο του αμερικανικού προτύπου. Και αν μπορούσαν να κάνουν ένα τέτοιο ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα να λειτουργεί για τα συμφέροντα της γερμανικής βιομηχανίας, θα μπορούσαν τελικά να αποδεχθούν το κοινό νόμισμα που πρότεινε συνεχώς το Παρίσι. Όμως μόνο αφού συνέτριβαν τις φιλοδοξίες της Γαλλίας να συνεχίσει να κρατάει τα ηνία την ώρα που το γερμανικό «εργοστάσιο» θα έσερνε την «άμαξα».⁶⁷

{69}